

**İBN RÜŞD'ÜN BİDÂYETÜ'L MÜCTEHİD ADLI
ESERİNDE MALİKÎ VE ŞAFİÎ MEZHEPLERİ
ARASINDAKİ İHTİLÂFLAR VE SEBEPLERİ
-KİTABÜ'N-NİKÂH ÖZELİNDE-**

Tacettin ÇETİNTÜRK

**Yüksek Lisans Tezi
Temel İslam Bilimleri Anabilim Dalı
Yrd. Doç. Dr. Emrullah DURLU
2017
Her Hakkı Saklıdır**

T.C
ATATÜRK ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TEMEL İSLAM BİLİMLERİ ANABİLİM DALI

Tacettin ÇETİNTÜRK

İBN RÜŞD'ÜN BİDÂYETÜ'L MÜCTEHİD ADLI ESERİNDE
MALİKÎ VE ŞAFİÎ MEZHEPLERİ ARASINDAKİ İHTİLAFLAR
VE SEBEPLERİ
-KİTABÜ'N-NİKÂH ÖZELİNDE-

YÜKSEK LİSANS TEZİ

TEZ YÖNETİCİSİ
Yrd. Doç. Dr. Emrullah DURLU

ERZURUM –2017

**T.C.
ATATÜRK ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ**

TEZ KABUL TUTANAĞI

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE

Yrd. Doç. Dr Emrullah DUMLU danışmanlığında, **Tacettin Çetintürk** tarafından hazırlanan bu çalışma **29/11/2017** tarihinde aşağıdaki jüri tarafından. **Temel İslam Bilimleri** Anabilim Dalı'nda Yüksek Lisans Tezi olarak kabul edilmiştir.

Başkan : Prof. Dr. Davut Yaylalı

İmza:

Jüri Üyesi : Doç. Dr Fethullah Yılmaz

İmza:

Jüri Üyesi : Yrd. Doç. Emrullah DUMLU

İmza:

Yukarıdaki imzalar adı geçen öğretim üyelerine aittir. 29 /11 /2017

Prof. Dr. Mehmet TÖRENEK
Enstitü Müdürü

T.C.
ATATÜRK ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TEZ BEYAN FORMU

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE

BİLDİRİM

Atatürk Üniversitesi Lisansüstü Eğitim ve Öğretim Uygulama Esaslarının ilgili maddelerine göre hazırlamış olduğum "İBN RÜŞD'ÜN BİDAYETÜ'L- MÜCTEHİD ADLI ESERİNDE MALİKİ VE ŞAFİİ MEZHEPLERİ ARASINDAKİ İHTİLAFLAR VE SEBEPLERİ –KİTABU'N- NİKÂH ÖZELİNDE-" adlı tezin/raporun tamamen kendi çalışmam olduğunu ve her alıntıya kaynak gösterdiğimi taahhüt eder, tezimin/raporunun kâğıt ve elektronik kopyalarının Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü arşivlerinde aşağıda belirttiğim koşullarda saklanmasına izin verdiğimi onaylarım:

Lisansüstü Eğitim ve Öğretim Uygulama Esaslarının ilgili maddeleri uyarınca gereğinin yapılmasını arz ederim.

- ☒ Tezimin/Raporumun tamamı her yerden erişime açılabilir.
- ☐ Tezim/Raporum sadece Atatürk Üniversitesi yerleşkelerinden erişime açılabilir.
- ☐ Tezimin/Raporumun yıl süreyle erişime açılmasını istemiyorum. Bu sürenin sonunda uzatma için başvuruda bulunmadığım takdirde, tezimin/raporumun tamamı her yerden erişime açılabilir.

29/11/2017

Tacettin ÇETİNTÜRK

İÇİNDEKİLER

ÖZET.....	V
ABSTRACT	VI
KISALTMALAR DİZİNİ	VII
ÖNSÖZ.....	VIII

GİRİŞ

I. ARAŞTIRMANIN KONUSU	1
II. ARAŞTIRMANIN AMACI.....	1
III. ARAŞTIRMANIN METODU	2

BİRİNCİ BÖLÜM

İBN RÜŞD VE BİDAYETÜ'L-MÜCTEHİD

1.1. HAYATI.....	3
1.1.1. Hocaları	7
1.1.2. Öğrencileri.....	7
1.1.3. İlmi Kişiliği	7
1.1.4. Eserleri:	8
1.1.4.1. Fıkıh ve Fıkıh Usûlü	8
1.1.4.2. Kelâm	9
1.1.4.3. Tıp.....	9
1.1.4.4. Metafizik.....	10
1.1.4.5. Matematik ve Astronomi	10
1.1.4.6. Ahlak	10
1.1.4.7. Siyaset.....	10
1.1.4.8. Dil Bilgisi (Gramer)	10
1.1.4.9. Mantık.....	10
1.1.4.10. Arapça.....	11
1.1.4.11. Diğer Alanlar	11
1.1.5. Yaşadığı Dönemin Siyasi ve İlmi Durumu	11
1.2. BİDÂYETÜ'L -MÜCTEHİD VE NİHÂYETÜ'L -MUKTESİD.....	14
1.2.1. İsmi ve Yazım Tarihi.....	14

1.2.2. Müellifi Hakkındaki Tartışmalar.....	15
1.2.3. Metodu	16
1.2.4. Konuları.....	18
1.2.5. Yazarın Yararlandığı Kaynaklar	20

İKİNCİ BÖLÜM

NİKÂH KONUSUNDA MALİKÎ VE ŞAFÎLERİN İHTİLAFLARI

2.1. AKİD ÖNCESİNE İLİŞKİN İHTİLAFLAR	22
2.1.1. Nikâh'ın Hükmü.....	22
2.1.2. İddet Bekleyen Kadınla Nikâh Yapmak.....	22
2.2. EVLENME AKDİNİN RÜKÜNLERİNE İLİŞKİN İHTİLAFLAR.....	23
2.2.1. Veli	23
2.2.1.1. Velinin Tasnifi	23
2.2.1.2. Yakın Veli Varken Uzak Velinin Kadını Evlendirmesi	24
2.2.1.3. En Yakın Velinin Kaybolması.....	25
2.2.1.4. Yakın Veli- Uzak Veli.....	25
2.2.1.5. Velinin Velayetindeki Kişi ile Evlenmesi	25
2.2.1.6. Velinin Vasfı	26
2.2.1.6.1. Adaletli olmak.....	26
2.2.1.6.2. Rüşd Sahibi olmak	26
2.2.2. Kullanılan Lafızlar	26
2.2.3. Evlenme Engellerinin Bulunmaması.....	27
2.2.3.1. Sıhrî Hısımlık	28
2.2.3.2. Süt Emme	28
2.2.3.2.1. Süt Emme Sayısı:.....	29
2.2.3.2.2. Süt Emmenin Yaşı	29
2.2.3.2.3. Süt Emme Esnasında Şahitlik Durumu.....	30
2.2.3.3. Evlenilebilecek Kadınların Sayısı	30
2.2.3.4. Hasta Kişinin Evlilik Durumu	31
2.2.3.5. Eşlerden Birinin Diğerinden Önce Müslüman Olması.....	31
2.3. EVLENME AKDİNİN GEÇERLİLİK (SIHHAT) ŞARTLARINA İLİŞKİN İHTİLAFLAR	32

2.3.1. Şahitlik	32
2.3.2. Evlilikte Rıza ve İhtiyarın Bulunması	33
2.3.2.1. Baliğa Olmamış Dul Kadın	33
2.3.2.2. Dulluğun Keyfiyeti	33
2.3.2.3. Küçük Kız Çocuğunun Velisi Dışında Birinin Evlendirmesi.....	34
2.3.2.4. Kölenin Evlendirilmesi.....	34
2.4. EVLENME AKDİNİN MÂLÎ SONUÇLARINA İLİŞKİN İHTİLAFLAR	34
2.4.1. Mehir	35
2.4.1.1. Mehrin Miktarı	35
2.4.1.2. Hizmetin Mehir Yerine Geçmesi.....	36
2.4.1.3. Mehrin Vasfı.....	36
2.4.1.4. Mehrin Tamamı veya Yarısının Verilmesi.....	37
2.4.1.5. Mehrin Değer Kaybetme veya Kazanma Durumu	37
2.4.1.6. Velinin Mehrin Yarısını Bağışlaması	38
2.4.1.7. Mehrin Belirlenmemesi	38
2.4.1.8. Fasit Mehrin Hükmü.....	39
2.4.1.8.1. Fasit Mehrin Mahiyeti	39
2.4.1.8.2. Mehirle Birlikte Hediyein Şart Koşulması	39
2.4.1.8.3. Satış Akdinin Mehir ile Birleştirilmesi	40
2.4.1.8.4. Mehri Mislin Vasıfları	40
2.4.1.8.5. Eşlerin Mehirde İhtilaf Etmeleri	41
2.4.2. Nafaka	42
2.4.2.1. Nafakanın Vakti.....	42
2.4.2.2. Nafakanın Miktarı.....	43
2.5. NİKÂH AKDİNDE MUHAYYERLİK SEBEPLERİNE İLİŞKİN İHTİLAFLAR	43
2.5.1. Eşlerden Birinin Kusurlu Olması	43
2.5.2. Kocanın Kaybolması	44
2.6. YASAK EVLENMELERE İLİŞKİN İHTİLAFLAR.....	46
6.2.1. Şiğar Nikâhı.....	46
6.2.2. Hülle Nikâhı	46

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

İHTİLAFLARIN SEBEPLERİ

3.1. YORUM FARKLILIKLARI	48
3.1.1. Delillerin Farklı Yorumlanması	48
3.1.2. Nassın Lugavi veya Hukuki Anlamının Esas Alınması	54
3.2. DELİLLERİN TEARUZU DURUMUNDA BENİMSENEN TUTUM	55
3.2.1. Naslar Arası Tearuz.....	55
3.2.2. Haberi Vahid- Kıyas Tearuzu	57
3.2.3. İstishab-ı Hal- Kıyas Tearuzu	63
3.3. MESALİH-İ MÜRSELEYİ ESAS ALIP ALMAMA	64
3.4. İLLETE YAKLAŞIM FARKLILIĞI	65
3.5. FARKLI DELİLLERİ ESAS ALMAK.....	66
3.6. MÜRSEL HADİSİ KABUL EDİP ETMEME	70
3.7. NEHYİN DELÂLETİNE YÖNELİK YAKLAŞIM FARKLILIĞI	71
3.8. AMEL-İ EHL-İ MEDİNE'Yİ HÜCCET KABUL EDİP ETMEME	73
 SONUÇ.....	 75
KAYNAKÇA	77
ÖZGEÇMİŞ.....	81

ÖZET

YÜKSEK LİSANS TEZİ

**İBN RÜŞD'ÜN BİDÂYETÜ'L MÜCTEHİD ADLI ESERİNDE MALİKÎ VE
ŞAFİÎ MEZHEPLERİ ARASINDAKİ İHTİLAFLAR VE SEBEPLERİ
-KİTABÜ'N-NİKÂH ÖZELİNDE-****Tacettin ÇETİNTÜRK****Tez Danışmanı: Yrd. Doç. Dr. Emrullah DURLU****2017, 81 sayfa****Jüri: Yrd. Doç. Dr. Emrullah DURLU (Danışman)****Prof. Dr. Davut YAYLALI****Doç. Dr. Fethullah YILMAZ**

Hicri 5. asırda Endülüs'te yaşamış ve Malikî mezhebine mensup olan İbn Rüşd, mezhepler arası mukayeseli *Bidâyetü'l-Müctehid* ve *Nihâyetü'l-Muktesid* adlı eseri yazmıştır. *Bidâyetü'l-Müctehid* ve *Nihâyetü'l-Muktesid* adlı eser Malikî, Hanefî, Şafîî, Hanbelî, Zahirî mezheplerinin yanında birçok müctehid imamların delilleriyle birlikte görüşlerinin yer aldığı önemli bir kaynaktır. Tezimiz, bu eserin *Kitabu'n-Nikâh* bölümünde Malikî ve Şafîî mezhebinin ihtilaflar ve sebeplerini ele almaktadır.

Malikî ve Şafîî mezhebi arasında nikâh konusunda çok sayıda görüş ayrılıkları olmuştur. Bu farklı görüşler, akit öncesi başta olmak üzere, akdin rukunleri, akdin geçerlilik şartları, akdin malî sonuçları ve muhayyerlik sebepleri gibi konulardan ortaya çıkmıştır. Aslında mezkûr konuların tamamında ihtilaf olmamıştır; bazen bir konuda ittifak olduğu halde, konunun teferruatında ihtilaf olmuştur. Örneğin; her iki mezhep arasında mehrin gerekliliği konusunda ittifak olmasına rağmen; mehrin alt sınırı konusunda ihtilaf olmuştur.

Malikî ve Şafîî mezhebi arasında meydana gelen görüş ayrılıklarının birçok sebebi vardır. İki mezhep arasında ortaya çıkan farklı görüşler; nassın yorumlanması, delillerin tearuzu, mesalih-i mürsele, mürsel hadisin hücciyeti, farklı delilleri esas almak, nehyin delaletine yönelik yaklaşım farklılığı ve amel-i ehli medine gibi farklı nedenlere dayanır.

Zikredilen sebeplerin bir kısmı usule ilişkin, bir kısmı istinbat ve bir kısmı da mezhep imamlarının icihat kabiliyetleriyle ilgilidir.

Anahtar Kelimeler: İbn Rüşd, Bidâyetü'l Müctehid, Nikâh, İhtilaf, Malikî, Şafîî

ABSTRACT

MASTER THESIS

**THE REASONS AND CONFLICTS BETWEEN MALİKÎ AND ŞAFİÎ SECTS IN
THE BOOK BİDÂYETÜ'L MÜCTEHİD BY İBN-İ RÜŞD - SPESIFIC TO
KİTABU'N-NİKÂH-**

Tacettin ÇETİNTÜRK

Advisor: Assoc. Prof. Dr. Emrullah DUMLU

2017, 81 pages

**Jury: Assist. Prof. Dr. Emrullah DUMLU (Advisor)
Prof. Dr. Davut YAYLALI
Assoc. Prof. Dr. Fethullah YILMAZ**

İbn-ı Ruşd, who lived in the 5th century of hijri calendas in Andalusia and was subject of Malikî sect, wrote the book *Bidayetu'l- Muctehid and Nihayetu'l-Muktesid* which is a comparison of sects. This book is an important source in which is present many imams' views with their proofs alongside with Şafîî, Hanefî, Malikî, Hanbelî and Zahirî sects. Our thesis includes the conflicts and reasons of Şafîî and Malikî sects on *Kitabu'n-Nikâh* part of it.

There have come about many conflicting views on the subject of matrimony. These different views, have occurred on consignment reasons. The components, validity conditions, financial outcomes of the treaty. In fact all of these so-called topics haven't been subject to conflict, sometimes there has been alliance on a subject on the whole but discord on the details. For example, both sects agree on the necessity of the bridewealth nevertheless disagree on its details.

There are many reasons for the disagreements between Malikî and Şafîî sects. Different opinions between the two sects', depend upon the behaviours and attitudes of madina residents, different approaches to the reasons of forbiddance, considering different proofs, the proof of mürsel hadis, mesalihi mursele, the differentiation of proofs and the commentation of nass.

Some of the reasons mentioned above are related to the style, İstinba, while others are related to the abilities of the sect imams.

Keywords: İbn Rusd, Bidayetu'l Mectehid, Wedding, Conflict, Malikî, Şafîî

KISALTMALAR DİZİNİ

b.	: İbn, bin
Bak.	: Bakınız
Bs.	: Baskı
c.	: Cilt
çev.	: Çeviren
DİA	: Diyanet İslam Ansiklopedisi
h.	: Hicri
M.	: Miladi
Hız.	: Hazreti
İFAV	: İlahiyat Fakóltesi Vakfı
s.	: Sayfa
s.a.v	: Sallallahu Aleyhi ve Sellen
sy.	: Sayı
TDV	: Türkiye Diyanet Vakfı
thk.	: Tahkik Eden
trc.	: Tercüme Eden
ts.	: Tarihsiz, Tarih Yok
vb.	: Ve benzeri
yay.	: Yayınları
y.y.	: Yayın Yeri Yok

ÖNSÖZ

İslam hukuku, her dönem ve asra hitap edebilecek dinamik bir yapıya sahiptir. İslam hukukunun dinamik bir özelliğe sahip olmasında ictihadın etkisi büyüktür. Müctehitler her konuda ittifak etmezler. Özellikle mezheplerin teşekkülü, siyasi, sosyo-ekonomik nedenlerin yanında, müctehidlerin farklı kültür ve coğrafyalarda yaşaması, mezhep mensuplarının kendi mezheplerini savunması, taassuba kaçmaları ve diğer mezheplerin görüşlerini eleştirmeleri gibi sebeplerin neticesinde ihtilafların yaşanması kaçınılmaz olmuştur.

Miladi 11. asırda Endülüs'te yaşamış ve Malikî mezhebine mensup İbn Rüşd'ün yazdığı *Bidâyetü'l Müctehid ve Nihâyetü'l Muktesid* aldı eserinde Malikî ve Şafî mezheplerinin nikâh konusundaki ihtilaflar ve bunların sebeplerini ele aldık. Çalışmamızda, *Bidâyetü'l Müctehid ve Nihâyetü'l Muktesid* aldı eseri ana kaynak olarak seçmemizin nedeni, İbn Rüşd'ün hem mezheplerin görüşlerini karşılaştırması hem de taassuptan kaçınarak mukayese sonucunda delilini kuvvetli bulduğu mezhebin görüşünü tercih etmesidir. Eser incelendiğinde kendisi Malikî olduğu halde isabetli bulduğu diğer mezheplerin görüşlerine katıldığı ve kendi mezhebinin görüşünü eleştirdiği görülecektir.

Tezimiz, giriş ve sonuç bölümleri dışında üç bölümden oluşmaktadır. Giriş bölümünde tezimizin amaç, yöntem ve konusu hakkında bilgi verilmiştir.

Birinci bölüm, iki alt başlıktan oluşmaktadır. Birinci alt başlıkta İbn Rüşd'ün hayatına, ilmi kişiliğine, yaşadığı döneme, eserlerine, hocaları ve öğrencilerine yer verilmiştir. İkinci alt başlıkta ise, tezimizin ana kaynağı olan *Bidâyetü'l -Müctehid ve Nihâyetü'l- Muktesid* adlı eserin muhteva, tarihçe, müellifi hakkındaki tartışmalar ve müellifin mezkûr eseri yazmada yararlandığı kaynaklar gibi konular üzerinde durulmuştur.

Tezimizin ikinci bölümünde, Malikî ve Şafî mezhebi arasında nikâh konusunda yaşanan ihtilaflara değinilmiştir. Akid öncesi, nikâh akdinin inikat, sıhhat ve malî sonuçları yanında, nikâh akdinde muhayyerlik sebepleri ve yasak evlenmelere ilişkin ihtilaflara yer verilmiştir. Bu bağlamda Malikîlerin daha sonra da Şafîîlerin görüşlerine değinilerek ihtilaflar sistematik bir şekilde ele alınmıştır.

Üçüncü bölümde ise, her iki mezhebin ihtilaf sebeplerine yer verilmiştir. Bu bölümde ihtilafların yaşanmasına sebep olan nehyin delaleti gibi usulî kaideler hakkında bilgi verildikten sonra, usuldeki ihtilafların furuya nasıl yansıdığı örneklerle açıklanmıştır. Aynı zamanda nassın tearuzu, kıyas, mürsel hadis, amel-i ehl-i Medine ve nassın yorumlanmasından kaynaklanan ihtilafların sebeplerine de yer verilmiştir.

Çalışmamız boyunca yardımını esirgemeyen, bizi yönlendiren ve bu çalışmaya teşvik eden danışman hocam Yrd. Doç. Dr. Emrullah DUMLU'ya şükranlarımı sunarım. Eğitim hayatım boyunca yardımlarını esirgemeyen başta muhterem annem ve babama, değerli ağabeylerime, çalışmam boyunca kendilerini ihmal ettiğim kıymetli eşim ve sevgili kızlarıma teşekkür ederim.

Erzurum 2017

Tacettin ÇETİNTÜRK

GİRİŞ

I. ARAŞTIRMANIN KONUSU

Peygamberlerin sonuncusu olan Hz. Muhammed'in (s.a.v.) gönderilmesi ile İslam hukuku temelleri atılmıştır. Hz. Peygamber (s.a.v.) döneminde, müslümanların yaşadığı sorunlar bizzat Allah'ın Elçisi tarafından çözüme kavuşturuluyordu. Hz. Peygamberin vefatından sonra yeni sorunların ortaya çıkması, farklı kültürlerle mensup insanların İslam'a girmesi ve gelişen siyasi olayların neticesinde ulema arasında ihtilaflar başlamıştır. Zaman içerisinde gelişen bu ihtilaflar, ulema tarafından kaleme alınmıştır. Bazı ulema, bu ihtilafları mezhepler arası mukayeseli eser şeklinde ele almıştır. Bunlardan biri de İbn Rüşd'dür.

İbn Rüşd, Malikî mezhebine mensuptur. Fakat diğer mezhepleri de delilleriyle öğrenmiş bir hukukçudur. İbn Rüşd, Endülüs'te taassubun hâkim olduğu dönemde yaşamasına rağmen mezhebinin gölgesinde kalmamış, bugün Mukayeseli İslam Hukuku alanında hatırı sayılır bir eser olan *Bidayetü'l Müctehid ve Nihayetü'l Muktesid* adlı eseri yazmıştır. İbn Rüşd, bu eseri ile mezheplerin görüş ve delillerine yer vererek, mezhepler arası yaşanan ihtilafları dile getirmiştir.

Tezimizin konusu, *Bidayetü'l Müctehid ve Nihayetü'l Muktesid* adlı eserin *Kitabu'n-Nikâh* bölümü ile sınırlıdır. İbn Rüşd, *Kitabu'n-Nikâh* bölümünde Malikî ve Şafîî mezhebinin görüşlerini delilleriyle sıraladıktan sonra bazen Malikîlerin bazen Şafîîlerin görüşlerine katılmış, bazen de her iki mezhebin de görüşlerine katılmayarak kendine özgü görüşler ortaya koymuştur.

İbn Rüşd, nikâh konusunda iki mezhep arasındaki ihtilaflar ve sebeplerini çeşitli yönlerden ele almıştır. Biz bu çalışmada, iki mezhep arasında meydana gelen ihtilaflar ve sebeplerini tespit edip incelemeye çalışacağız.

II. ARAŞTIRMANIN AMACI

İbn Rüşd'ün *Bidayetü'l- Müctehid ve Nihayetü'l -Muktesid* adlı eserinin *Kitabu'n-Nikâh* bölümünden yola çıkarak hazırladığımız bu çalışmanın amaçları şunlardır:

1. Mezhepler arasında yaşanan ihtilafları, delilleriyle sunmak ve yaşanan ihtilafların sebeplerinin neler olduğunu tespit etmek.
2. Konunun özelinde mezhep imamlarının takip ettikleri usulün furu'a etkisini ortaya koymak.
3. İbn Rüşd'ün *Bidâyetü'l -Müctehid ve Nihâyetü'l-Muktesid* adlı eserinin İslam Hukuku alanındaki önemine dikkat çekmek.

III. ARAŞTIRMANIN METODU

Öncelikle *Bidayetü'l -Müctehid ve Nihayetü'l- Muktesid* adlı eserin *Kitabu'n – Nikâh* bölümünde Malikî ve Şafîî mezhebi arasındaki ihtilaflar tespit edilecek ve bu kapsamda ihtilaflı konular, mezheplerin ana kaynaklarından tahkik edilecektir. Özellikle *el-Ümm*, *Muğni'l-Muhtac* ve *Siracü'l-Vehhac* gibi Şafîî mezhebine ait kaynakların yanında Malikî mezhebinin *Müdevvenetü'l-Kübra* gibi temel kaynak kitaplarına müracat edilerek her iki mezhebin racih görüşleri ele alınacaktır.

Usul kaynaklarında mezhep imamlarının yöntem ve metodları incelenecek, bu inceleme sonucunda imamların usuldeki yaklaşımları, nikâh konusundaki ihtilafları nasıl etkilediği, buna bağlı olarak hangi ihtilafların hangi sebepten meydana geldiği ifade edilmeye çalışılacaktır.

BİRİNCİ BÖLÜM

İBN RÜŞD VE BİDAYETÜ'L-MÜCTEHİD

1.1. HAYATI

Endülüs'ün Kurtuba şehrinde 520/1126 yılında dünyaya gelen İbn Rüşd'ün tam adı, Muhammed b. Ahmed b. Muhammed b. Ahmed el Kurtubi'dir. Künyesi ise, Kadı Ebu'l-Velid olarak bilinir. Ailesi, Endülüs'te tanınan bir ailedir. Dedesinin adı Muhammed, babasının adı ise Ahmed'dir. Her ikisi de Kurtuba kadılığı yapmış birer fıkıh âlimidir.¹ Dedesi, torununun doğumundan birkaç ay sonra vefat etmiştir.² İbn Rüşd ile dedesinin birbirinden ayırt edilmesi için dede “İbn Rüşd Kebir”, torun ve filozof olan İbn Rüşd ise “İbn Rüşd Hafid” (Torun İbn Rüşd) diye anılır.³

İbn Rüşd, Aristo'nun eserlerini şerh etmesi sebebiyle İslam dünyasında “Şârih”, Latin dünyasında ise “*Commentator*” ünvanı ile bilinmektedir. İbn Rüşd, amelde Malikî, itikatta ise Eş'ari'dir.⁴ İbn Rüşd, fakih ve kadıların yetiştiği bir aileye mensuptur. Nitekim dedesi, Kurtuba'da kadılık göreviyle birlikte Kurtuba Camii imamlığı yapmıştır.⁵ Babası Ebu'l Abbas Ahmed b. Ebi'l Velid b. Rüşd, kadılık görevi ile meşhur olmuş, kendini geliştirmiş âlim bir kişidir.

İbn Rüşd, eğitim hayatına ailesinde başlamıştır. Babasından hadis, fıkıh, tefsir gibi temel İslam ilimleri almıştır. Endülüs'te Malikî mezhebinin hâkim olması nedeniyle İmam Malik'in *Muvatta* adlı eserini daha küçük yaşlarda ezberlemiş ve babasına arzetmiştir. İbn Rüşd, dil, hadis ve Kur'an ilimleri yanında tıp ve hukuk ilimleriyle de uğraşmıştır. Bir diğer ifadeyle İbn Rüşd, dini ilimler kadar pozitif ilimle de uğraşmış ve her iki alanda ciddi eserler bırakmıştır.

İbn Rüşd, ailesinin gelenek haline getirdiği kadılık görevini o dönemin meşhur filozofu olan İbn Tufeyl aracılığıyla üstlenir. İbn Tufeyl, İbn Rüşd'ü dönemin halifesi Ebu Yakup Yusuf'a takdim eder. Ebu Yakup Yusuf, Aristo'nun eserlerine olan ilgisi ve

¹ Süleyman Uludağ, *Felsefe-Din İlişkileri*, Dergâh Yayınları, İstanbul 2016, s.11.

² İbn Ferhun Ebu'l Vefa Burhaneddin İbrahim b. Ali, *ed-Dibacü'l -Müzheb fî Ma'rifeti A'yan Ulemai Mezheb*, (thk.: Muhammed Ahmed Ebü'n-Nur), Daru't-Tülas, Kahire 1972, II, 239.

³ Muharrem Kılıç, *İbn Rüşd'ün Hukuk Düşüncesi*, Ensar Neşriyat, İstanbul 2007, s. 54-55.

⁴ El-Akkad, Abbas Mahmud, *İbn Rüşd(Nevabigu'l-Fikri'l-Arabî)*, Daru'l –Mearif, Kahire 1982, s.5.

⁵ H.Bekir Karlığa, “İbn Rüşd”, *DİA*, TDV Yayınları, XX, 257.

aynı zamanda Aristo'nun eserlerinin dili ağır olması sebebiyle filozof olan İbn Tüfeyl'den yardım ister. Ancak İbn Tüfeyl, yaşlılık sebebiyle yardımcı olamayacağını belirterek eserleri anlamada kendisine yardımcı olması için İbn Rüşd'ü Ebu Yakup Yusuf'la tanıştırır.⁶ Bu vesileyle İbn Rüşd ile halife arasında, Aristo'nun eserleri anlama konusunda ilmi çalışmalar gerçekleşir. İbn Rüşd, ilk kadılık görevini bugün Sevilla olarak bildiğimiz İşbiliyye şehrinde 565/ 1169 yılında gerçekleştirmiştir.⁷

İbn Rüşd, kadılık göreviyle birlikte Aristo'nun eserlerini de şerh etmiştir. Fakat bulunduğu vilayette kaynak sıkıntısı yaşaması nedeniyle halife Ebu Yakup Yusuf tarafından 567/1171 yılında Kurtuba'ya alınmıştır. Aynı zamanda İbn Rüşd, Kurtuba'da kadılıktan kâdi'l kudât görevine yükselmiştir.

Tezimizin ana kaynağı olan *Bidayetü'l-Müctehid*, İbn Rüşd'ün İşbiliyye ve Kurtuba'da kadılık görevi yaptığı bu dönemde yazılmıştır.⁸ Halifenin talebiyle İbn Rüşd, İbn Tufeyl yerine sarayda hekimlik görevini yapmaya başlamış ve Marekeş'e yerleşmiştir. Halifenin ölümünden sonra onun yerine geçen oğlu Ebu Yakup Yusuf el-Mansur babası gibi ilk dönemlerde İbn Rüşd'e saygı gösterir. Fakat daha sonra araları açılır. Halifenin emri ile İbn Rüşd, Yahudilerin yaşadığı Elisene adındaki vilayete 592/1195 yılında sürgün edilir.⁹ Bununla yetinmeyen Ebu Yakup Yusuf el-Mansur, İbn Rüşd'ün birçok eserini yakma emri vermiştir. Dostane başlayan ilişkilerin birden husumete dönüşmesinin sebebine ilişkin kaynaklarda şu gerekçeler öne sürülmüştür:

a) İbn Rüşd, sarayda ciddi anlamda itibar ve nüfuz kazanmıştır. Bu durum saraydaki İbn Rüşd'ü çekemeyen bazı fıkıh hocalarını harekete geçirmiştir. Bunlar, İbn Rüşd aleyhinde dedikodular yaparak halkı galeyana getirmişlerdir. Hatta durum o kadar ileri gitmiştir ki, İbn Rüşd zındık ve kâfirlikle suçlanmıştır.¹⁰ Halife, saraydaki ileri gelenlerin şikâyetleri ve halkın tepkisi üzerine, İbn Rüşd'e tavrı almış ve onu Kurtuba'dan Elisene'ye sürgün etmiştir.

⁶ Karlığa, "İbn Rüşd", *DİA*, XX, 279.

⁷ Karlığa, "İbn Rüşd", *DİA*, XX, 257.

⁸ İbn Rüşd, Ebu'l Velid b.Muhammed b.Ahmed, b.Muhammed el-Hafid, *Bidâyetü'l Müctehid ve Nihâyetü'l Muktesid*, Mektebetü'l -Asriyye, Beyrut 1428/2008, I, 390.

⁹ İbn Ebi Usaybia Ebu'l-Abbas Muvaffakuddin Ahmed b.Kasım, thk. Nizar Rıza, *Uyunu'l -Enba fi Tabaki'l -Etibba*, Daru'l Mektebeti'l- Hayat, Beyrut ts, s.532.

¹⁰ Muhammed Lütfi Cum'a, *Tarihu Felasifeti'l - İslam fi'l -Meşrik ve'l -Meğrib*, Mektebetü'l -İlmiyye, ts, s.17.

b) İbn Rüşd'ün Aristo'nun *Kitabu'l-Hayevan* adlı eserini şerh ederken, hayvanların taksiminde zürafa ile ilgili kısımda “*Onu Berber melikinın yanında gördüm*” şeklinde bir açıklamada bulunması, halifeyi kızdırmıştır. Çünkü halife Mansur, Berberi asıllıdır. Halifeye göre, İbn Rüşd kendisine saygısızlık etmiştir. Her ne kadar İbn Rüşd, durumu düzeltmek adına özür ve açıklamada bulunmuşsa da Halife Mansur, tavrından vazgeçmemiş ve sürgün kararını vermiştir.¹¹

c) İbn Rüşd ile halifenin arasının açılmasına sebep olan gerekçelerden biri de, Halife Mansur ile kardeşi arasındaki saltanat mücadelesine dayanır. Halife olan Ebu Yakup Yusuf el- Mansur halife olduğunda kardeşi pek hoşlanmamış ve halife aleyhinde pek çok faaliyet bulunmuştur. Halife, Portekiz ile savaşa giderken kardeşi Ebu Yahya'yı Kurtuba'ya vali tayin eder. Halifenin yokluğunda kardeşi dönemin Kurtuba kadısı İbn Rüşd ile dostluk kurar. Savaştan dönen halifenin ağır hasta olması sebebiyle gözü tahtta olan kardeşi Ebu Yahya fırsattan istifade ederek tahta geçmek için girişimlerde bulunur. Bu durumdan haberdar olan halife Mansur kardeşini öldürtür. Halife bununla yetinmeyip kardeşiyle dostluk kuran başta İbn Rüşd olmak üzere birkaç kişiyi sürgün eder.¹²

d) İbn Rüşd'ün sürgün edilmesine sebep olan rivayetlerden biri de İbn Rüşd'ün Ad kavmi hakkındaki ayeti inkâr ettiğine dair iddiadır. İlgili rivayet şöyledir: İbn Rüşd'ün Kurtuba'da kadılık yaptığı sırada, Yakında Kurtuba'ya Ad kavmini helak eden rüzgâr gibi bir fırtınanın eseceği haberi yayılmıştır. Bu haber halk arasında yayıldıkça halk endişeye kapılmış kimi şehri terk etmiş kimi de sığınak yaparak tedbir almıştır. Bu vahamet karşısında kadı İbn Rüşd, Ad kavminin varlığı ve yokluğu dahi belli olmadığı halde Ad kavminin nasıl helak olduğu hakkında yeterli bilgiye sahip olmadıklarını söyleyerek halkı sakinleştirmeye çalışmıştır. İbn Rüşd'ün sarf ettiği bu görüş, muhalifler tarafından propaganda yapılmış ve İbn Rüşd'ün adeta Kur'an'ı inkâr ettiği iddiasıyla halifeye şikâyet edilmiştir. Halife, muhaliflerin bu propagandasından dolayı İbn Rüşd'ü Elisene'ye sürgün etmiştir.¹³

e) Rivayetlerden biri de, İbn Rüşd'ün eserleri incelenirken bir eserinde “*Zühre yıldızının ilahlardan biri olduğunda şüphe yoktur*”, ibaresi görülmüştür. Bu ibare,

¹¹ İbn Ebi Useybia, “*Uyunu'l -Enba fi Tabaki'l- Etibba*”, 532; Karlığa, “İbn Rüşd”, *DİA*, XX,258

¹² Sarioğlu, Hüseyin, “*İbn Rüşd Felsefesi*”, Klasik Yayınları, İstanbul 2006, s.20-21.

¹³ Hilmi Ziya Ülken, “İbn Rüşd,” *DİA*, TDV Yayınları, VII, 784; Karlığa, “İbn Rüşd”, *DİA*, XX, 258.

Yunan filozoflarından birine ait olmasına rağmen sırf İbn Rüşd'ün el yazısıyla kaleme alındığı için İbn Rüşd'e muhalif olanlar, bu ibarenin İbn Rüşd'e ait olduğunu iddia etmişlerdir. Muhalifler, bu durumu halifeye arz etmişlerdir. Muhaliflerden etkilenen halife ile İbn Rüşd'ün arası açılmış ve halife, İbn Rüşd hakkında sürgün kararı vermiştir.¹⁴

İbn Rüşd'ün eserlerinin yakılması ve onun eserlerini okuyanların lanetlenmesine bakılırsa, halife ile İbn Rüşd'ün arasının açılması ve halifenin İbn Rüşd'e karşı tavır değiştirmesinin sebebi saraydaki kadı ve fıkıh hocalarının İbn Rüşd hakkındaki ithamlarıdır.

Ulemanın, İbn Rüşd'e karşı olumsuz tavır sergilemesinin sebebi ise, felsefeye olumsuz bakmalarıdır. Dönemin halifesi Mansur, tasavvufa intisap ederek felsefe ve mantık ilmine karşı çıkmıştır. Halife, felsefeye olumsuz bakmakla yetinmemiş, aynı zamanda felsefe ve mantık kitapları yaktırmış ve ilgili kitapların okunmasını yasaklamıştır.¹⁵ İbn Rüşd'ün felsefeye olan bağlılığı ve felsefe üzerindeki çalışmaları neticesinde saraydakilerin de etkisiyle halife sürgün kararı vermiştir. Sürgün kararıyla birlikte İbn Rüşd'ün görüşleri sapık ve batıl olarak telakki edilmiş¹⁶ ve pek çok eseri yakılmıştır.¹⁷

Elisene'ye sürgün edilen İbn Rüşd'ün sürgün hayatı çok sürmemiştir. İşbiliye'nin ileri gelenlerinden birkaç kişi, İbn Rüşd hakkında hüsnü şahadette bulunmuştur. Bu durum üzerine halife, verdiği sürgün kararından pişmalık duymuş ve İbn Rüşd'ü affetmiştir. Bununla yetinmeyen halife, İbn Rüşd'ü Marakeş'e davet etmiş ve İbn Rüşd'e itibarını iade etmiştir. İbn Rüşd, eski konumuna gelmekle birlikte aradan uzun zaman geçmeden vefat etmiştir. 9 Safer 595 H./11 Aralık 1198 M. yılında Merakeş'te Hakk'ın rahmetine kavuşmuştur.¹⁸ Cenazesi ilk başta Merakeş'e defnedilse de daha sonra Kurtuba'daki aile mezarlığına götürülmüş ve orada defnedilmiştir.¹⁹

¹⁴ Karlığa, "İbn Rüşd", *DİA*, XX, 258.

¹⁵ Uludağ, "Felsefe-Din İlişkileri", 17.

¹⁶ Uludağ, "Felsefe-Din İlişkileri", 17-18.

¹⁷ Brockelmann Carl, *Geschichte der Arabischen Literatur*, Heyetü'l Mısriyyetü'l- Amme, 1995, V, 79.

¹⁸ Karlığa, "İbn Rüşd", *DİA*, XX, 258.

¹⁹ Karlığa, "İbn Rüşd", *DİA*, XX, 258.

1.1.1. Hocaları

İbn Rüşd, babası ve ilk hocası Ebu'l-Kasım olmak üzere birçok hocadan ders almıştır.²⁰ Ebu'l- Kasım, Kurtuba kadılığı yapmış mumtaz bir hukukçudur. İbn Rüşd, donanımlı ve âlim olan babasından fıkıh derslerini öğrenerek eğitim hayatına başlamıştır. Fıkıh hocalarından biri de Ebu Muhammed Rızık'tır. Tıp alanında Ebu Cafer Harun'dan ders almıştır.²¹ Her ne kadar felsefeyi İbn Mace'den aldığı söylene de bunun hakikatte bir payı yoktur. Çünkü İbn Mace'nin vefatı sırasında İbn Rüşd daha on iki yaşlarındaydı.²² Ancak İbn Rüşd, İbn Mace'nin eserlerinden istifade etmiştir.²³ Diğer başlıca hocaları ise: Ebu Kasım b. Beşkuval, Ebu Mervan b. Meserre, Ebu Bekir b.Sahmun, Ebu Cafer b. Abdulaziz ve Ebu Abdullah el-Mazeri'dir.²⁴

1.1.2. Öğrencileri

Hocalarından bahsedilirken akla ilk gelen babası olduğu gibi, öğrencilerinden de söz edilirken akla ilk gelen öğrencileri iki oğludur. Kurtuba doğumlu ve orada yetişen İbn Rüşd'ün oğlu Ebu Muhammed Abdullah tıp alanında, diğer oğlu Ebu'l-Kasım Ahmed de hukuk alanında babalarından ders almışlardır.²⁵ Ebu Cafer Ahmed b. Sabık, Ebu Kasım Dilsanî, Ebu Muhammed b. Hudillah, Ebu Huseyin Sehl b. Malik, Ebu Rebi' b. Salim ve Ebu Bekir b. Cuhur İbn Rüşd'ün diğer öğrencileri arasında yer almaktadır.²⁶

1.1.3. İlmî Kişiliği

İbn Rüşd, başta fıkıh olmak üzere hadis, kelam, fıkıh usulü, mantık, felsefe, tıp, Arap dil ve edebiyatı gibi birçok alanda ilmi çalışmalar yapmış ve çok sayıda eser bırakmıştır.²⁷ İbn Rüşd, küçük yaşta ilme başlamıştır. İbn Rüşd'ün ilmi başarısında ailesinin payı büyüktür. Çünkü ailesi, ilimle uğraşan ve ilme değer veren bir geleneğe

²⁰ Kılıç, *İbn Rüşd'ün Hukuk Düşüncesi*, s. 61.

²¹ İbn Rüşd, *Bidâyetü'l Müctehid ve Nihâyetü'l Muktesid*, I, 9.

²² İbn Rüşd, *Bidâyetü'l Müctehid ve Nihâyetü'l Muktesid*, I, 9.

²³ Uludağ, *Felsefe-Din İlişkileri*, s.19.

²⁴ İbn Ferhûn, *ed-Dibacü'l Müzheb fî Ma'rifeti A'yan Ulemai Mezheb*, II, 257; Uludağ, *Felsefe-Din İlişkileri*, 19; Karlığa, "İbn Rüşd", *DİA*, XX, 258.

²⁵ İbn Rüşd, *Bidâyetü'l Müctehid ve Nihâyetü'l Muktesid*, I, 9.

²⁶ İbn Rüşd, *Bidâyetü'l Müctehid ve Nihâyetü'l Muktesid*, I, 9-10; Kılıç *İbn Rüşd'ün Hukuk Düşüncesi*, 63; Cum'a, *Tarihu Felasifeti'l İslam fî'l Meşrik ve'l Meğrib*, s.120.

²⁷ İbn Rüşd, *Bidâyetü'l Müctehid ve Nihâyetü'l Muktesid*, I, 9.

sahiptir. Doğal olarak bu ilmi atmosfer, İbn Rüşd'ün ilmi kimliğinin oluşması ve gelişmesine katkıda bulunmuştur. Ailesi amelde Malikîdir. Bu vesileyle İbn Rüşd, erken yaşlarda İmam Malik'in *Muvatta*'sını ezberlemiş ve babasına arz etmiştir.²⁸ İbn Rüşd, çok zeki, ilmi araştırmalar yapan, okuyan, hafızası kuvvetli ve iyi bir muhakeme gücüne sahip bir hukukçu, filozof ve mütefekkindir.²⁹ Zamanının ekseriyetini ilimle geçirmeye çalışmıştır. Uzun ve bereketli bir ömre sahip olan İbn Rüşd, geceleri sürekli ilimle uğraşmıştır. Sadece iki gece – babasının vefatı ve evlendiği gün- ilimle uğraşmadan geçirdiği rivayetler arasındadır.³⁰ Bu rivayet, İbn Rüşd'ün ilme olan ilgisini gözler önüne sermektedir.

İbn Rüşd, özellikle fıkıh ve felsefe alanında ciddi çalışmalar yapmış bir fakih ve filozoftur. “*Endülüs'ün fakihi ve filozofu*” lakabıyla kaynaklarda yer alması onun bu alanlardaki meziyetini ortaya koymaktadır.³¹

İbn Rüşd'ün ilmi kişiliği üzerinde durulması gereken hususlardan biri de taassuptan kaçınmasıdır. Amelde Malikî, itikatta Eş'âri olan İbn Rüşd, ilmi hayatında din ve mezhep ayırımı gözetmeksizin ders almış ve ders vermiş bir âlimdir. Gayri müslimlere dahi her zaman kapısını açmış onlara ilim öğretmiştir.³²

1.1.4. Eserleri:

İbn Rüşd fıkıh, usûlü fıkıh, ahlak gibi alanların yanı sıra tıp, matematik, metafizik, astronomi, siyaset, mantık ve gramer gibi pek çok alanda eser kaleme almıştır. Biz, bu alanlarda yazılan eserlerin tafsilatına girmeden isimlerini zikretmekle yetineceğiz. İnceleme konumuz olan *Kitabu'n-Nikâh* bölümünü içeren “*Bidâyetü'l-Müctehid*” adlı eseri hakkında ise ileride detaylı bilgi verilecektir.

1.1.4.1. Fıkıh ve Fıkıh Usûlü

- Bidâyetü'l- Müctehid ve Nihâyetü'l -Muktesid

²⁸ İbn Ferhun, *ed-Dibacü'l Müzheb*, II, 257.

²⁹ Uludağ, *Felsefe-Din İlişkileri*, s.19.

³⁰ İbnü'l Ebbâr Ebu Abdullah Muhammed b. Abdullah, *et'Tekmile li Kitabi's –Sıla*, Matbaatü'r-Ruhas Madrid 1886, II, 269; Uludağ, *Felsefe-Din İlişkileri*, s.19; İbn Rüşd, *Bidâyetü'l Müctehid ve Nihâyetü'l Muktesid*, I, 9; İbn Ferhuned-Dibacü'l Müzheb *fi Ma'rifeti A'yan Ulemai Mezheb*, II, 258.

³¹ İbn Ferhun, *ed-Dibacü'l Müzheb fi Ma'rifeti A'yan Ulemai Mezheb*, II, 257.

³² Uludağ, *Felsefe-Din İlişkileri*, s. 20.

- Ez-Zarûri fi'l-Usûli'l- Fıkh
- Kitabun fi'l-Usûli'l- Fıkh
- Ed-Deâvî
- Kitabu'l Harâc
- Risale Fi'd- Dahâya
- Et-Tenbih ila Ağlati'n Mütûn
- Kitabu'l- Minhaci'l -Edille fi'l-Usûlî
- Şerhu Kitabı'l -Mukaddimati fi'l- Fıkh
- Muhtasaru'l- Mustasfa
- Şerhu'l Hamdaliyye
- Kitabu'd Dersi'l Kâmil Fi'l Fıkh

1.1.4.2. Kelâm

- Menâhicü'l- Edille fi'l-Keşf an Akaidi Ehli'l-Mille

1.1.4.3. Tıp

- Kitabun fi Hıfzı's-Sıhhî
- Makale Fi't- Tiryakî
- el- Kavlu fi Alâti't –Teneffüsî
- Makale fi Hummeyâti'l -Ufûn
- Kelam fi İhtisari'l- İlâl ve'l -Araz li –Calinus
- Kitabu'l Külliyyat
- Şerhu Kitabı'l Mizac li -Calinus
- Telhîsu Kitabı'l İstaksât li- Calinus
- Telhîsu Kitabı'l Hummeyat
- Telhîsu Kitabı'l Edviyeti'l- Müfredeli- Calinus
- Telhîsu Kitabı'l Kuva't-Tabiiyye li- Calinus
- Makale fi Esnafı'l -Mizâcat ve'n-Nakdi Mezhebi Calinus
- Makale fi Zamani'n- Nevbe

1.1.4.4. Metafizik

- Telhissu İlahiyyât li -Nikulâvus
- Telhissu Mâ-Bade't-Tabia
- Makale fi'l- İlmi İlahi
- Tehâfütü't- Tehâfüt
- Tefsiru Mâ-Bade't-Tabia
- El-Keşfu An- Menahici'l- Edille fi Akaidi'l -Mille
- Faslu'l -Makal fi Ma Beyne'l -Hikmeti ve's-Şeriatı mine'l -İttisâlât
- Cevâmiu Ma Babe't-Tabia

1.1.4.5. Matematik ve Astronomi

- Muhtasaru'l- Mecisti
- Makale fi Cirmi's -Semâvi
- Ma Yuhtacu İleyhi min Kitabi Uklidis fi'l -Mecisti
- Makale fi'l- Hareketi Cirmi's -Semavi
- Makale fi Cevheri'l -Felek

1.1.4.6. Ahlak

- Telhisu Kitabi'l -Ahlak li -Aristotalis

1.1.4.7. Siyaset

- Ez- Zarûri fi's -Siyase

1.1.4.8. Dil Bilgisi (Gramer)

- Ez-Zarûri fi'n-Nahv

1.1.4.9. Mantık

- Telhisu Kitabi's-Şi'r
- Ez-Zaruri fi'l -Mantık

- El-Muhtasar fi'l -Mantık
- Telhisu Kitabi's- Safsata
- Telhisu Kitabi'l- Ma'kûlat
- Telhisu Kitabi'l- İbâre
- Telhisu Kitabi'l- Kıyas
- Telhisu Kitabi'l –Cedel li-Aristo
- Telhisu Kitabi'l –Hatâbe (Rhetorica) li- Aristo
- Telhisu Kitabi'l Burhan
- Telhisu Medhali Furfiryus
- Tefsiru Kitabi'l Burhan

1.1.4.10. Arapça

- Kitâbun fi'l-Arabiyye

1.1.4.11. Diğer Alanlar

- Makale fi Ma'ne'l- Ma'kul ala Kulli ve Gayri Zalik,
- Makale fi Kulliyati Cevher ve'l -Kulliyati'l- A'raz
- Makale fi'l- Kelime ve'l -İsmi'l Müştak ve'n-Nakdi Mezhebi Ebu Nasr
- Telhîsu'l-Kıyas
- Makale fi'l- Mahmulati'l -Berâhin
- Makale fi'n- Nakdi Mezhebi İbn Sina fi'l -Aksi'l -Kâzâya
- Makale fi Lüzûmi Ciheti'n-Netâic li-Cihati'l Mukaddimat
- Makale fi Haddi's- Şahs
- Makale fi'l- Hadd ve'n- Nakdi Mezhebeyi'l- İskender ve Ebu Nasr³³

1.1.5. Yaşadığı Dönemin Siyasi ve İlmi Durumu

İbn Rüşd'ün hayatı, Endülüs'te Murabıt ve Muvahhidlerin hüküm sürdükleri döneme denk gelmektedir. Bu dönem Murabıtların sonu (1056-1147 m.) ve Muvahhidlerin hâkimiyeti ele geçirdiği (1130-1269 m.) dönemdir. Muvahhidler ile

³³ İbn Rüşd, *Bidâyetü'l Müctehid ve Nihâyetü'l Muktesid*, I, 21-24.

Murabıtlar arasında siyasi hâkimiyet mücadelesi yaşanmış ve Muvahhidler hâkimiyeti ele geçirmiştir.³⁴

Murabıtlar, Malikî hukuk düşüncesine önem vermişlerdir. Hatta bu vesileyle kadılık sistemi üzerinde durmuş, kadılara değer vererek meşruiyetlerini sağlamışlardır. Murabıtların Malikîlere verdiği önem sebebiyle Malikî mezhebi, Endülüs'te yayılma imkânı bulmuştur. Murabıtların kadılık sistemine önem vermesinin sebebi kadılık müessesesi üzerinden hâkimiyetini korumak ve dini otoritenin verdiği yetki ile nüfuzunu yaymaktır.

Kadırlara verilen yetki vali, kumandan ve diğer devlet yetkilerinin sahip olduğu konum ile eş değerdı. Hatta zamanla kadılar, bu siyasi rolleri de üstlenerek -devletin dağılma döneminde- devletin dağılmasını önlemek için ciddi çabalar göstermişlerdir. Özellikle devletin dağılma döneminde başta Kurtuba olmak üzere Gırnata, Mürsiye gibi birçok şehirde çıkan isyanları kadılar bastırmıştır.

Son söz Muratıb hükümdarlarına ait olmasına rağmen, hükümdarlar istişareye önem vererek karar almaya özen göstermişlerdir. Yusuf b. Taşfin döneminde bu istişare daha da önem kazanarak devlet adamları ve Malikî fakihlerin görüşleri alınmadan karar alınmazdı. Ali b. Yusuf döneminde ise istişare, adeta zirve yapmıştır. Bu dönemde fukahanın görüşü hâkim olmuş ve neredeyse hükümdar fukahanın görüşüne teslim olmuştur.³⁵

Murabıtların Malikî fukahasına önem vermesi sebebiyle Malikî mezhebi tam anlamıyla İspanya'ya hâkim olmuştur. Özellikle emir zamanında, Malikî fikhını bilmeyen âlime değer verilmezdi.³⁶ Malikî mezhebine aşırı değer verilmesi taassup ve taklitçiliğe sebep olmuştur. Nitekim o dönemde, fikhın ana kaynağı olan Kur'an ve sünnet başta olmak üzere diğer mezhep ve müçtehidlerin görüşleri göz ardı edilmiştir. Buna bağlı olarak taassubun yayılması ve etkisi sebebiyle Malikîlerin fıkıh kaynaklarıyla yetinilmiştir.

Murabıtlar, Malikî fikhına olan düşkünlüklerine karşın mantık, felsefe ve kelim gibi diğer ilimlere karşı olumsuz bir tavır takınmışlardır. Özellikle emir zamanında Kurtuba'da kadılık yapan İbn Hamdi'in fetvası ile kelim, mantık ve felsefe ile ilgili

³⁴ Kılıç, *İbn Rüşd'in Hukuk Düşüncesi*, s. 48-49.

³⁵ Yiğit, Murabıtlar, *DİA*, TDV Yayınları XXXI,153.

³⁶ Eyüp Said Kaya, Malikî Mezhebi, *DİA*, TDV Yayınları XXVII,523.

kitaplar yasaklanmıştır.³⁷ Aynı zamanda İmam Gazali'nin eserlerinin yakılması için de emir verilmiştir.³⁸ Murabıtların bu taassup ve taklitçi zihniyeti sebebiyle ulema ve halkın nefreti isyana sebep olmuştur. Bu nefret ve isyan sonucunda Murabıtlar, yıkılma dönemine girmiştir.

Endülüs'te Murabıtların taassup düşüncelerine karşılık, Muvahhidler ıslah hareketini başlatmışlardır. Muvahhidler, fıkhnın ana kaynağı olan Kur'an ve sünneti ön planda tutmuşlardır. Murabıtlar'dan kalma taassup ve taklitçiliği ortadan kaldırmak adına çalışmalarda bulunmuşlardır. Özellikle Muvahhidlerin üçüncü emiri olan Ebu Yusuf el-Mansur Malikî mezhebine ait fûrû kitaplarının yakılması için emir vermiştir.³⁹ Muvahhidler, Kur'an, sünnet, icma gibi fıkhnın temel kaynaklarına müracat etmiş ve bu dönemde Malikî mezhebine karşı sert bir tutum sergilemişlerdir. Bazı tarihçilere göre, Muvahhidler, Malikîlere karşı o kadar ileri gitmişlerdir ki Fas'ta Malikî mezhebine ait ne kadar kitap varsa hepsi yakılmıştır.⁴⁰ Malikî mezhebinden uzaklaşılması sonucunda bu mezhep yerine Zahirî mezhebinin ilkeleri benimsenmiş ve bu alanda fakihler yetiştirilmiştir. Fakat çok geçmeden Ebu'l- Ala el- Me'mun zamanında Malikî mezhebine karşı sert tavır yumuşamış ve yeniden Malikî mezhebine dönmüştür. Malikî mezhebine karşı olan bu yumuşama Muvahhidlerin yıkılışına kadar devam etmiştir.⁴¹

Muvahhidler, düşünce özgürlüğü bakımından Murabıtlardan daha yumuşak davranmışlardır. Murabıtlar, Malikî mezhebine bağlı kalarak, taassup bir yaklaşım sergilemişken; Muvahhidler ise, Kur'an ve sünnet başta olmak üzere diğer mezheplerin görüşleri ve hatta felsefe, mantık gibi diğer alanlara da ilgi göstermişlerdir.

Muvahhidlerin, fıkhnın asıl kaynakları olan Kur'an ve sünnet'e dönmeleri birkaç şekilde yorumlanmıştır. Birincisi, Hacvi'ye göre Muvahhidler, Zahirî mezhebine sempati duymuşlardır. Muvahhidler, Zahirî mezhebine sempati duymaları yanında bu mezhebi yaymaya çalışmışlardır. Fakat Zahirî mezhebinin Muvahhidlerin kuruluş dönemindeki etkisi, daha sonraki dönemlerde azalmıştır. Öne sürülen ikinci sebep ise,

³⁷ Yiğit, Murabıtlar, *DİA*, XXXI,154.

³⁸ Kılıç, *İbn Rüşd'ün Hukuk Düşüncesi*, s. 53.

³⁹ Kaya, Malikî Mezhebi, *DİA*, XXVII,524.

⁴⁰ Cum'a, *Tarihu Felasifeti'l İslam fi'l Meşrik ve'l Meğrib*, s. 131.

⁴¹ Kaya, Malikî Mezhebi, *DİA*, XXVII,524.

Muvahhidlerin, selefi bir düşünceye sahip olmalarıdır. Selefi düşüncenin etkin olması neticesinde Kuran ve sünnet'te dönüş olmuştur.⁴²

İbn Rüşd, iki farklı siyasi hâkimiyetin olduğu bu karışık dönemde yaşamıştır. Muvahhidlerin Malikî mezhebine karşı olan sert tavırlarına rağmen Malikî mezhebinden olan İbn Rüşd'ü kadı olarak göreve getirmişlerdir. Kadı göreviyle yetinilmemiş sarayda tabip görevi için kendisine teklif dahi sunulmuştur.

İbn Rüşd'ün Muvahhidler tarafından göreve getirilmesi, onun özgür düşünceye sahip olmasıyla ilgili olabilir. Çünkü İbn Rüşd, görüşlerinde Malikî taassubuna kaçmamıştır. Nitekim İbn Rüşd'ün taassup bir yaklaşım sergilemediği onun eseri olan *Bidâyet'ül Müctehid*'den anlıyoruz. Bazı meselelerde Malikî mezhebini savunurken; bazı meselelerde de eleştirdiği görülmektedir.⁴³

1.2. BİDÂYETÜ'L -MÜCTEHİD VE NİHÂYETÜ'L -MUKTESİD

1.2.1. İsmi ve Yazım Tarihi

İbn Rüşd'ün *Bidâyetü'l Müctehid ve Nihâyetü'l-Muktesid* adlı eseri ile ilgili farklı isimler kullanılmıştır. Mezhepler arası mukayeseli İslam hukuku olan bu eser, daha çok *Bidâyetü'l Müctehid ve Nihâyetü'l-Muktesid* ismi ile bilinse de İbn Rüşd, mezkûr eser için *Bidâyetü'l Müctehid ve Kifâyetü'l Muktesid* ismini de kullanmıştır.⁴⁴ Bazı kaynaklarda, İbn Rüşd'ün bu eseri için *Nihâyetü'l-Müctehid*,⁴⁵ *Kitabu'l- Bidaye ve'n-Nihaye*⁴⁶ gibi isimler de geçmektedir.

İbn Rüşd, bu eseri ne zaman yazdığına dair bilgiyi yine bu eserinde vermektedir. İbn Rüşd, hac konusunu 584/1188 yılında tamamladığını ve bu tarihten 20 yıl önce de *Bidâyetü'l-Müctehid* adlı eserini yazdığını söylemektedir. Bu ifadeye göre, eserin yazımı 564/1168 yıllarına tekabül etmektedir. İbn Rüşd, hac bölümünü daha sonra yazmıştır. Hac bölümünün *Bidayetü'l-Müctehid* eserinden yaklaşık yirmi yıl sonra yazılmasının nedeni kendisinden bir açıklama olmasa da o dönemin şartlarından

⁴² Kaya, Malikî Mezhebi, *DİA*, XXVII, 524.

⁴³ İbn Rüşd, *Bidâyetü'l -Müctehid ve Nihâyetü'l-Muktesid*, I, 72-74, 112-114.

⁴⁴ İbn Rüşd, *Bidâyetü'l Müctehid ve Nihâyetü'l-Muktesid*, II, 368.

⁴⁵ İbn Ebi Nusaybia, Ebu'l-Abbas Muvaffakuddin Ahmed b.Kasım, *Uyunu'l Enba fî Tabaki'l Etibba*, (thk: Nizar Rıza), Beyrut, ts, s.532.

⁴⁶ Nabuhi, Ebu'l Hasan, *Tarihu Kudati'l Endülüsi*, Beyrut,1983, s. 111.

kaynaklandığı tahmin ediliyor. Nitekim o dönemde Hristiyanların aktifliğine karşı cihadı, hacca tercih etmiştir. İbn Rüşd, hacca gidenleri kötülemiş ve müslümanları cihada teşvik etmiştir.⁴⁷ Daha önce de ifade edildiği üzere, İbn Rüşd 567/1171 yılında Kurtuba'ya kadı'l-kudat olarak atandığı dönemden önce bu eseri yazmıştır.⁴⁸ Yani İbn Rüşd, Kurtuba'ya atanmadan önce, İşbiliyye'deki görevi sırasında *Bidâyetü'l-Müctehid* ve *Nihâyetü'l-Muktesid* adlı eserini yazmıştır. Bu da Kurtuba'ya atanmadan öncedir ki belirttiğimiz tarih ile aynı döneme denk gelmektedir.

1.2.2. Müellifi Hakkındaki Tartışmalar

Mezhepler arası mukayeseli İslam hukuku alanında önemli bir yere sahip olan *Bidâyetü'l-Müctehid* ve *Nihâyetü'l-Muktesid* adlı eserin müellifi hakkında farklı görüşler olsa da kaynakların çoğuna göre bu eser İbn Rüşd'e aittir.⁴⁹ Eserin başka müelliflere ait olduğunu söyleyenlerin gerekçelerini maddeler halinde izah edeceğiz.

a) Müellif hakkında tereddüt yaşanmasının birinci sebebi, eserin üslubu hakkındadır. Çünkü eserin pek çok yerinde قال القاضي ibaresi yer almaktadır.⁵⁰ Bu ibarenin, başkasının ondan nakil yaptığı izlenimi verdiği söyleneceği de⁵¹ bu üslup, geleneksel eserlerde yaygın bir üsluptur. O dönemin geleneğiyle, İbn Rüşd'ün eserini öğrencilerine yazdırma ihtimali göz önünde bulundurulursa bu üslubun gayet doğal olduğu anlaşılabacaktır. Çünkü bu eserin yazım tarihi İbn Rüşd'ün, ciddi bir meşguliyet içerisinde olduğu tarihe denk gelmektedir. Yoğunluk sebebiyle öğrencilerine yazdırmış olması muhtemeldir. Kaldı ki müstensih'in sonradan bu üslubu ilave etmesi de ihtimal dâhilindedir.⁵²

b) Müellif hakkında tereddüdün yaşanmasının sebeplerinden biri de İbn Rüşd'ün Malikî olduğu halde bu eserini Malikî mezhebine göre ele almadığı ve filozof olmasına rağmen eserinde felsefi çalışmalarına yer vermediği iddiasıdır. Fakat bazı araştırmacılara göre bu iddianın bir geçerliliği yoktur. Çünkü *Bidâyetü'l-Müctehid* ve *Nihâyetü'l-Muktesid* adlı eser, Malikî mezhebine göre yazılmış bir eser olmaktan ziyade mezhepler

⁴⁷ Kılıç, *İbn Rüşd'ün Hukuk Düşüncesi*, s. 168.

⁴⁸ İbn Rüşd, *Bidâyetü'l-Müctehid* ve *Nihâyetü'l-Muktesid*, I, 390.

⁴⁹ İbn Ebi Useybia, *Uyunu'l-Enba fî Tabaki'l-Etibba*, s. 532; Nabuhi, *Tarihu Kudati'l-Endülüsi*, s. 111

⁵⁰ İbn Rüşd, *Bidâyetü'l-Müctehid* ve *Nihâyetü'l-Muktesid*, I, 53, 180, 241

⁵¹ Kılıç, *İbn Rüşd'ün Hukuk Düşüncesi*, s. 156.

⁵² Kılıç, *İbn Rüşd'ün Hukuk Düşüncesi*, s. 154.

arası mukayeseli bir eser olma özelliğine sahiptir. Ayrıca İbn Rüşd, her ne kadar felsefi çalışmalarına doğrudan atıfta bulunmasa da eserin üslubuna bakıldığında, onun felsefi üslubu satırlarda görülecektir.⁵³

c) İddialardan biri de İbn Rüşd'ün Debûsi'nin eserinden faydalandığıdır. Bu tezi savunanlardan biri de Muhammed Hamidullah'tır. Hamidullah'a göre, İbn Rüşd; İbn Arabî vesilesiyle Endülüs'e yerleşen Debûsi'nin "*el-Esrar fi'l Usul ve'l-Füru*" adlı eserinden faydalananarak (ilham alarak) *Bidâyetü'l Müctehid ve Nihâyetü'l-Muktesid* adlı eserini kaleme almıştır.⁵⁴ Bu iddia, iddiadan ibaret kalmamış, gerekli incelemeler yapılmıştır. Fakat yapılan incelemelerde Debusi'in eseri ile İbn Rüşd'ün eseri arasında herhangi bir alıntı ilişkisi olmadığı ortaya çıkmıştır.⁵⁵

İbn Rüşd, *Bidâyetü'l Müctehid ve Nihâyetü'l Muktesid* adlı eserinin Hac bölümünde mezkûr eseri kaleme aldığını belirtmektedir. Eserin yazım tarihi de İbn Rüşd'ün hayatına tekabül etmekte ve bu da eserin İbn Rüşd'e ait olduğunu göstermektedir.

1.2.3. Metodu

Bidâyetü'l-Müctehid ve Nihâyetü'l-Muktesid, birden fazla mezhep ve ulemanın görüşlerine yer verilen mukayeseli bir eserdir. İbn Rüşd sahabe, tabiin, tabe-i tabiin dönemlerinden Evzai,⁵⁶ Taberi, Sevrî⁵⁷ gibi dönemin önde gelen şahısların görüşlerinin yanında; eserinde Hanefî,⁵⁸ Malikî,⁵⁹ Şafîî,⁶⁰ Hanbelî ve Zahirî mezhebinin kurucusu İmam Davud'un görüşlerine de yer vermiştir.⁶¹

Bu eser, metod açısından oldukça sistematik bir yapıya sahiptir. Eser biraz incelendiğinde oldukça basit ve sade bir yöntemin kullanıldığı görülecektir. İbn Rüşd, her bir ana konuya kitap adını vermiştir. Daha sonra sırasıyla bab, fasıl, cins, rukûn,

⁵³ Kılıç, *İbn Rüşd'ün Hukuk Düşüncesi*, s. 156.

⁵⁴ Hamidullah, Muhammed, *İslam Hukuku Etüdleri*, Bir Yayınları, İstanbul 1984, s. 65.

⁵⁵ Kılıç, *İbn Rüşd'ün Hukuk Düşüncesi*, s. 154.

⁵⁶ İbn Rüşd, *Bidâyetü'l Müctehid ve Nihâyetü'l Muktesid*, II, 57.

⁵⁷ İbn Rüşd, *Bidâyetü'l Müctehid ve Nihâyetü'l Muktesid*, II, 20.

⁵⁸ İbn Rüşd, *Bidâyetü'l Müctehid ve Nihâyetü'l Muktesid*, II, 9.

⁵⁹ İbn Rüşd, *Bidâyetü'l Müctehid ve Nihâyetü'l Muktesid*, II, 22.

⁶⁰ İbn Rüşd, *Bidâyetü'l Müctehid ve Nihâyetü'l Muktesid*, II, 9.

⁶¹ İbn Rüşd, *Bidâyetü'l Müctehid ve Nihâyetü'l Muktesid*, II, 70-71.

kısım, cüz, kavı, mesele şeklinde bir sıra takip ederek her birini detaylı bir şekilde ele almıştır.

İbn Rüşd, konuyu ele alırken önce konu başlığından söz eder. Daha sonra konu ile ilgili ayet ve hadisleri zikrettikten sonra mezheplerin ittifak ettiği noktalara - gerekçesiyle birlikte- değinir. Mezhepler arasındaki ittifakları beyan ettikten sonra da konu hakkındaki ihtilaflara değinir. İbn Rüşd, ihtilafları delilleriyle sunduktan sonra kendince daha isabetli ve delili güçlü bulduğu görüşü tercih eder. İbn Rüşd bu prensibi uygulamadaki amacının, ihtilaf ve sebeplerini araştırmak isteyenleri bilgilendirmek ve onlara ictihad melekelerini kazandırmak olduğunu belirtmektedir.⁶²

İbn Rüşd, ihtilafa değinirken, و سبب الخلاف diyerek mezheplerin ihtilaf sebeplerini sıralar.⁶³ İmamların görüşlerini ifade ederken; görüşlerin kime ait olduğunu bazen zikreder, bazen de قوم⁶⁴ ya da منهم⁶⁵ diyerek onların isimlerini zikretmeden görüşlerine yer verir.

İbn Rüşd, eserinde bazı konularda “ulemanın ya da cumhurun ittifakı” gibi kavramlar kullanmaktadır. Kendisinin de ifade ettiği üzere ulemanın ittifakı ile fakihlerin çoğunluğu, cumhurun ittifakı ile de İmam Malik, İmam Ebu Hanife ve İmam Şafî’yi kastetmektedir.⁶⁶

İbn Rüşd eserinde taassuba kaçmadan, doğru bulduğu görüşü savunmuştur. Doğru bulduğu görüşe وهو الاصل,⁶⁷ وهو الاظهر⁶⁸ diyerek katıldığını belirtmiştir. Kendisi Malikî olmasına rağmen herhangi bir konuda diğer mezheplerin görüşünün Malikî görüşünden isabetli olması durumunda kendi mezhebinin görüşünü zayıf bulmaktan çekinmemiştir. Zayıf bulduğu görüşleri ضعيف ibaresiyle ifade etmiştir.⁶⁹

⁶² Kallek, Cengiz, Bidâyetü'l- Müctehid, DİA, İstanbul 1992, VI,133-134.

⁶³ İbn Rüşd, Bidâyetü'l Müctehid ve Nihâyetü'l Muktesid, I, 14-15.

⁶⁴ İbn Rüşd, Bidâyetü'l Müctehid ve Nihâyetü'l Muktesid, I, 10.

⁶⁵ İbn Rüşd, Bidâyetü'l Müctehid ve Nihâyetü'l Muktesid, I, 11.

⁶⁶ İbn Rüşd, Bidâyetü'l Müctehid ve Nihâyetü'l Muktesid, I, 95.

⁶⁷ İbn Rüşd, Bidâyetü'l Müctehid ve Nihâyetü'l Muktesid, I, 132.

⁶⁸ İbn Rüşd, Bidâyetü'l Müctehid ve Nihâyetü'l Muktesid, I, 10.

⁶⁹ İbn Rüşd, Bidâyetü'l Müctehid ve Nihâyetü'l Muktesid, I, 136.

1.2.4. Konuları

Klasik bir fıkıh eseri olan *Bidâyetü'l-Müctehid*, diğer klasik fıkıh kitaplarıyla aynı içeriğe sahiptir. İki ciltten oluşan bu eser⁷⁰, birinci ciltte yirmi bir konu (kitap), ikinci ciltte ise elli konu olmak üzere toplamda yetmiş bir konu ihtiva etmektedir. Konuların sıralanışı şöyledir:

Birinci cild:

Kitabu't-Tahâre

Kitabu'l –Vudui

Kitabu'l-Ğusl

Kitabu't-Teyemüm

Kitabu't-Tahareti mine'n-Necis

Kitabu's-Salât

Kitabu's-Salâti's-Sânî

Kitabu Ahkami'l Meyyit

Kitabu's-Siyâm

Kitabu's-Siyâmi's-Sânî

Kitabu'l- İ'tikâf

Kitabu'z-Zekât

Kitabu Zekâti'l -Fıtr

Kitabu'l- Hac

Kitabu'c-Cihâd

Kitabu'l- Eymân

Kitabu'n-Nuzûr

Kitabu'l -Dahâyâ

Kitabu'z-Zebâih

Kitabu's-Sayd

Kitabu'l -Akika

Kitabu'l- Et'ime ve'l –Eşrebe

İkinci cild:

⁷⁰ Mezkûr eserin baskısı: İbn Rüşd, Ebu'l-Velid b.Muhammed b.Ahmed, b.Muhammed el-Hafid, *Bidâyetü'l- Müctehid ve Nihâyetü'l -Muktesid*, *Bidâyetü'l- Müctehid ve Nihâyetü'l -Muktesid*, Mektebetü'l –Asriyye, Beyrut 1428/2008.

Kitabu'n-Nikâh
 Kitabu't-Talâk
 Kitabu'l -Îlâ
 Kitabu'z-Zihâr
 Kitabu'l-Li'ân
 Kitabu'l -İhdâd
 Kitabu's-Sarf
 Kitabu's-Selem
 Kitabu Bey'i'l -Hiyâr
 Kitabu Bey'i'l -Murabât
 Kitabu Bey'i'l -Âriyye
 Kitabu'l- İcârât
 Kitabu'c- Cu'li
 Kitabu'l- Karz
 Kitabu'l Mûsâkât
 Kitabu'ş-Şerîke
 Kitabu'ş-Şuf'a
 Kitabu'l Kısme
 Kitabu'l- Hıcr
 Kitabu't-Teflis
 Kitabu's-Sulh
 Kitabu'l Kefâle
 Kitabu'l- Havâle
 Kitabu'l -Vekâle
 Kitabu'l-Lukata
 Kitabu'l Vedîa
 Kitabu'l -Ârîyye
 Kitabu'l Gasb
 Kitabu'l- İstihkâk
 Kitabu'l- Hibât
 Kitabu'l -Vesâyâ
 Kitabu'l- Ferâiz

Kitabu'l -Itk
 Kitabu'l -Kitâbet
 Kitabu'l-Tedbir
 Kitabu Ümmehati'l -Evlâd
 Kitabu'l- Cinâyât
 Kitabu'l- Kısâs
 Kitabu'l Kısasi fi'n-Nufus
 Kitabu'l -Cirâh
 Kitabu'd- Diyati fi'n-Nüfûs
 Kitabu'd- Diyâti fima Dûne'n-Nufûs
 Kitabu'l- Kâsâme
 Kitabu fi Ahkâmi'z-Zinâ
 Kitabu'l -Kazf
 Kitabu's- Sırkâat
 Kitabu'l- Hırâbe
 Kitabu'l -Akdiye

1.2.5. Yazarın Yararlandığı Kaynaklar

İbn Rüşd, *Bidâyetü'l-Müctehid*'i yazarken birçok eserden yararlanmışır. Fakat eserlerin isimleri pek zikredilmemiştir. İbn Rüşd, mezkûr eserinde hadislerin ravilerini açıkça ifade etmektedir. Özellikle eserde Buhârî, Muslim, Tahâvî ve İmam Malik'in isimleri oldukça fazla geçmektedir. İbn Rüşd, eserinde hadisleri zikrederken zaman zaman “*sabittir*” kavramını kullanmaktadır. Aslında “*sabittir*” kavramı, ilgili hadislerin ya Müslim ya da Buhârî'de geçtiğini ifade ediyor. Nitekim İbn Rüşd eserinde “*sabittir*” kavramı ile ilgili şu açıklamayı yapmaktadır: “*Ben bir hadis hakkında sabittir ifadesini kullandığım zaman – biliniz ki- o hadis ya Buhârî'de ya Muslim'de ya da her iki kaynakta geçmektedir*”.⁷¹

İbn Rüşd, İbn Abdülber en-Nemerî'nin *Kitabü'l-İstizkar* adlı eserinden nakiller yaptığını açıkça ifade etmiştir.⁷² İbn Rüşd, dedesinin – İbn Rüşd el Cedid- el-

⁷¹ İbn Rüşd, *Bidâyetü'l-Müctehid ve Nihâyetü'l-Muktesid*, I, 69.

⁷² İbn Rüşd, *Bidâyetü'l-Müctehid ve Nihâyetü'l-Muktesid*, I, 95.

Mukaddimat'ı⁷³, Tahâvî'nin *el- Âsâr*'ı⁷⁴, Ebu Ubeyd'in *el-Emvâl*'ı⁷⁵, el-Cüveynî'nin *Kitabu'l –Burhân*'ı⁷⁶, İbn Lübage'nin *el- Müntehâb*'ı⁷⁷ ve İmam Malik'in *el-Muvatta*'sı⁷⁸ gibi kaynakları eserinde zikretmiştir.

⁷³ İbn Rüşd, *Bidâyetü'l Müctehid ve Nihâyetü'l Muktesid*, I, 153.

⁷⁴ İbn Rüşd, *Bidâyetü'l Müctehid ve Nihâyetü'l Muktesid*, I, 485.

⁷⁵ İbn Rüşd, *Bidâyetü'l Müctehid ve Nihâyetü'l Muktesid*, I, 419.

⁷⁶ İbn Rüşd, *Bidâyetü'l Müctehid ve Nihâyetü'l Muktesid*, II, 116.

⁷⁷ İbn Rüşd, *Bidâyetü'l Müctehid ve Nihâyetü'l Muktesid*, I, 45.

⁷⁸ İbn Rüşd, *Bidâyetü'l Müctehid ve Nihâyetü'l Muktesid*, I, 47.

İKİNCİ BÖLÜM

NIKÂH KONUSUNDA MALİKÎ VE ŞAFİÎLERİN İHTİLAFLARI

2.1. AKİD ÖNCESİNE İLİŞKİN İHTİLAFLAR

2.1.1. Nikâh'ın Hükümü

Nikâhın hükümü konusunda gerek Malikî gerekse Şafiî mezhebi içinde farklı tutum sergileyenler olsa da, her iki mezhebin - racih- mûfta bih görüşü vardır.

İbn Rüşd'e göre, Malikî fukahası olan İbn Rüşd'ün dedesi *İbn Rüşd el- Ced* başta olmak üzere,⁷⁹ son dönem Malikî uleması, kişinin durumuna göre nikâhın hükümü vacip, mubah ve mendup olduğunu belirtirken;⁸⁰ Şafiî mezhebi ise, mübah saymıştır.

2.1.2. İddet Bekleyen Kadınla Nikâh Yapmak

Bir kadın, ya boşanma ya da eşinin vefat etmesi sebebiyle iddet bekler. Kadının iddet süresi, evliliğin sona ermesine göre değişmektedir. Eğer evlilik kocanın vefatıyla sona ermişse, kadın dört ay on gün iddet bekler. Boşanma sebebiyle sona ermişse, kadının iddet süresi- şayet hamile değilse- üç kurûdur. Bu süre yaklaşık, üç aydır. Hamile bir kadının iddet süresi, doğumuna kadardır. Hayız görmeyen kadınların iddet süresi ise, üç aydır. Hangi iddet şekli olursa olsun, iddet bekleyen bir kadın ile evlenilmesi her iki mezhebin ittifakıyla haramdır. Fakat iddet halindeki bir bayanla evlenilmesi ve zifafın meydana gelmesi durumunda, evliliğin şer'i boyutu hususunda her iki mezhep de farklı bir yaklaşım ortaya koymuştur. İbn Rüşd, her iki mezhebin görüşlerini şöyle açıklıyor:

Malikî mezhebine göre, iddet halindeki bir bayanla evlenilmesi ve zifafın meydana gelmesi durumunda eşler birbirinden ayrılır. Bunlar birbirine ebediyen haram olurlar.

⁷⁹ İbn Rüşd el-Cedd, Ebu'l Velid b. Muhammed b. Ahmed, b. Muhammed b. Ahmed b. Rüşd el-Cedd, el-Kurtubi, *el- Mukaddimat el-Mumehhidat*, Daru'l -Garb İslam, Beyrut, 1988, I,454.

⁸⁰ İbn Rüşd, *Bidayetu'l- Muctehid Nihayetu'l- Muktesid*, II, 5.

Şafî mezhebine göre ise, taraflar birbirinden ayrılırlar. Ancak kadının iddeti bittikten sonra tekrar evlenebilirler.⁸¹

İbn Rüşd'e göre, Şafîlerin görüşü Kur'an ve Sünnete daha uygundur. Malikîlerin görüşü ise, zayıftır ve kabul edilemez.⁸²

2.2. EVLENME AKDİNİN RÜKÜNLERİNE İLİŞKİN İHTİLAFLAR

Evlilik akdinin rükünleri; *taraflar* (zevc, zevce, veli), *sîga* (evliliği ifade eden irade beyanı) ve *evlenme engellerinin bulunmaması* olmak üzere üçtür. Bu rükünler gerek Malikî gerekse Şafî mezhebi tarafından kabul görülmüştür. Fakat bu rükünlerin meydana geliş şeklinde bazı farklı görüşler ortaya çıkmıştır.

2.2.1. Veli

2.2.1.1. Velinin Tasnifi

Mezhepler arasındaki veli ile ilgili ihtilaflara geçmeden önce velayet kavramını tanımlamak yerinde olacaktır. Sözlük anlamı itibarıyla velayet, “*yardım etmek ve muhabbet*” anlamına gelir. Kur'an'da velayet kavramı, bu manalarda kullanılmıştır. “*Erkek ve kadın bütün müminler, birbirlerinin yardımcılarıdır.*”⁸³

Fıkhi bir terim olarak: *Velayet, bir kimsenin iznine gerek kalmaksızın doğrudan tasarruf hakkına sahip olmaktır. Akdi gerçekleştiren kimseye de veli denir.*

Malikîlere göre, velayet iki kısımdan oluşur.

- Hususi velayet: Baba, babanın vasi belirlediği kişi, asabe olan akraba, efendi ve hâkim gibi belli kimseler için geçerli olduğu velayettir.
- Umumi Velayet: İslam ile sabit olan bir velayettir. İslam'a mensup her kişi bu velayete sahiptir. Bu bağlamda bir kadın, Müslümanlardan – babası veya vasisi hariç- birini kendi evlilik akdini gerçekleştirmek için vekil kılabilir.

Şafîlilere göre ise velayet, icbari ve ihtiyari olmak üzere iki kısımdır.

⁸¹ İbn Rüşd, *Bidayetu'l- Muctehid Nihayetu'l- Muktesid*, II, 45.

⁸² İbn Rüşd, *Bidayetu'l- Muctehid Nihayetu'l- Muktesid*, II, 45.

⁸³ Tevbe 9/72

- a. İcbari Velayet: Baba ve -babanın olmadığı zaman- dede için sabit olan velayettir. Babanın bakire kızını zorla evlendirmesi icbari bir velayettir.
- b. İhtiyari Velayet: Asabe olan bütün veliler için geçerlidir. Velinin dul kadını evlendirilmesi ihtiyari velayettir. Çünkü bu velayette kadının rızası gereklidir.

Bu bilgilerden sonra İbn Rüşd'e göre, nikâh akdinde velinin şart olduğu konusunda Malikî ve Şafiî mezhebi ittifak halindedir. Aynı şekilde kadının asabeleri, hâkim ve kadını azad eden kişinin kadına veli olabileceği konusunda da aynı fikre sahiptirler. Fakat iki mezhebin velayette ihtilafa düştükleri konu, vasinin veli olup olamayacağı meselesidir.⁸⁴

İmam Malik, nikâh akdinde vasinin de asabe, hâkim ve kadını azad eden kişi gibi veli olabileceğini savunurken;⁸⁵ İmam Şafiî vasinin veli olamayacağı kanaatindedir.⁸⁶

İbn Rüşd, bu mesele hakkında herhangi bir tercih veya açıklama yapmadan, mezkûr mezheplerin görüş ve delillerini ele almakla yetinmiştir.⁸⁷

2.2.1.2.Yakın Veli Varken Uzak Velinin Kadını Evlendirmesi

İbn Rüşd, bu konu hakkında İmam Malik'ten üç farklı rivayet olduğunu belirterek şöyle sıralıyor: Birincisi, yakın veliye rağmen uzak veli, kadını evlendirirse nikâh akdi batıl olur. İkincisi, yakın veliye rağmen uzak veli, kadını evlendirirse nikâh akdi caiz-geçerli-dir. Üçüncü rivayet ise yakın veliye bağlıdır. Onaylarsa nikâh sahih olur. Onaylamazsa nikâh akdi batıl olur.⁸⁸ İmam Şafiî ise, babanın hazır olduğu durumda kız bekâr olsun dul olsun, babadan başka kimse nikâh akdi yapamaz.⁸⁹ Çünkü velayet sıralamasında öncelik babanıdır.

⁸⁴ İbn Rüşd, *Bidayetu'l- Muctehid Nihayetu'l- Muktesid*, II, 11.

⁸⁵ İbn Rüşd, *Bidayetu'l- Muctehid Nihayetu'l- Muktesid*, II, 11.

⁸⁶ Şirbini, Muhammed el-Hatib, *Muğni'l-Muhtac*, Daru'l-Fikr, Beyrut, 2003, II, 217; İbn Rüşd, *Bidayetu'l- Muctehid Nihayetu'l- Muktesid*, II, 11.

⁸⁷ İbn Rüşd, *Bidayetu'l- Muctehid Nihayetu'l- Muktesid*, II, 11.

⁸⁸ İbn Rüşd, *Bidayetu'l- Muctehid Nihayetu'l- Muktesid*, II, 15.

⁸⁹ İbn Rüşd, *Bidayetu'l- Muctehid Nihayetu'l- Muktesid*, II,15; Nevevi, *Minhacu't-Talibin*, Daru'l- Fikr, Beyrut III, 195.

2.2.1.3. En Yakın Velinin Kaybolması

Yakın velinin kaybolması konusunda iki mezhep arasında ihtilaf cereyan etmiştir. İbn Rüşd, en yakın velinin kaybolması durumunda mezheplerin benimsediği görüşleri şöyle izah ediyor: İmam Malik'e göre, yakın velinin kaybolması durumunda velayet uzak veliye geçer.⁹⁰ İmam Şafî'ye göre ise, velayet hakkı hâkime geçer.⁹¹

2.2.1.4. Yakın Veli- Uzak Veli

Bir kadının, hem yakın velisine hem de uzak velisine kendisini evlendirme izni verip, her iki velinin de kadını farklı kişilerle evlendirmesi konusunda Malikî ve Şafî mezhebi arasında ihtilaf vuku bulmuştur.⁹² Hem uzak hem de yakın velinin velayetindeki bir kadını farklı kişilerle evlendirmeleri durumunda, akdi ilk yapan veliye bakılır. Kadına dokunulmamış ve hangi velinin akdi daha evvel yaptığı biliniyorsa her iki mezhep ittifakla ilk akdin geçerli olduğunu kabul eder.

Böylece ilk akit, malum ve zifaf ortada yoksa geçerlidir. Buna bağlı olarak ilk akit, belli olduğu halde – ikinci akdi yapan koca ile kadın arasında zifaf meydana gelmişse, İmam Şafî'ye göre, kadınla evlenmek birinci şahsın hakkıdır.⁹³ İmam Malik'e göre ise, ikinci şahısla kadın arasında zifaf gerçekleştiği için, ilk akit belli olduğu halde kadın ikinci şahısla evlenir.⁹⁴

İbn Rüşd, Malikîlerin delilini zayıf bulduğu için onların görüşünü kabul etmemiştir.⁹⁵

2.2.1.5. Velinin Velayetindeki Kişi ile Evlenmesi

İbn Rüşd'e göre, velinin velayetindeki bir kadınla evlenip evlenemeyeceği hususunda iki mezhep arasında görüş ayrılığı vardır. Bu meselede Malikîlere göre veli,

⁹⁰ İbn Rüşd, *Bidayetu'l- Muctehid Nihayetu'l- Muktesid*, II,16.

⁹¹ İbn Rüşd, *Bidayetu'l- Muctehid Nihayetu'l- Muktesid*, II,16; Nevevi, *Minhacu't-Talibin*, III, 201-102.

⁹² İbn Rüşd, *Bidayetu'l- Muctehid Nihayetu'l- Muktesid*, II,16.

⁹³ İbn Rüşd, *Bidayetu'l- Muctehid Nihayetu'l- Muktesid*, II,16; Nevevi, *Minhacu't-Talibin*, III, 207-208.

⁹⁴ İbn Rüşd, *Bidayetu'l- Muctehid Nihayetu'l- Muktesid*, II,16; Muhammed Tahir b. Âşûr, *İslam Hukuk Felsefesi*, (Çev.: Mehmet Erdoğan Vecdi Akyüz), İstanbul 2013, s. 53.

⁹⁵ İbn Rüşd, *Bidayetu'l- Muctehid Nihayetu'l- Muktesid*, II,16.

velayeti altındaki kadınla evlenebilir.⁹⁶ Şafîilere göre ise, velinin velayeti altındaki kadınla evlenmesi caiz değildir.⁹⁷

2.2.1.6. Velinin Vasfı

İki mezhep arasında velinin adaletli ve rüşd sahibi olması konusunda farklı görüşler ortaya çıkmıştır.

2.2.1.6.1. Adaletli olmak

İbn Rüşd' e göre, velide bulunması gereken adaletten kasıt, velinin dindar bir kişiliğe sahip olması ve Allah'ın emirlerini yerine getirirken içki, zina, anne ve babaya isyan gibi büyük günahlardan da kaçınmasıdır. İbn Rüşd, Malikîlerin velayet için adaleti şart görmediğini belirtmiş, Şafîilerin ise adaleti, velayetin şartlarından gördüğünü ifade etmiştir.⁹⁸

2.2.1.6.2. Rüşd Sahibi olmak

İbn Rüşd'e göre, Malikî ve Şafîî mezhebi, velayet vasfından biri olan rüşd kavramını farklı tanımlamışlardır. Mezheplerin rüşd kavramını farklı tanımlamaları sebebiyle velayetin gerçekleşmesi hususunda iki mezhep arasında farklı görüşler meydana gelmiştir. Malikîlere göre rüşd, mal üzerinde güzel tasarrufta bulunmak manasına gelir. Bu yönüyle velayetin gerçekleşmesi için velinin rüşd sahibi olması şart değildir. Şafîilere göre ise rüşd, malı ölçüsüzce dağıtıp saçmamaktır. Velayetin gerçekleşmesi için velide rüşd vasfı bulunması şarttır.⁹⁹

2.2.2. Kullanılan Lafızlar

Nikâh akdi, hem kuruluş hem de amaç ve mahiyet açısından diğer akitlerden farklılık arz etmektedir. Bu farklılık yanında diğer akitlere oranla nikâh akdi daha önemli ve değerlidir. Bu sebeptendir ki, ulema arasında “*Nikâh karşılıklı saygı ve insani*

⁹⁶ İbn Rüşd, *Bidayetu'l- Muctehid Nihayetu'l- Muktesid*, II, 18.

⁹⁷ İbn Rüşd, *Bidayetu'l- Muctehid Nihayetu'l- Muktesid*, II,18; Şirbini, *Muğni'l-Muhtac*, III, 21.

⁹⁸ İbn Rüşd, *Bidayetu'l- Muctehid Nihayetu'l- Muktesid*, II,16; Nevevi, *Minhacu't-Talibin*, III, 433.

⁹⁹ el Ğamrevi, Muhammed Zuhri, *Siracu'l -Vehhac ala Metni'l -Minhac*, Daru Kutubu'l İlmiyye, Beyrut 2009, s. 357; Nevevi, *Minhacu't-Talibin*, III,199.

değerler; bey' ise karşılıklı çıkar ilişkileri üzerine kurulmuştur” sözü yaygın bir hal almıştır.¹⁰⁰

Nikâh akdinin kurulmasında lafızlar oldukça önemlidir. Akit, tarafların karşılıklı icab (ilk teklifin sunulması) ve kabul (sunulan teklife olumlu veya olumsuz bir cevap verilmesi) beyanlarıyla kurulur. İki mezhep, nikâh akdinde kullanılan icab ve kabul lafızlarında ihtilafa düşmüşlerdir.

Malikîler, nikâh akdinde *nikâh*, *tezviç* lafızları yanında *hibe etmek*, *satmak* ve *sadaka vermek* gibi lafızların da kullanılarak evlilik akdinin gerçekleşmesini caiz görürken; Şafîîler, evlilik siğasını sadece *nikâh* ve *tezviç* lafızlarıyla mümkün olabileceğini ifade etmişlerdir.¹⁰¹

İbn Rüşd, Malikîlerin tezvic ve nikâh lafızlarının yanında diğer lafızları da caiz görmelerinin gerekçesini şöyle açıklamaktadır: Nikâh akdinde muayyen lafızlar şart değildir. Çünkü hangi manada olursa olsun eğer ondan şer’i mana anlaşılıyorsa kullanılan lafız caizdir. Şafîîlerin görüşü hakkında ise şu açıklamayı yapmıştır: Nikâh akdinde niyet şart olduğu gibi, akdi ona has olan lafızlarla icra etmek de şarttır. Bu sebeple akit, ancak nikâh ve tezvic lafızlarla icra edilebilir.¹⁰²

2.2.3. Evlenme Engellerinin Bulunmaması

Nikâh akdinin önemli konularından biri de evlenme engelidir. Evlenme engeli, evliliğe teşebbüsü önleyen, akit yapmaya kalkışmayı gayri meşru kılan durum ve ilişkilerdir.¹⁰³ Evlenme engelleri, helal haram konusuna dayandığı için birinci derecede kaynağı naslardır.¹⁰⁴ Kimlerle evlenilmeyeceği konusu nass¹⁰⁵ tarafından ayrıntılı bir şekilde açıklanmıştır. İbn Rüşd evlenme engelleri konusunda Malikî ve Şafîî mezhebinin ihtilafa düştükleri konular şöyle sıralıyor:

¹⁰⁰ Muhammed Tahir b. Âşûr, *İslam Hukuk Felsefesi*, Rağbet Yayınları, İstanbul, 2013, s. 53.

¹⁰¹ İbnRüşd, *Bidayetu'l- Muctehid Nihayetu'l- Muktesid*, II, 7; el-Ğumravi, *Siracu'l -Vehhac ala Metni'l - Minhac*, s. 354.

¹⁰² İbnRüşd, *Bidayetu'l- Muctehid Nihayetu'l- Muktesid*, II, 7.

¹⁰³ Hayrettin Karaman, *Ana Hatlarıylsa İslam Hukuku*, Ensar Neşriyat, İstanbul 2010, II, 82.

¹⁰⁴ Karaman, *Ana Hatlarıylsa İslam Hukuku*, II, 82.

¹⁰⁵ Nisâ 4/22-24; Bakara 2/221; Mümtebine 60/10; Buhârî, “*Nikâh*”, 20; Müslim, “*Radâ*”, 1

2.2.3.1. Sıhrî Hısımlık

Sıhriyet engelinde, *usûlün eşleri*¹⁰⁶ (hem baba hem de dedenin hanımları: üvey anne ve nineler), *furû'nun eşleri*¹⁰⁷ (çocuk ya da torunların eşleri: gelinler), *hanımın usûlü*¹⁰⁸ (kayınvalide ve nineler) ve *hanımın furû'u*¹⁰⁹ (üvey kızlar) olmak üzere dört çeşit engel vardır. İbn Rüşd'e göre, dördüncü engel konusunda - *hanımın furû'u*- kısım ile ilgili “... Kendileriyle zıfafa girdiğiniz karılarınızdan olup evlerinizde bulunan **üvey kızlarınız**...” ayeti, iki mezhep arasında görüş ayrılığına sebep olmuştur.¹¹⁰

Şöyleki, İmam Malik'e göre, üvey kızın, üvey babasına haram (engel) olması için, üvey babanın annesine dokunması yeterlidir. Yani üvey baba, kızın annesiyle zıfaf yaşamamış olsa dahi şehvi bir yaklaşım ile annesine dokunması, kızın kendisine haram olması için yeterli bir sebeptir. İmam Şafî'den iki farklı görüş vardır. Birincisi İmam Malik'in ifade ettiği gibi, üvey babanın üvey kızın annesine şehvi bir yaklaşımla dokunması halinde üvey kızın kendisine haram olacaktır. İmam Şafî'nin ikinci ve Şafî mezhebinde tercih edilen görüşüne göre ise üvey baba, annesiyle zıfafa girdikten sonra üvey kızı kendisine haram olur.¹¹¹ İmam Şafî, haramlığı cima' şartına bağlamıştır.

2.2.3.2. Süt Emme

Radâ sebebiyle kendileriyle evlenilmesi haram olan kimseleri Hz. Peygamber (s.a.v.) şöyle ifade etmiştir: “ *Nesepten haram olanlar, süt emmeden dolayı da haram olur.*”¹¹² Her iki mezhep, radânın evlilik engellerinden biri olduğu konusunda hemfikirdir. Bunun yanında birtakım görüş ayrılıkları da olmuştur.¹¹³

İbn Rüşd, her iki mezhep arasında yaşanan görüş ayrılıkları şunlar olduğunu belirtmiştir: Süt emmenin sayısı, niteliği ve şahitliği gibi konulardır.¹¹⁴

¹⁰⁶ Nisâ 4/22

¹⁰⁷ Nisâ 4/23

¹⁰⁸ Nisâ 4/23

¹⁰⁹ Nisâ 4/23

¹¹⁰ İbn Rüşd, *Bidayetu'l- Muctehid Nihayetu'l- Muktesid*, II, 33.

¹¹¹ İbn Rüşd, *Bidayetu'l- Muctehid Nihayetu'l- Muktesid*, II, 33; Nevevi, *Minhacu't-Talibin*, III, 227; Şirbini, *Muğni'l-Muhtac*, III,228-229.

¹¹² Buhari, *Nikah*, 20; Müslim, *Radâ*, 1,2,9,12.

¹¹³ İbn Rüşd, *Bidayetu'l- Muctehid Nihayetu'l- Muktesid*, II, 34.

¹¹⁴ İbn Rüşd, *Bidayetu'l- Muctehid Nihayetu'l- Muktesid*, II, 34.

2.2.3.2.1. Süt Emme Sayısı:

Evlilik akdinde, süt engeli meydana gelmesi için çocuğun kaç defa süt emmesi gerektiği konusunda her iki mezhep farklı yaklaşımlar öne sürmüşlerdir. Süt engelinin hâsıl olması için Malîkî mezhebi had koymazken; Şafîî mezhebi ise belli bir sayı ile sınırlandırmıştır.

İbn Rüşd mezkûr mezheplerin görüşlerini şöyle açıklıyor:

Malîkîler evliliği haram kılan süt emme sayısı konusunda, herhangi bir sınırlamada bulunmamışlardır. Yani Malîkî mezhebine göre, evlilik akdinde sütün evliliğe mani olması için süt emmede belli bir sınır yoktur. Bir defa süt emme ile nikâh akdinde haramlık meydana gelir.¹¹⁵

Şafîî mezhebine göre, nikâh akdinde süt emmenin evliliğe engel olması için, süt emme en az beş defa olmalıdır. Süt emme beş defa olduğu zaman haramlık- evlilik engeli- meydana gelir. Beş defadan az olursa, evlilik engeli söz konusu olamaz.¹¹⁶

2.2.3.2.2. Süt Emmenin Yaşı

Çocuk iki yaşını doldurana kadar emdiği süt, haramlığı meydana getirir. İbn Rüşd'e göre bu konuda, her iki mezhep aynı görüşler. Fakat çocuk iki yaşını doldurmadan, süte ihtiyaç duymadığı için süttten kesilmesi ve daha sonra başka bir kadın tarafından emzirilmesi konusunda iki mezhep arasında görüş ayrılığı vardır.¹¹⁷ Görüş ayrılığı, çocuğun süte ihtiyaç duymadığı halde tekrar süt emmesiyle ilgilidir. Bu durumda Malîkîlere göre, çocuğun sonradan emdiği süt muteber değildir. Böylece ihtiyaç duyulmaması nedeniyle içilen süt, evlilik akdine mani değildir.¹¹⁸ Şafîîlerin görüşü ise, içilen süt muteberdir. Her ne kadar içilen süt, ihtiyaç için olmasada nikâh akdine engeldir.¹¹⁹

¹¹⁵ Sahnun, Abdusselam b. Said et-Tenûhî el-Himsî el-Mağribîel-Kayravânî el-Mâlîkî, *el-Müdevvenetü'l - Kübra*, Beyrut, ts, II, 405; İbn Rüşd, *Bidayetu'l- Muctehid Nihayetu'l- Muktesid*, II,34.

¹¹⁶ İbn Rüşd, *Bidayetu'l- Muctehid Nihayetu'l- Muktesid*, II, 34; Nevevi, *Minhacu't-Talibin*, III,530.

¹¹⁷ İbn Rüşd, *Bidayetu'l- Muctehid Nihayetu'l- Muktesid*, II, 34.

¹¹⁸ İbn Rüşd, *Bidayetu'l- Muctehid Nihayetu'l- Muktesid*, II, 34.

¹¹⁹ İbn Rüşd, *Bidayetu'l- Muctehid Nihayetu'l- Muktesid*, II, 34; Nevevi, *Minhacu't-Talibin*, III, 530.

2.2.3.2.3. Süt Emme Esnasında Şahitlik Durumu

Evlilik akdinde, evliliğe engel olan süt emmenin ihtilaflı konularından biri de süt emme esnasında şahitlik durumudur. Süt emmenin tesbiti ya tarafların söylemi ile ya da emzirme esnasında görgü tanıklarının şahitliğiyle gerçekleşir. İbn Rüşd, bir çocuğun süt emmesi esnasında kaç kişinin şahit olması gerektiği konusunda iki mezhep görüş ayrılığına düştüğünü belirterek şu açıklamarda bulunuyor: Süt emmenin evliliğe mani olması için Malikîler, iki bayanın şahitliğini yeterli görürken,¹²⁰ Şafîîler ise, en az dört güvenilir kadının şahitliğini şart koşmuşlardır.¹²¹

2.2.3.3. Evlenilebilecek Kadınların Sayısı

İbn Rüşd, nikâh akdinin engellerinden biri de sayı engeli olduğunu ifade etmektedir. Başka bir ifadeyle bir erkek, kaç bayanı nikâhı altında tutma yetkisine sahiptir? Müslüman hür bir erkeğin dört kadını nikâhında tutma konusunda herhangi bir görüş ayrılığı yoktur. Dörtten fazla kadını nikâhlamak ise haramdır.¹²² Fakat bir kölenin, en fazla kaç kadını nikâhında tutması konusunda ihtilaf vardır.

İbn Rüşd'e göre Malikîler, köle bir erkek, hür bir erkek gibi dört kadını nikâhında tutabilir. Yani hür bir erkek için geçerli olan kadın sayısı, köle bir erkek için de geçerlidir. Şafîîler ise, Malikîlerin bu görüşüne katılmayıp, köle bir erkek için iki kadın olacağını savunmuşlardır.¹²³ Şafîîlere göre, erkek bir kölenin nikâhı altındaki kadınların sayısı, hür bir erkeğin nikâhı altındaki kadınların sayısının yarısıdır. Böylece köle bir erkek en fazla iki kadını nikâhında tutabilir.¹²⁴

¹²⁰ İbn Rüşd, *Bidayetu'l- Muctehid Nihayetu'l- Muktesid*, II, 34; Sahnûn, *el-Müdevvenetü'l -Kübra*, II, 411.

¹²¹ Şafîî, Muhammed b. İdris, *el-Ümm*, Daru'l-Ma'rife, Beyrut, ts. V, 55; İbn Rüşd, *Bidayetu'l- Muctehid Nihayetu'l- Muktesid*, II, 34; Nevevi, *Minhacu't-Talibin*, III, 540.

¹²² Nisa 4/3.

¹²³ İbn Rüşd, *Bidayetu'l- Muctehid Nihayetu'l- Muktesid*, II, 39.

¹²⁴ İbn Rüşd, *Bidayetu'l- Muctehid Nihayetu'l- Muktesid*, II,39; Nevevi, *Minhacu't-Talibin*, III, 232.

2.2.3.4. Hasta Kişinin Evlilik Durumu

İbn Rüşd'e göre, evlilik akdinde, evliliğe engel olan konulardan biri de hasta kişinin evlilik durumudur. İbn Rüşd, iyileşme ümidi olmayan bir kişinin evliliği konusunda iki mezhebin ihtilafa düştüğünü belirtmiştir.¹²⁵

Malikî mezhebine göre, hasta olan bir erkeğin evlenmesi caiz değildir.¹²⁶ Şafî mezhebine göre bu durumda olan bir erkeğin evlenmesi caizdir.¹²⁷

2.2.3.5. Eşlerden Birinin Diğerinden Önce Müslüman Olması

Müslüman bir erkek Müslüman bir kadınla evlenebildiği gibi ehli-i kitaptan bir kadınla da evlenebilir. Fakat müşrik bir bayanla evlenemez.¹²⁸ Müslüman bir bayan ise, gerek ehli kitap¹²⁹ gerekse müşrik bir erkekle evlenemez. Bu konuda nassın¹³⁰ subutuyla her iki mezhep ittifak halindedir.

Burada konumuzu ilgilendiren husus, Müslüman olmayan eşlerden birinin diğerinden önce Müslüman olması durumudur. Kadının kocasından önce Müslüman olması durumunda eşinden ayrılması gerekir. Kadın iddet halindeyken kocası da Müslüman olursa, kadın Müslüman olan eşiyle evliliğine devam eder. Bu konuda iki mezhep aynı görüştedir. Aynı şekilde koca Müslüman olup, kadın ehli kitaptan ise nikâhları olduğu hal üzere kalır. Fakat koca, kadından önce Müslüman olduğu halde, kadın da ehli kitaptan değilse bu durum, iki mezhep arasında farklı görüşlere sebep olmuştur.

İbn Rüşd, bu konuda Malikî ve Şafîîlerin görüşlerini şöyle açıklıyor: Malikîlere göre koca, kadından önce Müslüman olur ve kadına İslam'ı tebliğ ettiği halde kadın kabul etmezse, birbirlerinden ayrılırlar. Yani evlilik bağı çözülür ve boşanma meydana gelir.¹³¹

¹²⁵ İbn Rüşd, *Bidayetu'l- Muctehid Nihayetu'l- Muktesid*, II, 44.

¹²⁶ İbn Rüşd, *Bidayetu'l- Muctehid Nihayetu'l- Muktesid*, II, 44.

¹²⁷ İbn Rüşd, *Bidayetu'l- Muctehid Nihayetu'l- Muktesid*, II,44; Şafîî, *el-Ümm*, IV, 102.

¹²⁸ Bakara 2/221.

¹²⁹ Muhammed Esed'in, Müslüman erkeklere diğer vahyedilmiş dinlere mensup olan kadınlarla evlenme izni verildiği halde Müslüman kadınların gayrimüslim erkeklerle evlenememesinin sebebi hakkındaki izahı için bkz Kur'an Mesajı, Maide, 5/5.

¹³⁰ Mumtehine 60/10; Abdürezzak, Ebu Bekir b.Hemmam, *el-Musannef*, Beyrut, 1972

No: 10058.

¹³¹ İbn Rüşd, *Bidayetu'l- Muctehid Nihayetu'l- Muktesid*, II, 47.

Şafiîlere göre ise, ister kadın kocasından önce, ister koca kadından önce Müslüman olmuş olsun, kadının iddet süresi boyunca birbirlerinden ayrılmaları söz konusu değildir.¹³² İddet boyunca diğeri de Müslüman olmazsa o zaman birbirlerinden ayrılırlar.¹³³

2.3. EVLENME AKDİNİN GEÇERLİLİK (SİHHAT) ŞARTLARINA İLİŞKİN İHTİLAFLAR

Evlilik akdinin iki sıhhat şartı vardır. Birincisi şahitlerin bulunması, ikincisi ise tarafların ihtiyar ve rızasıdır. Her iki mezhep, bu şartları kabul edip aynı görüşte olmalarına rağmen, bu şartların uygulanması ve işlevi hakkında farklı görüşlerde bulunmuşlardır.¹³⁴

2.3.1. Şahitlik

Şahitlik, nikâh akdinde önemli bir yere sahiptir. Çünkü evliliğin zinadan en belirgin farkı akde bağlı açıklıktır. Nitekim nikâh, açık; zina ise, gizli yapılmaktadır. Evliliğin açıklığı ise ya şahitler ya da usulüne uygun olarak evliliğin ilan edilmesiyle gerçekleşir. Her iki mezhep de şahitliği nikâhın şartlarından biri kabul etmiştir.¹³⁵ Fakat İbn Rüşd'ün ifade ettiği gibi Şafiîlere göre, şahitlerin nikâh akdi esnasında hazır olmaları gerekir. Malikîlere göre ise, evlenme akdi yapılırken şahitlerin hazır bulunmaları şart değildir; ama zifaktan önce evliliğin ilan edilmesi şarttır.¹³⁶

İbn Rüşd buna paralel olarak şunları söylemektedir: Şahitlere nikâh akdini gizli tutmaları söylenmesi durumunda İmam Malik'e göre, böyle bir nikâh akdi gizlilik

¹³² İbn Rüd, *Bidayetu'l- Muctehid Nihayetu'l- Muktesid*, II, 47; Nevevi, *Minhacu't-Talibin*, III, 245-246.

¹³³ Mustafa el-Hin, Mustafa el Buğa, Ali eş-Şerbeci, *el-Fıkh'ul Menheci ala Mezheb'il İmam eş-Şafii*, (terc: Ali Arslan), Huzur Yayınları, İstanbul2010, II, 168.

¹³⁴ İbn Rüd, *Bidayetu'l- Muctehid Nihayetu'l- Muktesid*, II, 18.

¹³⁵ İbn Rüd, *Bidayetu'l- Muctehid Nihayetu'l- Muktesid*, II, 18; Şirazi, *el-Mühezzebe*, Matbatü İsa el-Babü'l Halebî, Mısır, ts. II, 40; Nevevi, *Minhacu't-Talibin*, III, 185.

¹³⁶ İbn Rüd, *Bidayetu'l- Muctehid Nihayetu'l- Muktesid*, II, 18; Karaman, *Ana Hatlarıyla İslam Hukuku*, II, 90.

içinde gerçekleştiği için batıldır.¹³⁷ İmam Şafii'ye göre ise, şahidin nikâh akdini kimseye söylememesi gizlilik olmadığı gibi, yapılan akit de geçerlidir.¹³⁸

2.3.2. Evlilikte Rıza ve İhtiyarın Bulunması

2.3.2.1. Baliğa Olmamış Dul Kadın

İbn Rüşd'e göre, baliğa olmuş dul bir kadının rızası alınmadan velisi tarafından evlendirilemeyeceği konusunda ittifak vardır.¹³⁹ Fakat baliğa olmadığı halde dul kalan bir kadın, velisi tarafından zorla evlendirilmesi konusunda her iki mezhep ihtilafa düşmüştür. Malikîlere göre veli, baliğa olmamış dul bir kadından izin almadan onu evlendirebilir.¹⁴⁰ Şafiîlere göre ise, baliğa olmamış dul kadının izni şarttır.¹⁴¹

Her ne kadar klasik fıkıh kitaplarında evlendirilecek kişilerin yaş sınırları belirtilmemiş olsa da Osmanlı Aile Kararnamesinde evlenecek erkeğin 18, kadının ise 17 yaşını doldurması gerektiği hükmü yer almaktadır. İlgili hüküm şöyle yer almaktadır: Kararnâmede bu durum, “17 yaşını itmam etmemiş olan kebîre, bir şahıs ile tezevvüc etmek üzere müracaat ettik de hâkim keyfiyeti velisine tebliğ eder ve veli itiraz etmediği veya itirazı varit görülmediği halde izdivacına müsaade eyler” 7. maddesinde ise, “12 yaşını itmam etmemiş olan sağır ile 9 yaşını itmam etmemiş olan sağıre hiç kimse tarafından tezvic edilemez” hükmünü koymuştur.¹⁴²

2.3.2.2. Dulluğun Keyfiyeti

Dulluğun keyfiyeti konusunda İbn Rüşd, Dul kadının evlendirilmesi için kendisinden izin alınması gerektiğini söyleyerek bu konuda her iki mezhep aynı görüşte olduğunu belirterek, dulluğun keyfiyeti konusunda farklı görüşlerin meydana geldiğini belirtmiştir. İmam Malik'e göre, dulluk ancak sahîh bir nikâh ya da nikâha benzer bir yolla mülkiyet neticesinde meydana gelmişse muteberdir. Bu sebeple dul kadının

¹³⁷ Sahnun, *el-Müdevvenetü'l -Kübra*, Daru Sadır, Beyrut, ts. II, 192; İbn Rüd, *Bidayetu'l- Muctehid Nihayetu'l- Muktesid*, II, 18

¹³⁸ Şafî, *el-Ümm*, V,35; İbn Rüşd, *Bidayetu'l- Muctehid Nihayetu'l- Muktesid*, II, 18.

¹³⁹ İbn Rüd, *Bidayetu'l- Muctehid Nihayetu'l- Muktesid*, II, 17-18.

¹⁴⁰ Sahnun, *el-Müdevvenetü'l -Kübra*, II, 102-103.

¹⁴¹ İbn Rüşd, *Bidayetu'l- Muctehid Nihayetu'l- Muktesid*, II, 8; Nevevi, *Minhacu't-Talibin*, III, 193;

¹⁴² Abdurrahman Yazıcı, “Osmanlı Hukûk-I Âile Kararnâmesi (1917) Ve Sadreddin Efendi'nin Eleştirileri”, Ekev Akademi Dergisi Yıl: 19 Sayı: 62 (Bahar 2015), s.579.

muvafakat –izni- alınır. Fakat zina ve gasp gibi gayrı meşru bir yolla dulluk hâsıl olmuşsa izin gerektirmez. İmam Şafîî'ye göre ise, dulluğun meydana gelme sebebine bakılmaksızın, dulluk varsa muvafakat esastır. İmam Şafîî, İmam Malik gibi dulluğu belli bir prensibe bağlamamıştır.¹⁴³

2.3.2.3. Küçük Kız Çocuğunun Velisi Dışında Birinin Evlendirmesi

İbn Rüşd, bu konuda şunları söylemektedir: Küçük kız çocuğunun velisi dışında birinin evlendirmesi konusunda iki mezhep arasında görüş ayrılığı meydana gelmiştir. Malikîlere göre, küçük kız çocuğunun sadece babası ya da babasının vekâlet verdiği kimse evlendirebilir.¹⁴⁴ Başkası küçük kız çocuğunu evlendirmeye müstahak değildir. Şafîîler göre ise, küçük kız babası dışında, sadece dedesi – babasının babası- evlendirebilir.¹⁴⁵

2.3.2.4. Kölenin Evlendirilmesi

Hür, baliğ ve âkil olan erkeklerin evliliğinde onların rıza ve kabullerinin gerekli olduğu konusunda her iki mezhep aynı görüştedir. Fakat hürriyetini kaybetmiş (köle) kişi hakkında ihtilaf vardır. Şöyle ki; köleye danışılmadan, rızası alınmadan efendisi tarafından evlendirilebilir mi; başka bir ifade ile köle için, icbarı evlilik geçerli midir?

İbn Rüşd bu mesele hakkında her iki mezhebin görüşünü şöyle izah ediyor: Malikîlere göre, kölenin rızası olmadığı halde evlendirilmesi durumunda evlilik akdi geçerlidir.¹⁴⁶ Şafîîler ise, aksini savunarak köle için icbarı evliliğin caiz olmadığını belirtmişlerdir.¹⁴⁷

2.4. EVLENME AKDİNİN MÂLÎ SONUÇLARINA İLİŞKİN İHTİLAFLAR

Sahih bir evlilik akdi kurulduktan sonra tarafları ilgilendiren mâlî sonuçlar meydana gelir. Mehir ve nafaka olarak değineceğimiz bu mâlî sonuçlar kocanın mesuliyeti altındadır. Bu nedenle kadın, evin masraflarına ortak olmaya hukuki olarak

¹⁴³ İbn Rüşd, *Bidayetu'l- Muctehid Nihayetu'l- Muktesid*, II, 9; Nevevi, *Minhacu't-Talibin*, III, 194.

¹⁴⁴ İbn Rüşd, *Bidayetu'l- Muctehid Nihayetu'l- Muktesid*, II, 9.

¹⁴⁵ İbn Rüşd, *Bidayetu'l- Muctehid Nihayetu'l- Muktesid*, II, 9; Nevevi, *Minhacu't-Talibin*, III, 218; el-Gumravi, *Siracu'l -Vehhac ala Metni'l -Minhac*, s. 356.

¹⁴⁶ İbn Rüşd, *Bidayetu'l- Muctehid Nihayetu'l- Muktesid*, II, 7.

¹⁴⁷ İbn Rüşd, *Bidayetu'l- Muctehid Nihayetu'l- Muktesid*, II, 7; Nevevi, *Minhacu't-Talibin*, III, 376-377.

zorlanamaz. Nitekim bu konu nass ile sabittir. “ *Erkekler kadınlara karşı güçlü ve sorumludurlar. Bunun nedeni, Allah’ın onlardan kimini kiminden üstün tutması ve erkeklerin (evin geçimini sağlamak üzere) mallarından sarf etmeleridir.*”¹⁴⁸ Bu ayet mâlî sorumluluğun erkeklerde olduğunu göstermektedir.

Sahih bir evlilik akdi kurulduktan sonra meydana gelen mehir ve nafakanın gerekliliği konusunda her iki mezhep ittifak halindedir. Fakat bu mali sonuçların detayında görüş ayrılıkları vardır.¹⁴⁹

2.4.1. Mehir

Malikî ve Şafiîlerin ihtilafı olduğu konulardan biri mehirdir. İhtilafa geçmeden önce, her iki mezhebin mehir kavramına yükledikleri anlam üzerinde durmak konuya zemin oluşturması açısından faydalı olacaktır:

Malikîlere göre, “*Kendisinden yararlanmanın karşılığı olarak kadına verilen bir haktır.*”¹⁵⁰ Malikîlere göre mehir, miktarı belli, kabzedilebilen, şer’i olarak faydalanabilen ve sınıfı belli olan şeylerdir. Şafiîlere göre ise, mehrin anlamı şöyledir: “*Nikâh akdinden ötürü kocanın, karısına vermekle yükümlü olduğu maldır.*”¹⁵¹ Bir başka tanım: *Satılması mümkün olan ve değeri az da olsa kabul edilen her şey mehirdir.*¹⁵²

İbn Rüşd, İki mezhep arasında mehrin miktarı, mehrin vasfı, mehrin değeri, mehrin bağışlanması gibi konularda farklı görüşler meydana geldiğini söyleyerek söz konusu ihtilafı konuları şöyle ifade ediyor:¹⁵³

2.4.1.1. Mehrin Miktarı

Mehrin üst sınırı hakkında her hangi bir ihtilaf yoktur. Fakat mehrin alt sınırı konusunda Malikî ve Şafiî mezhebi arasında görüş ayrılığı vardır.

¹⁴⁸ Nisa 4/34.

¹⁴⁹ İbn Rüşd, *Bidayetu’l- Muctehid Nihayetu’l- Muktesid*, II, 19.

¹⁵⁰ Sahnun, *el-Müdevvenetü’l -Kübra*, II, 60.

¹⁵¹ Şafiî, *el-Ümm*, V, 110; Mustafa el-Hin, Mustafa el Buğa, Ali eş-Şerbeci, *el-Fıkhu’l Menheci ala Mezhebi İmam eş-Şafiî*, (çev. Ali Arslan), II, 169.

¹⁵² Şirbini, *Muğni’l -Muhtac*, III, 125; Şirazi, *el-Mühezzeb*, II, 55.

¹⁵³ İbn Rüşd, *Bidayetu’l- Muctehid Nihayetu’l- Muktesid*, II, 19.

Malikîlere göre mehrin alt sınırı, altından bir dinarın dörtte biri ($\frac{1}{4}$), gümüş olarak ise, üç dirhem ya da fiyatı üç dirhem kadar olan herhangi bir şey olabilir.¹⁵⁴ Şafiîlere göre ise, mehrin üst sınırında sınır olmadığı gibi alt sınırında da sınır yoktur.¹⁵⁵ Mal olan ya da mal değerinde olan her şey mehir olarak verilebilir.¹⁵⁶

2.4.1.2. Hizmetin Mehir Yerine Geçmesi

Hizmet, mehir olarak değerlendirilebilir mi? Başka bir ifade ile koca evleneceği kadına mehir yerine belli bir süre kendisine hizmet edeceğini ya da mehir olarak bir hizmetçi tutacağını söylemesi durumunda iki mezhep farklı görüşler ifade etmiştir.¹⁵⁷

Bu konu hakkında İmam Malik'ten farklı görüşler olsa da onun en meşhur görüşüne göre, hizmetin mehir yerine geçmesi mekruhtur. Şafiîlere göre ise, hizmetin mehrin yerine geçmesi caizdir. İmam Malik'in tabinlerinden olan Sahnun ve Asbâg da Şafiî mezhebi gibi caiz olduğunu bildirmişlerdir.¹⁵⁸

2.4.1.3. Mehrin Vasfı

Malikî ve Şafiîlerin mehir konusunda ihtilafa düştükleri başka bir mevzu ise, mehrin vasfıdır.¹⁵⁹ Örneğin, “Bir babanın, kızımı sana bir köle veya bir hizmetçiye karşılık nikâhladım demesi gibi” mehir olarak ifade ettiği köle ya da hizmetçinin hangi vasıflara sahip olduğu belli olmadığı için, mehrin geçerliliği konusunda her iki mezhep arasında farklı hükümler meydana gelmiştir.

Malikî mezhebine göre, böyle bir mehir caizdir.¹⁶⁰ Vasıfları belirtilmeden evlenme akdi gerçekleşmişse, kadına ne düşük ne de yüksek bir hizmetçi verilir. Vasat bir hizmetçi takdim edilir. Şafiî mezhebine göre ise, mehir olarak öne sürülen köle veya hizmetçinin vasfının belli olması gerekir. Vasfı belli olmayan bir mehir caiz değildir.¹⁶¹

¹⁵⁴ İbn Rüşd, *Bidayetu'l- Muctehid Nihayetu'l- Muktesid*, II, 20.

¹⁵⁵ Şirazi, *el-Mühezzebe*, II, 55.

¹⁵⁶ el-Hin, *el-Fıkh'ul Menheci ala Mezheb'il İmam eş-Şafii*, II, 170.

¹⁵⁷ İbn Rüşd, *Bidayetu'l- Muctehid Nihayetu'l- Muktesid*, II, 22.

¹⁵⁸ İbn Rüşd, *Bidayetu'l- Muctehid Nihayetu'l- Muktesid*, II, 22.

¹⁵⁹ İbn Rüşd, *Bidayetu'l- Muctehid Nihayetu'l- Muktesid*, II, 22.

¹⁶⁰ İbn Rüşd, *Bidayetu'l- Muctehid Nihayetu'l- Muktesid*, II, 22.

¹⁶¹ İbn Rüşd, *Bidayetu'l- Muctehid Nihayetu'l- Muktesid*, II, 22; Şirazi, *el-Mühezzebe*, II, 56.

2.4.1.4. Mehrin Tamamı veya Yarısının Verilmesi

Her iki mezhebe göre, kadının mehrin tamamını hak etmesi için, erkekle zifaf yaşaması gerekir. Başbaşa oldukları halde erkek kadına dokunmamışsa mehrin yarısı gerekir. Buraya kadar iki mezhep arasında ihtilaf yoktur. Fakat iki mezhep arasında ihtilafın yaşandığı konu, eşler baş başa kaldıkları zaman, eşler arasında anlaşmazlık çıkıp, erkek ben seninle zifaf yaşamadım, kadın da sen bana dokundun derse, söz kimindir ve mehrin durumu ne olacaktır?¹⁶²

Bu konuda İmam Malik'ten farklı rivayetler olsa da, İbn Rüşt'e göre Malikîlerin en meşhur görüşü, kadının sözüne itibar edileceği yönündedir.¹⁶³ Bu durumda kadının sözü dikkate alındığı için mehrin tamamı gerekir.

Şafiîlere göre, bu meselede erkeğin sözü dikkate alınır. Çünkü erkek davalı konumundadır. Kadın aksini ispatlamadıkça kadına tam mehir verilmez.¹⁶⁴

2.4.1.5. Mehrin Değer Kaybetme veya Kazanma Durumu

Eşler arasında mehir belirlenip, zifaf gerçekleşmemişse mehrin yarısının gerekli olduğu konusunda her iki mezhep aynı görüştedir. Çünkü bu durum nass ile sabittir.¹⁶⁵ Fakat zifaf gerçekleşmediği halde belirlenen mehirde bir değişiklik - mehrin değer kaybetmesi, azalması veya artması -meydana gelmesi halinde farklı görüşler ortaya çıkmıştır.

Malikîlere göre, mehrin değerinde bir farklılık meydana gelmesi durumunda karı koca tüm durumlarda müsterektir. Yani mehrin değer kaybetmesi de, kazanması da kadın ve koca için geçerlidir.¹⁶⁶ Şafiîlere göre ise, mehrin değer kaybetmesi veya eksilmesi halinde koca kadına mehrin yarısını verirken; mehrin değer kazanması durumunda ise, artış tamamen kadına aittir.¹⁶⁷

¹⁶² İbn Rüşt, *Bidayetü'l -Müctehid ve Nihayetü'l -Muktesid*, II, 23.

¹⁶³ İbn Rüşt, *Bidayetü'l -Müctehid ve Nihayetü'l -Muktesid*, II, 23.

¹⁶⁴ İbn Rüşt, *Bidayetü'l -Müctehid ve Nihayetü'l -Muktesid*, II,24; Nevevi, *Minhacu't-Talibin*, III, 310.

¹⁶⁵ Bakara 2/237.

¹⁶⁶ İbn Rüşt, *Bidayetü'l -Müctehid ve Nihayetü'l -Muktesid*, II, 25.

¹⁶⁷ İbn Rüşt, *Bidayetü'l -Müctehid ve Nihayetü'l -Muktesid*, II, 25; Nevevi, *Minhacu't-Talibin*, III, 300-301.

2.4.1.6. Velinin Mehrin Yarısını Bağışlaması

Mehrin yarısının bağışlanması konusunda ilgili ayet şöyledir: “*Kendilerine mehir tayin ederek evlendiğiniz kadınları, temas etmeden boşarsanız, belirlediğiniz mehrin yarısı onların hakkıdır. Ancak kadınların vazgeçmesi veya nikâh bağı elinde bulunanın vazgeçmesi hali müstesna, affetmeniz(mehirden vaz geçmeniz) takvaya daha uygundur.*¹⁶⁸ Bu ayette geçen mehrin yarısının bağışlanması konusunda İki mezhep farklı düşünmüşlerdir. Şöyle ki, Bakire bir kız, evlenip ve eşiyle zifaf yaşamadan boşanırsa, kızın velisi mehrin yarısını bağışlayabilir mi bağışlayamaz mı?

İmam Malik’e göre, bakire bir kız zifaftan önce boşanırsa, kızın velisi mehrin yarısını bağışlayabilir.¹⁶⁹ İmam Şafîî kavli-i kadiminde İmam Malik gibi velinin mehri bağışlayabileceğini söylemiştir. Fakat İmam Şafîî’nin mezhepçe benimsenen kavli-i cedidine göre, velinin mehrin yarısını bağışlaması caiz değildir.¹⁷⁰

2.4.1.7. Mehrin Belirlenmemesi

Mehirsiz bir nikâh akdinin caiz olmadığı konusunda iki mezhep aynı görüştedir. Çünkü bu konuda açık nass vardır.¹⁷¹ Fakat bir erkeğin karısına el sürmeden ve ona herhangi bir mehir biçmeden ölmesi durumunda, karısının mehri hakkında farklı görüşler vardır. Başka bir ifade ile mehri belirlenmemiş ve zifaf olmadan kocası ölen kadının mehrinin nasıl olacağı konusunda iki mezhep arasında görüş ayrılığı olmuştur.

İbn Rüşd, bu görüş ayrılığını şöyle ifade ediyor: İmam Malik’e göre, bu durumda olan kadına mehir yoktur. Fakat miras ve mut’a vardır.¹⁷² İmam Şafîî’den bu konuda iki farklı görüş vardır. Birinci görüşüne göre, İmam Malik’in de ifade ettiği gibi kadına mehir yoktur. Mezhebin ileri gelenleri bu görüşü benimsemişlerdir.¹⁷³ Diğer görüşü ise, kadına hem emsalinin mehri ile mehir hem de miras düşer.¹⁷⁴ İkinci görüşü hakkında Müzenî, İmam Şafîî’nin şöyle söylediğini nakleder: Vaşık kızı Berva hakkında hadis

¹⁶⁸ Bakara 2/237.

¹⁶⁹ İbn Rüşd, *Bidayetü’l -Müctehid ve Nihayetü’l -Muktesid*, II, 26; Şirazi, *el-Mühezzeb*, II, 59-60.

¹⁷⁰ İbn Rüşd, *Bidayetü’l -Müctehid ve Nihayetü’l -Muktesid*, II, 26.

¹⁷¹ Bakara 2/236.

¹⁷² İbn Rüşd, *Bidayetü’l -Müctehid ve Nihayetü’l -Muktesid*, II, 27.

¹⁷³ Nevevi, *Minhacü’l -Talibin*, III, 295; Şirbini, *Muğni’l -Muhtac*, III, 295.

¹⁷⁴ İbn Rüşd, *Bidayetü’l -Müctehid ve Nihayetü’l -Muktesid*, II, 27.

sabit iken kıyasa yer yoktur.¹⁷⁵ İlgili hadis ise şöyledir: Peygamber efendimiz (s.a.v), *Vâşık kızı Bervâ'ya yakın olan bayanların mehri ne ise Bervâ'ya da o (mehir) düşer* demiştir.¹⁷⁶

2.4.1.8. Fasit Mehrin Hükümü

Malikî ve Şafîî mezhebi arasında ihtilafın yaşandığı konulardan biri de fasit mehrin hükmüdür. Fasit mehrin hükmü birçok ihtilafli meselelere yol açmıştır. Bu ihtilafli meseleler şunlardır:

2.4.1.8.1. Fasit Mehrin Mahiyeti

Domuz, içki gibi İslam'ın haram kıldığı ve henüz olgunlaşmamış meyve, başıboş dolaşıp ele geçirilen deve gibi sahip olunması mümkün olmayan şeylerin mehir olarak verildiği zaman mehrin hükmü ne olur? Bu mehir sahih mi yoksa bu mehre başka bir hüküm mü gerekir konusunda iki mezhep farklı hükümleri savunmuştur.

Bu konuda İmam Malik'ten iki farklı görüş vardır. Birincisi, yukarıda vasfedilen bir mehir, zifafa bakılmaksızın nikâhı fasit kılar. Yani sahip olunması söz konusu değilse veya İslam'ın cevaz vermediği bir mal ise belirlenen mehir fasit hükmündedir. İkinci görüş ise, zifaf gerçekleşmişse bu durumda mehri misil gerekir.¹⁷⁷

Şafîîlere göre ise, akit geçerlidir. Fakat mehri misil gerekir.¹⁷⁸

2.4.1.8.2. Mehirle Birlikte Hediyein Şart Koşulması

Babanın mehirle birlikte hediye şart koşması durumunda Malikî ve Şafîî mezhebi arasında farklı görüşler öne sürülmüştür. Şöyle ki; bir baba kızının mehrini belirlerken, kendisi için de hediye şart koşması halinde farklı görüşler ortaya çıkmıştır.

Malikî mezhebine göre, velinin hediye ne zaman şart koştuğuna bakılır. Baba nikâh akdi sırasında hediye şart koşarsa, şart koşulan hediye kıza aittir. Fakat nikâh akdinden sonra olmuşsa hediye babaya aittir.¹⁷⁹

¹⁷⁵ Nevevi, *Minhacu't-Talibin*, III, 295; Şirbini, *Muğni'l Muhtac*, III, 295.

¹⁷⁶ Ebu Davud, Süleyman b. Eş'a, *Sünenü Ebi Davud*, İstanbul 1981, *Nikâh*, 32; Ebû Yûsuf, *Kitâbu'l-Âsâr*, Kahire 1356, 132; Tirmizî, *Nikâh*: 44; Nesâî, *Nikâh*, 68.

¹⁷⁷ İbn Rüşt, *Bidayetü'l -Müctehid ve Nihayetü'l -Muktesid*, II, 27.

¹⁷⁸ İbn Rüşt, *Bidayetü'l -Müctehid ve Nihayetü'l -Muktesid*, II, 27; Nevevi, *Minhacu't-Talibin*, III, 284.

Şafîilere göre, velinin hediyeı ne zaman şart koştuğuna bakılmaksızın, veli hediyeı şart koşmuşsa akit sahih; fakat mehir fasit olur. Kıza da mehri misil gerekir.¹⁸⁰

2.4.1.8.3. Satış Akdinin Mehri ile Birleştirilmesi

Evlenme akdi ile satış akdi birlikte yapılabilir mi? Yani mehrin belirlenmesi esnasında kadın erkeğe bir köle satıp, erkek ise -mehrın miktarı belli değilken- hem kölenin fiyatı hem de mehrın miktarı için toplamda kadına bin dirhem vermesi durumunda iki akdin bağlayıcılığı veya her iki akdin durumu ne olacaktır? Bu konuda Malikî ve Şafîî mezhebi arasında ihtilaf olmuştur.

İmam Malik, iki akdin birleştirilerek yapılmasını caiz görmeyip, iki akdin bir arada olması sebebiyle geçersiz olduğunu söylemiştir.¹⁸¹ İmam Şafîî'den farklı görüşler vardır. Bir görüşüne göre yapılan akitler caizdir.¹⁸² Diğer görüşüne göre ise mehir, mehri misle dönüşür.¹⁸³

2.4.1.8.4. Mehri Mislin Vasıfları

Bir kadına mehri misil gerekli olduğu zaman, kadının hangi vasıfları dikkate alınacaktır? Başka bir ifade ile kadının, emsalinin mehrine müstahak olması için emsalinin hangi vasıflarının dikkate alınacağı konusunda iki mezhep arasında görüş ayrılığı vardır.

İbn Rüşd'e göre Malikîlere, kadının güzelliği, soyu ve malı olmak üzere üç temel esasa bakarlar.¹⁸⁴

Şafîîler ise, Malikîlerin öne sürdüğu vasıfların hiç birini değerlendirmeye tabi tutmaksızın kızın baba tarafındaki kadınlara göre mehri misil belirlenir. Yani baba tarafındaki kadınların mehrin miktarı ne ise kıza da o kadar mehir tayin edilir.¹⁸⁵

¹⁷⁹ İbn Rüşd, *Bidayetü'l -Müctehid ve Nihayetü'l -Muktesid*, II, 27.

¹⁸⁰ İbn Rüşd, *Bidayetü'l -Müctehid ve Nihayetü'l -Muktesid*, II,27; Nevevi, *Minhacu't-Talibin*, III, 289.

¹⁸¹ İbn Rüşd, *Bidayetü'l -Müctehid ve Nihayetü'l -Muktesid*, II, 27.

¹⁸² Nevevi, *Minhacu't-Talibin*, III, 288-289.

¹⁸³ İbn Rüşd, *Bidayetü'l -Müctehid ve Nihayetü'l -Muktesid*, II, 27; Nevevi, *Minhacu't-Talibin*, III, 288-289.

¹⁸⁴ İbn Rüşd, *Bidayetü'l -Müctehid ve Nihayetü'l -Muktesid*, II, 29.

¹⁸⁵ İbn Rüşd, *Bidayetü'l -Müctehid ve Nihayetü'l -Muktesid*, II, 29; Şirbini, *Muğni'l Muhtac*, III, 296-297; Nevevi, *Minhacu't-Talibin*, III, 295-296.

2.4.1.8.5. Eşlerin Mehirde İhtilaf Etmeleri

Mehrin bazı konularında eşlerin anlaşmazlığa düşmeleri ve her iki mezhebin bu konu hakkındaki görüşleri şöyledir:

Eşlerin Mehrin Miktarı Konusundaki Anlaşmazlığı:

Mehrin miktarı hakkında kadının iki yüz, erkeğin ise yüz dirhem olduğunu iddia etmesi durumunda İmam Malik, bu meseleyi zifaf öncesi ve sonrası şeklinde ayırarak şöyle değerlendirmiştir: Şayet bu anlaşmazlık, zifaktan önce olursa her ikisi de delillerini sunar. Taraflar davalarını ispatlayabilirlerse yemine başvurulur. Her ikisi, yemin ederse akit münfesi olur. İkisinden biri yemin eder; diğeri yemin etmekten kaçınırsa söz yemin edenindir. Her ikisi yemin etmekten kaçınırsa – yemin etmiş gibi kabul edilir- akit fasit olur. İkisinden biri davasını ispatlayıp; diğeri ispatlayamazsa, söz davasını ispatlayanındır. Fakat karı ve kocanın anlaşmazlığı, zifaktan sonra hâsıl olmuşsa, İmam Malik'e göre, söz erkeğin sözüdür. Yani erkeğin öne sürdüğü miktar geçerlidir.¹⁸⁶

İmam Şafiî'nin görüşüne gelince, mehrin miktarında anlaşmazlık meydana geldiği zaman, her iki taraf yemin eder. Her ikisi de yemin ederse mehir, mehri misle dönüşür.¹⁸⁷

Mehri Teslim Et(me)me Anlaşmazlığı:

Eşler arasında mehrin tesliminde anlaşmazlık çıkması durumunda İmam Malik, bir önceki meseleye benzer bir yöntem kullanarak meseleye yaklaşmıştır. Eşler arasındaki bu anlaşmazlıkta zifaf öncesi ve sonrasına bakılır. Anlaşmazlık zifaf öncesi ise söz erkeğindir. Fakat zifaktan sonra anlaşmazlık vuku bulmuşsa söz kadının sözüdür.¹⁸⁸ İmam Şafiî'ye göre ise, zifaf öncesi ve sonrasına bakılmaksızın, böyle bir anlaşmazlık hâsıl olunca söz kadınındır.¹⁸⁹

İbn Rüşd, evlilik akdinin malî sonuçlardan birincisi olan mehir hakkında yukardaki açıklamalarda bulunduktan sonra nafakayı ele almıştır.

¹⁸⁶ İbn Rüşd, *Bidayetü'l -Müctehid ve Nihayetü'l -Muktesid*, II, 30.

¹⁸⁷ İbn Rüşd, *Bidayetü'l -Müctehid ve Nihayetü'l -Muktesid*, II,27; Nevevi, *Minhacü't-Talibin*, III, 309.

¹⁸⁸ İbn Rüşd, *Bidayetü'l -Müctehid ve Nihayetü'l -Muktesid*, II, 34.

¹⁸⁹ İbn Rüşd, *Bidayetü'l -Müctehid ve Nihayetü'l -Muktesid*, II, 34; Şirazi, *el-Mühezzeb*, II, 62.

2.4.2. Nafaka

İbn Rüşd'e göre, evlilik akdinin malî sonuçlardan ikincisi nafakadır. Nafaka, evlilik akdi içinde kocanın eşi ve çocukları için yüklendiği geçim masraflarına denir. Başka bir ifade ile kadının toplumsal seviyesine göre orta bir hayat sürmesi için ihtiyaç duyduğu ve kocanın da bu ihtiyaçları gidermede sorumlu olduğu şeylerin tümü nafakadır.¹⁹⁰

Her iki mezhep, nassın¹⁹¹ açık delili ile nafakanın hükmü konusunda ittifak halindedir. Fakat nafakanın vakti ve miktarı konusunda iki mezhep arasında farklı görüşler öne sürülmüştür.

2.4.2.1. Nafakanın Vakti

Nafakanın gerekliliği konusunda ittifak olmasına rağmen, nafakanın vakti konusunda tartışma yaşanmıştır. Malikî mezhebinin nafaka vakti konusundaki görüşlerini zikrettikten sonra Şafî mezhebinin görüşünü zikredeceğiz.

Malikî mezhebine göre, zifafın gerçekleşmesi halinde ya da kadın, kocasını gerdeğe çağırarak kadar yetişkin; erkeğin de baliğ olması durumunda kadın nafakaya sahip olur.¹⁹² Bu durumda Malikîler, nafakanın gerçekleşmesi için, zifafın gerçekleşmesi veya kadın ile kocası gerdeğin mahiyetini anlayacak kadar büyümüş, yetişkin olmaları gerektiğini belirtmişlerdir. Bu şartlardan biri eksik olması halinde nafaka gerçekleşmez.

Şafîîlerin görüşüne gelince, kadın baliğa olduktan sonra erkek baliğ olmasa dahi nafaka gereklidir.¹⁹³ Erkeğin baliğ olup kadının baliğa olmaması durumunda ise İmam Şafîî'den iki farklı görüş varid olmuştur. Birincisi İmam Malik'in ifade ettiği görüştür. İkincisi görüşü ise, kadın baliğa olmamış olsa dahi her durumda nafaka gereklidir.¹⁹⁴

¹⁹⁰ Karaman, *Ana Hatlarıyla İslam Hukuku*, II, 100.

¹⁹¹ Nisa 4/34; Talak 65/7; Müslim, 1218.

¹⁹² İbn Rüşd, *Bidayetü'l -Müctehid ve Nihayetü'l -Muktesid*, II, 52.

¹⁹³ İbn Rüşd, *Bidayetü'l -Müctehid ve Nihayetü'l -Muktesid*, II, 52; Nevevi, *Minhacu't-Talibin*, III, 558.

¹⁹⁴ İbn Rüşd, *Bidayetü'l -Müctehid ve Nihayetü'l -Muktesid*, II, 52; Şirbini, *Muğni'l Muhtac*, III, 554-558.

2.4.2.2. Nafakanın Miktarı

Nafakanın miktarı konusunda her iki mezhep farklı görüşlere sahiptir. İbn Rüşd'e göre her iki mezhebin nafakanın miktarı hakkındaki görüşleri şöyledir:

Malikîlere göre, nafakanın miktarı konusunda şer'i bir kayıt yoktur. Miktar, koca ve kadının durumu, yer, zaman ve ekonomik durumlarına göre değişiklik arz etmektedir.¹⁹⁵ Dolayısıyla Malikîlere göre, nafaka miktarı belli bir ölçü getirilerek sınırlandırılmaz.

Şafîîlerin görüşüne göre ise, nafakanın miktarı zengin ve fakir kimselerin durumuna göre değişmektedir. Şafîîler, zengin olsun fakir olsun nafakanın miktarı için belli bir ölçü tahsis etmişlerdir. Zengin olup da mal varlığında değişkenlik arz edenler için sırasıyla; maddi durumu çok iyi olanlar günde iki avuç, orta hali olanlar için günlük bir buçuk avuç ve fakir için günde bir avuç olarak nafaka miktarı belirlemişlerdir.¹⁹⁶

2.5. NİKÂH AKDİNDE MUHAYYERLİK SEBEPLERİNE İLİŞKİN İHTİLAFLAR

İbn Rüşd'e göre, nikâh akdinde birçok muhayyerlik sebebi vardır. Fakat söz konusu sebeplerin tamamında ihtilaflar olmamıştır. Tespit edebildiğimiz kadarıyla iki konuda ihtilaf olmuştur. Bunlardan birincisi eşlerden birinin kusurlu olması; diğeri ise, kocanın kaybolmasıdır.

2.5.1. Eşlerden Birinin Kusurlu Olması

Nikâh akdinden önce veya sonra gerek kocada gerekse kadında ortaya çıkan bazı hastalık ya da bedensel kusurlar muhayyerlik sebebidir. Başka bir ifade ile evliliği zedeleyecek bir kusurun olması sebebiyle taraflar evliliği sona erdirmeye ya da devam etme konusunda serbesttir. Bu hususta her iki mezhep aynı görüştedir. Delilik, cüzzam, alaca hastalığı, kadında ilişkiye girmeye engel bir kusurun olması, erkeğin hadım olması veya erkeklik kuvvetini yitirmesi gibi çeşitli kusurlar her iki mezhep tarafından muhayyerlik sebepleri olarak görülmüştür. Fakat zikri geçen sebeplerden dolayı

¹⁹⁵ İbn Rüşd, *Bidayetü'l -Müctehid ve Nihayetü'l -Muktesid*, II, 52.

¹⁹⁶ İbn Rüşd, *Bidayetü'l -Müctehid ve Nihayetü'l -Muktesid*, II, 52; Nevevi, *Minhacu't-Talibin*, III, 543; el-Buğa, *el-Fıkhu'l-Menheci ala Mezhebi İmam eş-Şafii*, II, 247-248.

boşanmanın yaşanması halinde mehrin gerekliliği konusunda iki mezhep arasında farklı görüşler meydana gelmiştir.

İbn Rüşd, mezhepler arasında yaşanan bu ihtilafı şöyle ifade ediyor: Koca, kadının kusurlu olduğunu zifaf öncesi bilir ve kadını boşarsa kadına mehir adına bir şey vermez. Bu konuda ittifak vardır.¹⁹⁷ Ancak zifaktan sonra kocanın kadının kusurlu olduğunu öğrenmesi durumunda her iki mezhep arasında görüş farklılığı olmuştur.

Malikîlere göre, zifaktan sonra kadının kusurlu olduğu öğrenilir ve boşanma meydana gelirse, kadını evlendiren yakın ve uzak veliye göre mehrin durumu değişir. Malikîlere göre böyle bir durumda kadını evlendiren veli- baba, kardeş gibi- yakın biriye kadına yakınlıktan ötürü kadının kusurunu bildiği varsayılır. Zifaf gerçekleşmişse kadına verilen mehir, velisinden alınır. Kadından herhangi bir şey alınmaz. Çünkü yakın veli aldatıcı konumundadır. Yakın velinin, kadının kusurunu öğrenip erkek tarafına bildirmesi gerekirdi. Bu sebeple kadına değil yakın veliye mehri geri vermek düşer. Kadını evlendiren veli, kadının kusurlarından haberdar olamayacak kadar uzak biri ise, veliye bir şey düşmez, kadın sorumludur. Bu durumda kadın, mehrinin dörtte üçünü $\frac{3}{4}$ geri vermek zorundadır.¹⁹⁸

Şafîlilere göre ise, Malikîlerin aksine erkek, kadına mehrinin tamamını verir. Yani bu durumda kocaya mehir vermek düşer. Koca mehri vermiş olsa dahi geri alamaz.¹⁹⁹ Koca, zifaf gerçekleşmeden kadının kusurlu olduğu öğrenirse, kadına herhangi bir mehir ödemedi boşama muhayyerliğine sahiptir.²⁰⁰

2.5.2. Kocanın Kaybolması

Malikî ve Şafî mezhebi arasında ihtilafa neden olan muhayyerlik sebeplerinden ikincisi kocanın kaybolmasıdır.²⁰¹

Aslında kocanın kaybolması konusunda fıkıh kitapları iki kavram üzerinde durmaktadır. Birincisi “*mefkud*” ikincisi ise “*gaipliktir*”. Mefkud: *Kaybolduğu* ve

¹⁹⁷ İbn Rüşd, *Bidayetü'l -Müctehid ve Nihayetü'l -Muktesid*, II, 48.

¹⁹⁸ İbn Rüşd, *Bidayetü'l -Müctehid ve Nihayetü'l -Muktesid*, II, 49.

¹⁹⁹ el-Hin, *el-Fıkhü'l-Menheci ala Mezhebi İmam eş-Şafî*, II,198; Nevevi, *Minhacu't-Talibin*, III,261-262; İbn Rüşd, *Bidayetü'l -Müctehid ve Nihayetü'l -Muktesid*, II, 49.

²⁰⁰ Nevevi, *Minhacu't-Talibin*, III, 261.

²⁰¹ İbn Rüşd, *Bidayetü'l -Müctehid ve Nihayetü'l -Muktesid*, II, 50.

yaşayıp yaşamadığı bilinmeyen kendisinden haber alınamayan kimseye denir.²⁰² Gaib ise: Yaşadığı bilinen fakat evini terk etmiş ve evine dönmeyen kişiye denir.²⁰³

Özellikle mefkud olan bir koca, her iki mezhep arasında ihtilafa neden olmuştur. İbn Rüşd, her iki mezhebin mefkud hakkındaki görüşlerini şöyle izah ediyor: Malikîlere göre, mefkud olan kocanın karısı, hâkime başvurduğu tarihten itibaren dört sene kocayı bekler. Dört senenin sonunda yapılan araştırma ve soruşturmalar neticesinde koca bulunamaz ya da yaşayıp yaşamadığı öğrenilemezse hâkim kadına ayrıca dört ay on gün²⁰⁴ iddet süresini verir. Bu iddet süresi tamamlandıktan sonra kadın dilerse başka biriyle evlenebilir.²⁰⁵

Şafîilere göre ise kadın, mefkud kocasının akrabalarının yaşayacağı süre kadar beklemek zorundadır. Süre tamamlandıktan sonra dilerse boşamayı gerçekleştirebilir.²⁰⁶

Gaiplik durumuna gelince, Malikîlere göre tefrik sebebidir. Geçerli bir mazarete dayanmadan evini terk eden bir kocanın yeri biliniyorsa ve eşi de boşanma talebi için mahkemeye başvurmuşsa hâkim, kocasına belli bir mühlet vererek ya eşini yanına almasını ya da eşine dönmesini haber verir. Belirlenen süre içerisinde koca eşine dönmez ya da eşini yanına almazsa hâkim evliliğe son verir.

Şafîilere göre ise, gaiplik bir tefrik sebebi değildir.²⁰⁷

Mezheplerin mefkud hakkındaki görüşleri Osmanlı Aile Kararnamesi ile yeniden gözden geçirilmiş ve birtakım değişiklikler yapılmıştır. Hukuk-ı Aile Kararnamesinin 127. Maddesinde ilgili hüküm şöyledir: **"Tagayyüb eden bir kimsenin zevcesi hâkime bi'l-müracaa tefrikini taleb etse hâkim o kimse hakkında icra-yı tahkikat eder. Nerede olduğuna ve hayat ve mematına dâir haber alınmasından ye's hâsıl olur ise ye's tarihinden itibaren dört sene te'cül eyler. İşbu müddet zarfında haber alınamadığı ve zevce talebinde musırr bulunduğu halde tarefeyni tefrik eder. Eğer zevc muharebede gaybûbet etmiş ise hâkim tarefeyn-i muharibeynin ve üsera'nın**

²⁰² İbn Rüşd, *Bidayetü'l -Müctehid ve Nihayetü'l -Muktesid*, II, 50.

²⁰³ İbn Rüşd, *Bidayetü'l -Müctehid ve Nihayetü'l -Muktesid*, II, 50.

²⁰⁴ Hâkimin verdiği bu iddet süresi, kocası vefat eden kadının beklediği iddet süresidir. Erkeğin kaybolması haber alınamaması vefat olarak değerlendirildiği için Malikiler, vefatiddetini aynı zamanda mefkud iddetine de uygulamışlardır.

²⁰⁵ İbn Rüşd, *Bidayetü'l -Müctehid ve Nihayetü'l -Muktesid*, II, 50; Sahnun, *el-Müevvenetu'l-Kübra*, II, 450.

²⁰⁶ İbn Rüşd, *Bidayetü'l -Müctehid ve Nihayetü'l -Muktesid*, II, 50; Şafîî, *el-Ümm*, V, 346; Nevevî, *Minhacu't-Talibin*, III, 505

²⁰⁷ Şafîî, *el-Ümm*, V, 346;

yerlerine avdetinden itibaren bir sene mürûr eyledikten sonra tefrika hükmeder. Her iki halde zevce hüküm tarihinden itibaren iddet-i vefat bekler."

2.6. YASAK EVLENMELERE İLİŞKİN İHTİLAFLAR

İbn Rüşd, bu konuyu ele alırken, söz konusu iki mezhep arasında iki yasak evlilikte görüş ayrılığı olduğunu bildiriyor. İlgili akitlerden biri şıgar diğeri ise hülle nikâhlarıdır.²⁰⁸

6.2.1. Şıgar Nikâhı

İbn Rüşd şıgar nikâhını şöyle tanımlıyor; İki erkekten herbirinin velayetinde bulunan bir kadını -mehir istemeksizin- birbirleriyle değiştirerek diğeriyle evlendirmesine denir.²⁰⁹ Bu nikâhın caiz olmadığı konusunda her iki mezhep ittifak halindedir. Fakat nikâhın gerçekleşmesi halinde sahihliği konusunda görüş ayrılığı olmuştur.

Malikîlere göre, bu nikâh sahih değildir. Zifaf gerçekleşmiş olsa dahi akit ebediyyen feshedilir.

Şafîîlerin görüşü Malikîlerin görüşüyle aynı olmakla birlikte, şayet nikâh kıyılırken kadınlardan biri veya her ikisine ayrıca bir mehir miktarı belirlenmişse yapılan akit sahihtir. Fakat kadınlara mehri misil gerekir. Daha önce belirlenen mehir ise batıl olur.²¹⁰

6.2.2. Hülle Nikâhı

Hülle nikâhı, üç talakla boşanan eşlerin tekrar bir araya gelmeleri için kadının başka bir erkek ile yaptığı nikâhtır.²¹¹ Hülle nikâhı Kur'an-ı Kerimin şu ayeti ile belirtilmektedir: *"Eğer erkek kadını üçüncü defa boşarsa, ondan sonra kadın başka bir erkekle evlenmedikçe kendisine helal olmaz. Evlendiği erkek o kadını boşarsa, her iki taraf da Allah'ın sınırlarını muhafaza edeceklerine inandıkları takdirde, evlenmelerinde*

²⁰⁸ İbn Rüşd, *Bidayetü'l -Müctehid ve Nihayetü'l -Muktesid*, II, 55.

²⁰⁹ İbn Rüşd, *Bidayetü'l -Müctehid ve Nihayetü'l -Muktesid*, II, 55.

²¹⁰ İbn Rüşd, *Bidayetü'l -Müctehid ve Nihayetü'l -Muktesid*, II, 55.

²¹¹ İbn Rüşd, *Bidayetü'l -Müctehid ve Nihayetü'l -Muktesid*, II, 56; Zuhayli, *İslam Fıkıh Ansiklopedisi*, IX, 96.

beis yoktur. Bunlar Allah'ın sınırlarıdır. Allah, bunları bilmek öğrenmek isteyen bir millet için açıklar."²¹²

İbn Rüşd, mezheplerin görüşlerini şöyle açıklıyor: Üç talakla boşanan kadını eski kocasına tekrar helal kılmak için kısıyılan hülle nikâhının hükmü konusunda iki mezhep farklı hükümlere varmışlardır. Malikîlere göre, bu nikâh akdi, kadının eski kocasına helal olması için yapıldığından dolayı hükmü batıldır.²¹³ Şafîilere göre ise, bu nikâhın hükmü batıl değildir.²¹⁴

²¹² Bakara 2/230.

²¹³ İbn Rüşd, *Bidayetü'l -Müctehid ve Nihayetü'l -Muktesid*, II, 56.

²¹⁴ İbn Rüşd, *Bidayetü'l -Müctehid ve Nihayetü'l -Muktesid*, II, 56; Şirbini, *Muğni'l-Muhtac*, III, 232; Nevevi, *Minhacu't-Talibin*, III, 232.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

İHTİLAFLARIN SEBEPLERİ

İkinci bölümde Malikî ve Şafiî mezhebi arasında nikâh konusunda meydana gelen ihtilaflara değinildi. Bu bölümde ise bu görüş ayrılıklarının sebepleri üzerinde durulacaktır. Tespit edebildiğimiz kadarıyla söz konusu iki mezhebin ihtilaf sebepleri şu nedenlerden kaynaklanmaktadır: Yorum farklılıkları, nassların farklı yorumlanması, nassın tearuzu, nehyin delaletine yönelik yaklaşım farklılığı, amel-i ehli Medineyi hüccet kabul edip etmeme, farklı delilleri esas almak, kıyasın illetine yönelik farklı yaklaşımlar, mesalih-i mürsele ve mürsel hadisi esas alıp almama gibi birçok sebebi vardır. Mezkûr sebeplerin etki ettiği fıkhi ihtilaflar şunlardır:

3.1. YORUM FARKLILIKLARI

3.1.1. Delillerin Farklı Yorumlanması

Mezhep imamlarının, nasları farklı yorumladıkları bir vakıadır. Bunun en önemli nedeni nasların farklı anlaşılmaya müsait bir yapıda olmasıdır. Bu realiteye binaen her iki mezhep imamının nassı farklı tevil etmeleri farklı hükümlere ulaşmalarına neden olmuştur.²¹⁵

Tevil, lafzın zahir manasından alınıp, zahir olmayan başka bir manaya çekmektir. Mezhep imamlarının delilleri farklı yorumlamaları- tevil etmeleri- sebebiyle birçok konuda farklı görüşler meydana gelmiştir. Bu sebebe binanen ihtilaf edilen konular şunlardır:

a) *Nikâh Akdinin Geçerliliği İçin Kullanılan Lafızlar:*

Tezvic ve *nikâh* lafızlarının geçerliliği konusunda her iki mezhep arasında ittifak vardır. Fakat *satmak*, *hibe etmek* ve *temlik etmek* gibi lafızlarda ise görüş ayrılığı söz konusudur.

²¹⁵ el-Beynuni, Ebu'l-Feth, *Mezhep Meselesi ve Fıkhi İhtilaflar*, (çev: Ebubekir Sifil), Ravza Yayınları İstanbul 2013, s. 23.

Malikîlere göre, amaç niyet belirtmek olduğu için muayyen lafız kullanma zorunluluğu yoktur.²¹⁶ Evliliği ifade eden bir delil ya da niyetin bulunması şartıyla herhangi bir lafızla evlilik akdi kurulabilir. Şeriatta lafızlara itibar edilmez.

Şafiîlere göre, nikâh akdi özel bir akid olduğu için, ancak muayyen lafızlarla kurulabilir. Kur'an'da sadece *tezvic* ve *nikâh* lafızları kullanıldığından dolayı ancak bu iki lafız ile evlilik akdi kurulabilir. Nikâh akdi **nikâh** ve **tevcic** lafızlarından başka bir lafız ile kurulamaz. Çünkü evlilik, niyet ile birlikte kendine has lafızların olması gereken özel bir akittir.²¹⁷

İki mezhep arasındaki görüş ayrılığı, konu ile ilgili nassın teviline dayanır. Malikîlerin delili, “*Diğer mü'minlere değil, sadece sana has olmak üzere kendisini peygambere hibe eden mü'min kadını almanı helal kıldık*”²¹⁸ ayetidir. Malikîlere göre, bu ayette *hibe etmek* lafzı kullanıldığı için bu lafızla kurulan evlilik akdi geçerlidir. Eğer Şafiîlerin öne sürdüğü gibi muayyen lafızlar dışında lafız veya lafızlar geçersiz olsaydı, bu ayetteki lafız kullanılmazdı.

Şafiîlerin delili ise, “ ... Biz onu, seninle **evlendirdik**.”²¹⁹ ve “*Babalarınızın nikahladıklarını nikahlamayın*”²²⁰ ayetleridir. Şafiîlere göre, bu ik ayette *tezvic* ve *nikâh* lafızları kullanıldığı için nikâh akdi ancak bu lafızlarla kurulabilir.

Şafiîler, Malikîlerin delili hakkında şu ifadelerde bulunmuşlardır: Malikîlerin öne sürdüğü ayet, Hz. Peygamber'e özel olan bir durumdur. Efendimize özel olan bir lafzı genelleştirmek uygun değildir

Malikîler ise, Şafiîlerin bu teviline karşı şöyle bir yorumda bulunmuşlardır: Efendimize özel olan durum, lafız ile ilgili değildir. Bu ayette anlaşılması gereken; mehirsiz bir evliliğin sadece Hz. Peygamber'e özel olmasıdır. Çünkü mehirsiz bir evlilik akdi sadece peygamber efendimiz için geçerlidir.²²¹

²¹⁶ İbn Rüşd, *Bidayetu'l-Müctehid Nihayetu'l- Muktesid*, II, 7.

²¹⁷ İbn Rüşd, *Bidayetu'l-Müctehid Nihayetu'l- Muktesid*, II,7.

²¹⁸ Ahzab 33/ 50.

²¹⁹ Ahzab 33/37.

²²⁰ Nisa 4/ 22.

²²¹ Ebû İshâk İbrâhîm b. Mûsâ b. Muhammed el-Lahmî eş-Şâtıbî, *El-Muvafakat fi usuli'l- Fıkhi*, Beyrut, ts. III, 36-38.

b) Üvey Kızın Babasına Haram Olmasının Şartı:

Üvey kızın babasına haram olması konusunda meydana gelen görüş ayrılığının nedeni aynı şekilde nassın tevildir. Bu konudaki ilgili nass şöyledir: “Size şunlarla evlenmek haram kılındı: Analarınız, kızlarınız, kızkardeşleriniz, halalarınız, teyzeleriniz, erkek kardeş kızları, kız kardeş kızları, sizi emziren sütanneleriniz, süt kız kardeşleriniz, karılarınızın anneleri, **kendileri ile zıfafa girdiğiniz karılarınızdan olup evlerinizde bulunan üvey kızlarınız** – eğer anneleri ile zıfafa girmemişseniz onlarla evlenmeniz size bir günah yoktur-, öz oğullarınızın karıları, iki kız kardeşi bir araya getirmeniz. Ancak geçenler (daha önce yaptıklarınız) başka. Şüphesiz Allah, çok bağışlayıcı ve merhamet edicidir.”²²²

Ayette geçen “Kendileri ile zıfafa girdiğiniz karılarınızdan olup evlerinizde bulunan üvey kızlarınız” ibaresi konusunda iki mezhep arasında şöyle bir görüş ayrılığı olmuştur: Üvey kızın üvey babasına haram olması için, üvey babasının annesine şehvetle dokunması yeterli midir yoksa onunla zıfaf yaşaması mı gerekiyor?

Malikîler, üvey kızın üvey babasına haram olması için üvey babasının annesine şehvetle dokunmasını yeterli görmüşlerdir. Hatta İmam Mâlik'in bir kavline göre kadına şehvetle bakmak da -kadının hangi yerine olursa olsun- dokunmak gibidir.²²³

Şafîlilere göre ise, üvey kızın üvey babasına haram olması için, üvey babasının annesiyle zıfafa girmesi gerekir.²²⁴ Şafî mezhebinin önde gelen imamlarından İmam Nevevi, Malikîlerin görüşünü tenkit ederek şu açıklamalarda bulunmuştur: “Üvey kızın üvey babasına haram olması için mutlaka zıfafın gerçekleşmesi gerekiyor. Şehvetle dokunmak zıfaf gibi değildir.”²²⁵

İbn Rüşd bu ihtilafın sebebini şöyle açıklıyor: İhtilafın nedeni yukardaki zikri geçen ayette yer alan (دخلتم بهن) ibaresinin mefhumu ve tevildir.²²⁶ Malikîlere göre bu ibare, duhul manasında olduğu gibi şehvetle dokunmak manasına da gelir. Bu anlam ve tevil doğrultusunda üvey kızın üvey babasına haram olması için üvey babasının annesine şehvetle dokunması yeterlidir hükmü ortaya çıkmıştır. Şafîlilere göre ise, zikri

²²² Nisa 4/23.

²²³ İbn Rüşd, *Bidayetu'l-Muctehid*, II, 33.

²²⁴ İbn Rüşd, *Bidayetu'l-Muctehid*, II, 33.

²²⁵ Nevevi, *Minhacu't-Talibin*, 437.

²²⁶ Nisa 4/23.

geçen ibare sadece duhul manasına gelir. Bu tevile binaen, üvey babasının annesiyle zifafa girmesi gerekir ki, üvey kız üvey babasına haram olsun.²²⁷

c) *Haram Kılan Emzimedede Çocuğun Yaşı:*

Malikîlere göre, iki yaşını doldurmamış ve süttten kesilmiş bir çocuğun ihtiyaç duymaması sebebiyle içtiği süt, nikâh akdinde haramlığı meydana getirmez. Şafîlilere göre ise, çocuk ihtiyaç duymasa da emdiği süt muteberdir ve haramlığa sebep olur.

İbn Rüşd'e göre bu konudaki ihtilaf, Hz. Aişe'den nakledilen rivayetin teviline dayanır. Hz. Aişe (r.a.) şöyle diyor: “Hz. Peygamber (s.a.v) (odaya) girdiğinde yanımda bir erkek vardı. (Bu durum) Hz. Peygamber'e ağır geldi ve yüzündeki kızgınlığı gördüm. Dedim ki ey Allah'ın Resulü o (erkek) benim sütkardeşimdir. Hz. Peygamber (s.a.v.): *Sütkardeşlerinizin kim olduğuna iyi dikkat ediniz. Zira süt hükmü ancak açıklıktan dolayı hâsıl olur.*”²²⁸ Zikri geçen hadis iki farklı manayı içermektedir. Birincisi: Çocuğun süttten kesilmiş olduğu halde emdiği süt kasdedilmiş olabilir. İkincisi ise, henüz süttten kesilmeyen çocuğun emdiği süt kasdedilmiş olabilir.

Malikîlere göre, mezkûr hadis ikinci manayı ihtiva etmektedir. Dolayısıyla süttten kesilmiş çocuğun emdiği süt evliliğe engel değildir. Çünkü haramlığı meydana getiren süttün illeti, bizzat süttü emen çocuğun süte olan ihtyacıdır. Oysa süttten kesilmiş bir çocuğun süte ihtiyacı – haramlığın illeti- ortadan kalktığı için evlilik engeli de ortadan kalkar.²²⁹

Şafîlilere göre ise ilgili hadisten anlaşılan mana, süttten kesilmiş olsun veya olmasın çocuğun ihtiyaç duyduğu dönemde emmiş olmasıdır. Çocuğun emdiği süt nikâh akdinde haramlığı meydana getirir. Şafîlilere göre haramlığın illeti, çocukların tabii ihtiyacını gidermektir. Bu tabii ihtiyaç, süt emme yaşı olan iki yıldır. Bu sebeple hadisin mefhumu süte ihtiyaç duyulan dönem olduğu için illet devam etmektedir.²³⁰

d) *Nafaka Miktarı:*

Malikîlere göre, nafaka miktarında herhangi bir sınır yoktur. Nafaka miktarı koca ve kadının durumu, yer, zaman ve ekonomik durumuna göre değişiklik arz etmektedir.

²²⁷ İbn Rüşd, *Bidayetu'l-Muctehid*, II, 33.

²²⁸ Buhari, *Kitabu'n-Nikâh*, 21; Muslim, *Kitabu'r-Reda'*, 32.

²²⁹ İbn Rüşd, *Bidayetu'l-Müctehid Nihayetu'l-Muktesid*, II, 7.

²³⁰ İbn Rüşd, *Bidayetu'l-Müctehid Nihayetu'l-Muktesid*, II, 36.

Herhangi şer'i bir kayıt yoktur. Şafîîler ise, Malikîlerin aksine nafaka miktarında şer'i bir ölçü tahsis etmişlerdir.

İbn Rüşd'e göre, söz konusu iki mezhebin bu konudaki ihtilafı yemin kefareti ile ilgili nassın teviline dayanır.²³¹ Allah, yemin kefareti hakkında şöyle buyurmaktadır: *Allah, kasıtsız olarak ağzınızdan çıkıveren yeminlerinizden dolayı sizi sorumlu tutmaz, fakat bilerek yaptığınız yeminlerden sizi sorumlu tutar. Bunun da kefareti, **ailenize yedirdiğiniz yemeğin orta hallisinden on fakiri yedirmek ya da onları giydirmek** ya da bir köle azad etmektir. Bunları bulamayan üç gün oruç tutmalıdır. Yemin ettiğiniz takdirde yeminlerinizin kefareti işte budur. Yeminlerinizi koruyun. Allah size ayetlerini açıklıyor umulur ki şükredersiniz.*²³² Bu ayette yemin kefareti için sırasıyla; on fakiri yedirmek, on fakiri giydirmek, bir köle azad etmek bunlar yerine getirilemezse üç gün oruç tutmak şeklinde sıralanmıştır. İki mezhep de nafaka miktarını bu ayette geçen ilk iki seçeneğe dayandırmaktadır.

Malikîlere göre nafaka, ayette geçen giydirme kefareatine hamledilir. Giymenin bir miktarı, sınırı olmadığı için nafakanın da bir miktarı veya sınırı yoktur. Bu durumda miktar, eşlerin durum ve statüsüne göre farklılık arzeder.²³³

Şafîîler ise, nafaka miktarını yiyecek kefareatine hamlederek, kişinin durumuna göre ailesine yedirdiği miktar olarak belirlemişlerdir. Bu sebeple, zengin kişiler için günlük iki avuç, orta halli olanlar için bir buçuk avuç ve fakir kimseler için de bir avuç şeklinde bir ölçü belirtmişlerdir. Mezhebin önde gelen imamlarından biri olan İmam Nevevi de Kadının iktisadi durumu göz önünde bulundurulmaksızın, tamamen kocanın durumuna göre nafaka miktarının belirleneceği kanaatindedir.²³⁴

e) *Velinin Mehri Bağışlama Yetkisi:*

Velinin mehri bağışlama yetkisine sahip olup olmadığı açısından her iki mezhep farklı bir tutum benimsemiştir.

Mezheplerin bu konuda farklı hüküm öne sürmelerinin sebebi şu ayettir: *“Kendilerine mehir tayin ederek evlendiğiniz kadınları, temas etmeden boşarsanız, belirlediğiniz mehrin yarısı onların hakkıdır. Ancak kadınların vazgeçmesi veya **nikâh***

²³¹ İbn Rüşd, *Bidayetu'l-Müctehid Nihayetu'l- Muktesid*, II, 52.

²³² Maide 5/89

²³³ İbn Rüşd, *Bidayetu'l-Müctehid Nihayetu'l- Muktesid*, II, 52.

²³⁴ Nevevi, *Minhacu't-Talibin*, III,543.

bağı elinde bulunanın vazgeçmesi hali müstesna, **affetmeniz**(mehirden vaz geçmeniz) takvaya daha uygundur.²³⁵

İbn Rüşd, görüş ayrılığının sebebini şöyle izah ediyor:

Mezkûr ayette geçen الذى بيده عقدة النكاح **Nikâh akdini elinde bulunduran (kişi)** ibaresini her iki mezhep de farklı şekilde tevil etmişlerdir.

Şöyle ki Malikîlere göre, zikri geçen ibaredeki kişiden kasıt velidir. Malikîler, bu tevil sebebiyle velinin mehri bağışlama yetkisine sahip olduğunu belirtmişlerdir. Şafiîler ise, nikâh akdini elinde bulunduran kişinin, veli değil kadının kocası olduğu kanaatindeler. Ayet bu şekilde tevil edildiği zaman velinin mehri bağışlama hakkına sahip olmadığı manası ortaya çıkmaktadır.

Bu meselenin ikinci ihtilaf sebebi, mezkûr ayette geçen ايعفو (bağışlamak / vazgeçmek) lafzıdır. Bu lafız, bağışlamak manasında kullanıldığı zaman veliyi ifade eder. Vazgeçmek anlamında kullanıldığı zaman da kocayı ifade eder. Her iki mezhep de bu lafzı farklı manada kullanmışlardır.

Malikîlere göre bu lafız, vazgeçmek manasındadır. Dolayısıyla lafızdaki fail velidir. Veli mehirden vazgeçerek bağışlayabilir.²³⁶ Şafiîlere göre ise bu lafız, bağışlamak manasındadır. Lafızdaki bağışlayacak olan da veli değil kocadır. Bu sebeple velinin mehri bağışlama yetkisi yoktur.²³⁷

f) Baliğa Olmamış (Küçük) Dul Kadının Zorla Evlendirilmesi:

Nassın farklı yorumlanmasından kaynaklanan ihtilaflı konulardan biri de baliğa olmamış dul kadının velisi tarafından zorla evlendirilmesi ile ilgilidir. Malikîler baliğa olmamış dul kadının velisi tarafından zorla evlendirilebileceğini savunurken; Şafiîler ise, velisinin böyle bir yetkisinin olmadığını ve velisinin kadını zorla evlendiremeyeceğini belirtmişlerdir.²³⁸

Şafiîlerin ihticac ettiği iki rivayet vardır. Birincisi: “Dul kadın, kendini evlendirmede velisinden daha fazla hak sahibidir”.²³⁹ Bu hadis, hem baliğa hem de

²³⁵ Bakara 2/237

²³⁶ İbn Rüşd, *Bidayetu'l-Müctehid Nihayetu'l- Muktesid*, II, 56.

²³⁷ İbn Rüşd, *Bidayetu'l-Müctehid Nihayetu'l- Muktesid*, II, 52; Şirbini, *Muğni'l-Muhtac*, III, 232; Nevevi, *Minhacu't-Talibin*, III, 232.

²³⁸ İbn Rüşd, *Bidayetu'l-Müctehid Nihayetu'l- Muktesid*, II, 8.

²³⁹ Ebu Davut, *Nikâh*, 25.

balığa olmayan dul kadını kapsar. İkinci rivayet ise “ *Dul kadın, kendisine danışılmadan ve kendisinden izin alınmadıkça evlendirilemez*”.²⁴⁰ Şafîilere göre, zikredilen her iki hadis de, umum ifade etmektedir. Dolayısıyla rivayetlerin umum ifadesine göre veli, balığa olmamış dul kızını zorla evlendiremez.

Malikîler ise görüşlerini şu hadise dayandırmaktadırlar: “*Yetim olan kadın evlendirilirken onun görüşüne başvurulur, izni alınmadan evlendirilemez*”.²⁴¹ İbn Rüşd bu hadisin mefhumu muhalefet yoluyla, hayatta olan velinin kızından izin almadan onu zorla evlendirebileceği hükmünü çıkarmaktadır.²⁴²

3.1.2. Nassın Lugavi veya Hukuki Anlamının Esas Alınması

Mezheplerin nikâh konusunda görüş ayrılıklarının sebeplerinden biri de nassın sözlük ve hukuki manalarından hangisi ile amel edilmesi gerektiği ile ilgilidir.

Dulluğun keyfiyeti, evlilik için onay alıp almaması açısından önemlidir. İkinci bölümünde geçtiği gibi, Malikî mezhebine göre, dulluk ancak sahih bir nikâh ya da nikâha benzer bir yolla mülkiyet neticesinde meydana gelmişse geçerlidir.²⁴³ Bu durumda dul kadının onayı alınır. Fakat zina ve gasp gibi gayri meşru bir yolla dulluk hâsıl olmuşsa muvafakat lazım olmaz. İmam Şafî’ye göre ise; dulluğun meydana geliş sebebine bakılmaksızın, dulluk varsa muvafakat esastır. İmam Şafî, İmam Malik gibi dulluğu belli bir prensibe bağlamamıştır.²⁴⁴

Bu konuda farklı hükümlerin meydana gelmesine sebep olan nass şudur:

“ *Dul kadın -kendini evlendirme hususunda- velisinden daha fazla hak sahibidir.*”

²⁴⁵ Hadiste geçen الثيب –dul- lafzı hukuki bir kavram olarak mı yoksa lugavi mana da mı kullanıldığı konusunda her iki mezhep farklı görüşler öne sürmüştür. İbn Rüşd, bu hadisi zikrettikten sonra herhangi bir açıklamada bulunmamıştır. Kanaatimizce Malikîler dulluk halli için sadece hukuki yönü esas almışlardır. Çünkü dulluk, evlilik ya da buna benzer meşru bir yolla gerçekleşen bir durumdur. Bu mana hukuki boyutunu da

²⁴⁰ İbn Mace, *Nikâh*, 11; Müslim, *Nikâh*, 9.

²⁴¹ Ebu Davut, *Nikâh*, 6.

²⁴² İbn Rüşd, *Bidayetu'l-Müctehid Nihayetu'l- Muktesid*, II, 8.

²⁴³ İbn Rüşd, *Bidayetu'l-Müctehid Nihayetu'l- Muktesid*, II, 9.

²⁴⁴ İbn Rüşd, *Bidayetu'l-Müctehid Nihayetu'l- Muktesid*, II, 9; Nevevi, *Minhacu't-Talibin*, III, 194.

²⁴⁵ Ed'Darimi, *kitabu'n-Nikâh*, 2196.

göz önüne sermektedir. Şafîîler ise, lugavi manasını esas almak suretiyle hangi yolla meydana gelirse gelsin mutlak olarak dul olmayı dikkate almışlardır.

3.2. DELİLLERİN TEARUZU DURUMUNDA BENİMSENEN TUTUM

Delillerin tearuzu terim olarak, iki delilin birbiriyle uzlaşmayacak şekilde karşı karşıya gelmesi demektir.²⁴⁶ Naslar zahiren birbiriyle tearuz görüntüsü verebilir. Böyle durumlarda sorunun çözümü için fukahanın başvurduğu yöntemlerden biri cem ve tevfihtir. Bu yöntemin mümkün olmadığı durumlarda ise fukaha tercih yöntemini benimsemiştir.

Tearuz, şer'i delillerden kaynaklanan bir durum değildir.²⁴⁷ Çünkü gerçek anlamda naslar arasında tearuzun olması söz konusu değildir. Tearuz müctehidlerin yöntem, bakış açısı ve anlayışları gibi sebeplerinin yanında, onların ortaya koydukları deliller ve bu delilleri kendi anlayış ve kavrayışlarına göre değerlendirmeleri, onunla ihticac etmeleri sonucunda ortaya çıkar.²⁴⁸

İki mezhep arasında farklı görüşlerin ortaya çıkmasına sebep olan delillerin tearuzu; bazen iki nass, bazen haber-i vahid- kıyas, bazen de istishab-ı hal- kıyas arasında meydana gelir.

3.2.1. Naslar Arası Tearuz

Kitap ve sünnette yapı itibarıyla tearuz olmaz. Çünkü nass arasında tearuzun olması durumunda, ilahi yasaya dayanan ahkâmda çelişki olur. Çelişki ise, acziyetin göstergesidir ki bu durum Allah için düşünülemez. Tearuz, müctehidlerin nassı anlamada ilmi idrak ve anlayış kabiliyetlerinin farklı olması sebebiyle ortaya çıkan bir durumdur. Bu bağlamda naslar arası tearuzun sebep olduğu ihtilaflı konular şunlardır:

a) *Haram Kılan Emzirmede Emme Sayısı:*

Bu konudaki görüş ayrılığı Kitabın umumuyla sınırlama getiren hadislerin tearuzuna dayanır.

²⁴⁶ et-Turki, *Fakihler Arası Görüş Ayrılıklarının Sebepleri*, (çev: M.Beşir Ersoy), Ümmü'l- Kura Yayınları, İstanbul, 2006, s. 283

²⁴⁷ el- Beyanuni, *Mezhep Meselesi ve Fıkhi ihtilaflar*, s. 63.

²⁴⁸ et-Turki, *Fakihler Arası Görüş Ayrılıklarının Sebepleri*, s. 283.

İbn Rüşd'e göre her iki mezhebinin gerekçeleri şöyledir:

Malikîler, ayette emmenin bir sayı ile sınırlandırılmadığını belirtmişlerdir. Ayete dayanarak süt emmede haramlığın oluşması için bir defa emmenin yeterli olduğunu belirtmişlerdir. Çünkü “*Sizi emziren sütanalarınız (size haram kılındı)*”²⁴⁹ ayeti bunu ifade etmektedir.

Şafiîler ise, bu konuda Hz Aişe'den nakledilen şu hadise göre amel etmişlerdir. “İndirilen Kur'an cümlesinden olarak malum 10 haram kılıcı emme (hükmünü getiren ayet) vardı. Sonra bu ayet 5 emme (hükmü getiren ayet) ile nesh edildi. Resulullah (s.a.v.) vefat ettiğinde o (5 kere emmenin süt hısımlığı doğuracağı ayeti) Kur'an zımında okunup duruyordu.”²⁵⁰ Şafiîler bu delili esas alarak haramlık doğuran emzirminin en az 5 defa gerçekleşmiş olmasının şart koşmuşlardır. Şafiîler aynı zamanda “*Bir ya da iki defa emmek ile nikâh haram olmaz.*”²⁵¹ Ve “*Onu beş defa emzir.*”²⁵² Rivayetleri de delil olarak öne sürmüşlerdir.

İmam Malik, Şafiîlerin delil olarak sundukları rivayetler hakkında Medine ehlinin uygulaması bu yönden değildir, diyerek bu delilleri kabul etmemiştir.²⁵³

b) Velayet Hakkının Sıralaması:

Veli sıralaması hakkında Malikîler, önce oğul ile başlarken; Şafiîler ise dedenin oğuldan önce gelmesi gerektiğini belirtmişlerdir. İhtilaf hadis-hadis tearuzuna dayanmaktadır.

Malikîler, velayet sıralamasında nesep eksenli bir tutum sergilemişlerdir. Nedeni ise Hz Peygamber, Ümmü Seleme ile evleneceği sırada “*Annesini kendisi (Hz. Peygamber) ile evlendirmesini (kadının oğluna) emrettiği*”²⁵⁴ rivayetidir.

Şafiîlere göre ise, oğulların velayeti yoktur.²⁵⁵ Şafiîler, başka bir rivayete dayanarak önceliğin oğul olmadığını belirtmişlerdir. Bu sıralamada asabiyeti göz önünde bulundurmuşlardır. “*Kadın ya velisinin (baba) ya akrabasından söz sahibi biri*

²⁴⁹ Nisa 4/23.

²⁵⁰ Müslüm, *Rada'*, 24; Ebu Davut, *Nikâh*, 11; Tirmizi, *Rada'*, 4.

²⁵¹ Müslim, *Kitabu'r-Reda'* 5.

²⁵² Ahmed b. Hanbel, *Müsnet*, 39; İmam Malik, *Muvatta*, 30.

²⁵³ el- Beyanuni, *Mezhep Meselesi ve Fıkhi ihtilaflar*, s.63; İmam Malik, *el-Muvatta*, Radâ, 3.

²⁵⁴ İmam Ahmed, VI, 290; Nesai, *Kitabu'n-Nikâh*, VI, 81.

²⁵⁵ Nevevi, *Minhacu't-Talibin*, III, 195; Şirbini, *Muğni'l-Muhtac*, III, 195-196.

ya da hâkimin izni olmadan evlenemez”²⁵⁶ Bu rivayet, asabeliğe delalet etmektedir. Şafîilere göre oğlun velayeti olmadığına göre velayet sıralamasının oğul ile başlaması da düşünülemez. Şafîiler aynı zamanda Malikîlerin öne sürdüğü rivayeti şu açıdan tenkit etmişlerdir: Birincisi, Hz. Peygamber’in evliliğinde veliye ihtiyaç yoktur. Muhtemelen Hz. Peygamber, oğlunun gönlünü hoş tutmak amacıyla bunu söylemiştir. İkincisi, Ümmü Seleme’nin oğlu Ömer’in doğum tarihi ve yeri; hicri ikinci yıl, Habeşistan’dır. Hz. Peygamber, Ümmü Seleme ile evlendiğinde oğlu dört yaşındaydı. Daha buluşa ermemiş birinin veli olmasının mümkün olmadığını belirtmişlerdir.

3.2.2. Haberi Vahid- Kıyas Tearuzu

Delillerin tearuzu konusunda mezheplerin ihtilafa düşmesinin sebeplerinden biri de haber-i vahid- kıyas çatışmasıdır. Haber-i vahid ile kıyasın tearuzu halinde her iki mezhep farklı metod uygulamıştır. Usulde uygulanan bu farklı metod, furuda farklı hükümlerin ortaya çıkmasına sebep olmuştur.

Şafîiler, haber-i vahid ile kıyasın tearuzu halinde haberi vahid ile amel etmeyi tercih etmişlerdir. Şafîilere göre, nass varken kıyas dikkate alınmaz. Çünkü haber, kıyastan daha güçlüdür. Haber masum yani; hatadan korunmuş bir elçinin sözüdür. Kıyas ise masum olmayan hatalardan korunması mümkün olmayanın sözüdür.²⁵⁷ Şafîilere göre kıyas, haber-i vahidden derece olarak daha zayıftır. Bu bağlamda haber olduğu takdirde kıyas ile amel etmek caiz değildir.²⁵⁸

Malikîlere göre ise, genel esaslar önceliklidir. Bu sebeple genel esaslar, delil göstermede haberden daha güçlüdür. Çünkü kıyas yapan müctehid, genel esasların sıhhatini kesin olarak bilmektedir.²⁵⁹

Mezheplerin usuldeki bu yöntemleri, birçok konuda farklı görüşlerin yaşanmasına neden olmuştur. Bu sebepten dolayı iki mezhep arasında meydana gelen ihtilafli konular şunlardır:

a) *Velinin Vasfı Konusunda Adalet Şartı:*

²⁵⁶ Beyhaki, *Kitabu’ Nikâh*, hadis no:1340.

²⁵⁷ et-Turki, *Fakihler Arası Görüş Ayrılıklarının Sebepleri*, s. 137.

²⁵⁸ Câbir el-Alvânî, Taha, *Fıkıh Usulü*, (Çev.: Mehmet Erdoğan), Koba Yayınları, İstanbul 1992, s.43.

²⁵⁹ et-Turki, *Fakihler Arası Görüş Ayrılıklarının Sebepleri*, s.137.

Malikîlere göre velinin adaletli olması şart değildir. Şafiîlere göre ise, şarttır. Malikîler, görüşünü kıyasa dayandırmaktadırlar. Şöyleki: Hz. Peygamber döneminde veli için adalet vasfı şart değildi. Dolayısıyla diğer dönemler için de bu şart aranmaz. Hz. Peygamber dönemi için geçerli olmayan bir hüküm sonraki dönemler için de geçerli değildir. Bu genel kıyas anlayışıyla velinin adaletli olmasının zorunluluğu yoktur.

Şafiîler ise, ibn Abbas'tan rivayet edilen *iki adil şahit ve bir mürşid veli olmaksızın nikâh olmaz*.²⁶⁰ rivayetini esas alarak adalet vasfını zaruri görmüşlerdir.

Malikî mezhebine göre, Şafiîlerin öne sürdüğü İbn Abbas'ın hadisi zayıftır.

b) Mufavvizenin Mehri:

Mufavvize, nikâh işini velisine veya evleneceği erkeğe tefviz ve havale edip mehirden bahsetmeyen kadın anlamına gelir.²⁶¹ İmam Malik'e göre mehir belirlenmeden evlenip zifaktan önce kocası vefat eden bir kadın mehir alamaz. Fakat miras ve mut'a alır. Şafiîlere göre ise, mufavvizeye hem miras hem de mehri misil düşer.

Bu konuda Malikîler şöyle bir kıyasta bulunmuşlardır: Mehir bir bedeldir. Satış akdinde, satılan bir mal kabzedilmeden önce nasıl ki malın bedeli ödeme zorunluluğu yoksa aynı şekilde kadından yararlanılmadığı sürece bedeli- mehri- ödeme zorunluluğu yoktur.

Şafiîlerin görüşü ise, bu meselede varid olan bir rivayete dayanır. İlgili rivayet ise şöyledir: Bu durumdaki bir kadının hükmünü Abdullah b. Mes'ud'a sormuşlar. Abdullah b. Mes'ud da bu konudaki düşüncelerimi söyleyeceğim şayet yanılsa benden, doğru ise Allah'tandır demiş. Kanaatimce bu kadın gibi olan kadınların mehri ne ise bu kadına da –mehri misil- o düşer. O kadına ne fazla ne de eksik bir şey verilmez. Aynı zamanda o kadına hem iddet beklemek hem de miras düşer demiş. O esnada sahabeden Malik b. Yesar el-Eşcai, ayağa kalkarak şöyle der: Allah için şهادette bulunup, Hz. Peygamberimiz (s.a.v.) de Vâşık kızı Berva hakkında aynı hükmü vermiştir.²⁶² Bu hadis hakkında, imam Şafiî şöyle der: Bu meselede Vâşık b. Berva'nın hadisi, sabit olduğu halde kıyasa başvurulmaz ve kıyas delil olarak öne sürülemez. Sünnet dururken başka

²⁶⁰ Ebu Davud, *Nikâh*, 19.

²⁶¹ Mehmet Erdoğan, *Fıkıh ve Hukuk Terimleri*, Ensar Neşriyat Yayınları, İstanbul 2015, 387.

²⁶² Ebu Davud, *Sünen*, 36; Nesai, *Kitabu'n -Nikâh*, 121; Tirmizi, *Kitabu'n -Nikâh*, 44.

bir kimsenin deliline hüccet yoktur. Haber dururken hiç kimsenin görüşü ve kıyası hüccet olamaz.²⁶³

c) Mehrin Alt Sınırı:

Bu konuda mehrin belli bir miktardan az olmamasını gerektiren kıyas ile azlığı konusunda bir sınır koymayan haber-i vahid tearuz etmektedir.

İbn Rüşd, görüş ayrılığının sebebini şöyle izah ediyor: Malikîler, mehri ibadete benzeterek kıyas yapmışlardır. Nasıl ki ibadetlerde belli bir sınır varsa mehirde de belli bir sınır olmalıdır. En azı için bir sınır olmadığını vurgulayan Şafiî mezhebi ise hadisi delil göstermiştir.

Malikîlerin bu konudaki delilleri iki kıyastır. Birincisi: Mehir bir ibadettir. Her ibadet sınırlıdır. Bu durumda mehrin de alt sınırı olmalıdır. Malikîlerin öne sürdüğü ikinci delil ise şöyledir: Hırsızlık olayında el kesmek için çalınan malın belli bir miktar olması gerekir. Malikîlere göre evlilik akdinde mehir, kadının sahip olduğu değeri ortaya koymak için zorunlu kılınmıştır. Öyleyse önemiyle orantılı olarak mehrin hırsızlıkta el kesme cezasını gerektiren miktardan daha az olmaması lazım. El kesme cezası için bir sınır olduğundan dolayı mehrin de en azı için bir sınır olması gerekir.²⁶⁴

Şafiîlerin bu konuda delil gösterip amel ettikleri hadisler ise şunlardır:

1) “Bir kadın Hz. Peygambere gelerek ya Resulallah kendimi sana hibe ettim dedi ve uzun süre ayakta durdu. Ashabtan biri ayağa kalkarak:

-Ya Resulallah eğer senin ona ihtiyacın yoksa onu benimle evlendir dedi.

Hz. Peygamber (s.a.v.) sahabiye:

Kadına mehir olarak vereceğin bir şeyin var mı? diye sordu.

Sahabi, hayır ya Resulallah. Şu peştemal (şal)ımdan başka bir şeyim yok diye cevap verdi.

Hz. Peygamber (s.a.v.) :*Eğer peştemalini verirsen,(çıplak) pestemalsiz kalırsın.(mehir için) başka bir şey bul dedi.*

Sahabi, başka bir şey bulamam, dedi.

²⁶³ İbn Rüşd, *Bidayetu'l-Müctehid Nihayetu'l- Muktesid*, II, 27.

²⁶⁴ Sabuni, *Ravaiu'l Beyan Tefsiru Ayati'l-Ahkâm*, Mektebetü'l Asriyye, Beyrut, 1431/2010.I, 425.

H. Peygamber (s.a.v.): *Araştır bul, demirden bir yüzük olsa dahi getir (mehir için) tak dedi.*

Sahabi gitti araştırdı fakat bir şey bulamadan H. Peygambere döndü.

H. Peygamber (eli boş dönen) sahabiye: *Kur'an'dan ezberinde bir şey var mı dedi?*

-Evet ya Resulallah, ezberimde şu sure, şu sure, şu sure var diyerek birkaç tane sure ismini söyledi.

-H. Peygamber de: *seni (mehir olarak) ezberindeki sureler karşılığında evlendirdim*" dedi.²⁶⁵

Şafiîlere göre, bu rivayette *demirden bir yüzük de olsa getir sözü* mehir için alt sınır olmadığının göstergesidir. Şayet mehirde alt sınır olsaydı H. Peygamber sahabiye git en az şu kadar getir diyecekti.²⁶⁶

2) Şafiîlerin öne sürdüğü hadislerden biri de Amir b. Rabia'dan rivayet edilen şu hadistir: Fezare oğullarından bir kadın, (mehir olarak) bir çift ayakkabı karşılığında evlendi. Bunun üzerine H. Peygamber (s.a.v.): *Nefsinin karşılığı ve hakkın (olduğu halde) bir çift ayakkabıya mı razı oldun?* buyurdu. Kadın da evet cevabını verdi. Bunun üzerine H. Peygamber, nikâhını kıydı.²⁶⁷

Bu hadise göre kadın bir çift ayakkabıya razı olduğu halde H. Peygamber nikâhını kıymıştır. Şayet mehrin alt sınırı olsaydı H. Peygamber müdahalede bulunur ve gereken açıklamayı yapardı.²⁶⁸

İbn Rüşd, Şafiîlerin delillerini yerinde ve açık bulmuştur. Özellikle Sehl b. Sa'd rivayetini kabul ederek Şafiîlerin görüşünü benimsemiştir. İbn Rüşd, Malikîlerin delil olarak başvurdukları kıyası değerlendirmeye tabi tutmamıştır. Mehri ibadete benzetme durumunu eleştirel bir yaklaşımla şöyle açıklıyor: Şeriatta sınırlı olmayan birçok ibadet vardır. Mehir, her ne kadar bir yönüyle ibadete benziyor olsa da diğer taraftan satış bedeline benzemektedir.²⁶⁹

²⁶⁵ Buhari, *Kitabu'n-Nikâh*, 40; Muslim, *Kitabu'n-Nikâh*, 13.

²⁶⁶ İbn Rüşd, *Bidayetu'l-Müctehid Nihayetu'l-Muktesid*, II, 21.

²⁶⁷ Tirmizi, *sünen*, 1113.

²⁶⁸ Mustafa el-Hin, *el-Fıkhu'l-Menheci ala Mezhebi İmam eş-Şafii*, II, 171.

²⁶⁹ İbn Rüşd, *Bidayetu'l-Müctehid Nihayetu'l-Muktesid*, II, 21.

İbn Rüşd, Malikîlerin ikinci delili hakkında ise şu ifadeleri kullanmaktadır: Hırsızın elinin kesilmesi ile kadının değerinin kıyas edilmesi yerinde bir kıyas değildir. Çünkü kıyas edilen mehir ve el kesme farklı şeylerdir. El kesme bir cezadır. Elem ve acı vericidir. Nikâhta ise sevgi ve istimta' vardır. İbn Rüşd, bu kıyasın kıyası şebek olduğunu belirtmiştir. Zayıf bir kıyas olmakla birlikte makis (kıyas) ile makisun aleyh (asıl) arasında sadece lafız değil aynı zamanda mana ve illetin de benzerlik taşıması gerektiğini vurgulamıştır. Bu sebeple Malikîlerin el kesme ile nikâh arasında yaptıkları kıyas, kıyasın kuralına aykırıdır.²⁷⁰

Malikîler, mezkûr rivayetleri ismi geçen sahabeye has olma ihtimalini göz önünde bulundurdıkları için kıyası hadise tercih etmişlerdir. Şafiîler ise, Hz. Peygamberden gelen rivayetleri kıyasa tercih etmişlerdir.²⁷¹

d) Kadına Hizmet Ve Kuran Öğretiminin Mehir Yerine Geçip Geçmemesi:

Bu konu hakkında Malikîlerin en meşhur görüşüne göre, erkeğin kadına yapacağı hizmet veya Kur'an öğretmesi mehir yerine geçmez. Şafiîlere göre ise, gerek hizmet olsun gerek Kur'an öğretimi olsun yapılan hizmet mehir yerine geçer.

Şafiîler, daha önce zikri geçen Hz. Peygamberin Kur'an karşılığında nikâh kıyması hadisini delil göstermişlerdir. Malikîler ise mehri; mal, arsa ve hayvan gibi şer'i olarak malik olunabilen bir şeye kıyasladıkları için hizmet ve Kur'an öğretimini mehir olarak kabul etmemişlerdir. Daha önce de zikredildiği gibi Malikîler, Şafiîlerin delil olarak kabul ettiği hadisin, ismi geçen sahabeye has olma ihtimalini göz önünde bulundurdıkları için kıyası hadise tercih etmişlerdir. Şafiîler ise diğer konularda olduğu gibi hadis dururken kıyas ile amel edilemeyeceği görüşünü savunmuşlardır.

e) Zifaktan Sonra Kusuru Fark Edilen Kadının Durumu:

Malikîlere göre zifaktan sonra erkeğin, kadının kusurlu olduğunu öğrenmesi durumunda, erkek boşamak isterse kadına herhangi bir mehir vermez. Malikîler, bu konuda nikâh akdini satış akdine kıyas ederler. Çünkü satış akdinde satılan bir malda kusur söz konusu ise ki alıcı da malı aldıktan sonra malın kusurlu olduğunu fark ederse malı geri verir ve parasını da alır. Hakeza koca kadını alır ve zifaktan sonra kadının kusurlu olduğunu öğrenirse kadını geri verir- boşanır - ve verdiği mehri geri alır.

²⁷⁰ İbn Rüşd, *Bidayetu'l-Müctehid Nihayetu'l- Muktesid*, II, 21.

²⁷¹ İbn Rüşd, *Bidayetu'l-Müctehid Nihayetu'l- Muktesid*, II, 20.

Şafiîlere göre ise, kusurlu olsa dahi zifaf gerçekleştikten sonra erkek mehir vermek zorundadır. Şafiîler, bu konuda haber-i vahid ile ihticac etmiş ve hadisteki hükmü bu meseleye uygulamışlardır. İlgili hadis şöyledir: “*Herhangi bir kadın, velisinin izni olmaksızın nikâhlanırsa (evlenirse) nikâhı batıldır. (Kocası da) helal yol ile onunla ilişkiye girdiği için kadına mehir vardır.*”²⁷² Şafiîlere göre bu hadis, fasit nikâhın hükmünü ortaya koymaktadır.²⁷³ Bilindiği gibi fasit nikâhta koca mehri vermekle yükümlüdür. Şafiîlere göre haliyle bu mesele, fasit nikâha benzer ve fasit nikâhın hükmü bu meseleye uygulanır. Buna göre koca boşanmayı talep eder ve mesul olduğu mehri verir.²⁷⁴

f) Kendisini Evlendirmesi İçin Yakın Ve Uzak Velisine Yetki Veren Kadının Durumu:

İki veliden hangisinin ilk akdi yaptığı belli olduğu halde, ikinci akdi yapan kocanın kadına dokunması durumunda ortaya çıkacak hükümler konusunda ihtilaf söz konusudur.

İmam Malik’e göre akdi yapan ikinci şahıs, kadına dokunduğu için kadın o şahsın hakkıdır.²⁷⁵ İmam Şafiî’ye göre ise, ikinci şahıs kadına dokunmuş olsa dahi kadın birinci şahsın hakkıdır.²⁷⁶

İbn Rüşd, görüş ayrılığının sebebini şöyle izah ediyor:

Şafiîler, bu konuda şu hadis ile amel etmişlerdir: “*Herhangi bir kadın iki veli tarafından evlendirilirse, kadın birincisininindir.*”²⁷⁷

Malikîler ise bu meselede kıyasa başvurmuşlardır. Onlara göre ikinci şahsın kadına dokunması, mekruh satış akdine benzer. Başka bir ifade ile bu mesele, mekruh satışlarda satılan eşyanın elden gitmesi gibidir. Her ne kadar akit mekruh olsa da neticede geçerli bir akittir. Bunun gibi her ne kadar birinci akit biliniyorsa da ikinci kişi

²⁷² Tirmizi, *Kitabu’n-Nikâh*, 14.

²⁷³ Fasit Nikâh: kuruluş şartları tam olduğu halde sıhhat yani geçerlilik şartlarından birinin eksik olmasına denir. Fasit nikâhta taraftarların evliliği sürdürmeleri caiz değildir. Nikâh akdini feshedip ayrılmaları gerekiyor.

²⁷⁴ İbn Rüşd, *Bidayetu’l-Müctehid Nihayetu’l-Muktesid*, II, 49.

²⁷⁵ İbn Rüşd, *Bidayetu’l-Müctehid Nihayetu’l-Muktesid*, II, 16.

²⁷⁶ İbn Rüşd, *Bidayetu’l-Müctehid Nihayetu’l-Muktesid*, II,16; Nevevi, *Minhacu’l-Talibin*, III, 207-208.

²⁷⁷ Ebu Davut, *Kitabu’n-Nikâh*, 22.

kadına dokunduğu için -mekruh satış gibi- geçerli bir akittir. İbn Rüşd, Malikîlerin bu meselede başvurdukları kıyasın zayıf olduğunu söylemiştir.²⁷⁸

Her iki mezhep haber-i vahid- kıyas tearuzu durumunda ikisinden birini tercih etmeleri sebebiyle fûru-i fıkıhta farklı hükümler ortaya çıkmıştır. Zikredilen örneklerden de anlaşıldığı gibi, haber-i vahid - kıyas tearuzu halinde Malikîler, kıyası; Şafiîler de rivayeti tercih ederek farklı yöntem benimsemişlerdir. Onların farklı yöntem benimsemeleri sebebiyle de görüş ayrılıkları kaçınılmaz olmuştur.

3.2.3. İstishab-ı Hal- Kıyas Tearuzu

Delillerin tearuzunda yaşanan ihtilaf sebeplerinden biri de istishab ile kıyasın tearuz etmesidir. İstishab, kelime olarak birlikte olmak, ayrılmamak manasına gelir. Terim anlamı ise: *Değiştigiine dair bir delil bulunmadıkça var olan –devam eden- hal üzere kalmasına hükmetmektir.*²⁷⁹

İbn Rüşd, İki mezhebin mefkudun eşi hakkındaki farklı hüküm bildirmelerinin sebebi, istishab-ı hal- kıyas tearuzuna dayandığını belirterek, mezheplerin bu konudaki düşüncelerini şöyle ifade ediyor: Malikîlere göre mefkud konusunda dört senenin sonunda yapılan araştırma ve soruşturmalar neticesinde koca bulunamaz ya da yaşayıp yaşamadığı öğrenilemezse kadın başkasıyla evlenebilir. Şafiîlere göre ise kadının, mefkudun akranlarının yaşayacağı süreyi esas alarak bu süreyi beklemesi gerekir.²⁸⁰

Malikîler, bu konuda kıyasa başvurarak, kıyası istishaba tercih etmişlerdir. Malikîlerin kıyası şöyledir: Kocasını kaybolan bir kadının uğradığı zarar erkeklik kuvvetini yitirmiş ya da karısına yaklaşmayacağına dair yemin etme durumundaki kadının mağduriyeti gibidir. Zikri geçen sebeplerden dolayı nasıl ki kadının nikâhı feshetme hakkı varsa aynı şekilde mefkudun karısı da nikâhı feshetme (hâkime başvurma) hakkına sahiptir.

Şafiîler ise istishabı, kıyasa tercih etmişlerdir. İstishaba göre sahih olan bir evlilik akdi, ya ölüm ya da boşanma yoluyla hükmünü yitirebilir. Var olan bir hükmün, değiştiğine dair bir delil bulunmadığı için sabit olan evlilikleri devam etmelidir.

²⁷⁸ İbn Rüşd, *Bidayetu'l-Müctehid Nihayetu'l- Muktesid*, II, 17.

²⁷⁹ Fahrettin Atar, *Fıkıh Usulü*, Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, İstanbul 1988, s.75.

²⁸⁰ Şafiî, *el-Ümm*, III, 346; Nevevi, *Minhacu't-Talibin*, III, 505.

Akranlarının yaşayacağı süreye kadar kadın bekletilip, ölüm hükmü sebebiyle devam eden evlilik akdinin hükmü değişir.²⁸¹

Klasik fıkıhta mefkudun hükmüne yönelik böyle bir yaklaşım söz konusu olsa da Osmanlı Aile Kararnamesi'nde kadının mağduriyetini ortadan kaldırmaya yönelik yeni bir yaklaşım sergilenmiştir.²⁸²

3.3. MESALİH-İ MÜRSELEYİ ESAS ALIP ALMAMA

Usul âlimleri maslahatları, mesalih-i mu'tebere, mesalih-i mülğa ve mesalih-i mürsele olmak üzere üç kısma ayırmışlardır. Maslahatın ilk iki kısmında ulema arasında ittifak vardır. Üçüncüsü olan mesalih-i mürsele hakkında ise ihtilaf vardır. Çalışmamızın gereği görüş ayrılıklarının yaşanmasına sebep olan mesalih-i mürseleyi ele almakla yetineceğiz.

Malahat-ı Mürsele, hükmün kendisine bağlı olarak verilmesinde göz önünde bulundurulacak nitelikler olup, insanlara bir yarar sağlamak veya onlara gelecek bir zararı defetmek ile ilgilidir.²⁸³ Başka bir ifade ile muteber veya geçersiz olduğuna dair bir delil bulunmayan ve Şari'in bir hüküm belirtmediği maslahatlardır.²⁸⁴

İmam Şafî, bir maslahatı ancak Şari'in bildirmesi ile bilinebileceğini söyleyerek, Şar'in bildirmediği bir maslahatı bu bağlamda redetmektedir. İmam Şafî, mesalih-i mürseleyi nassa dayanmadığı gerekçesiyle nassız ameli, hevaya uymak olarak değerlendirmektedir. Gazali de, şahıslara göre ahkâmın değişmeyeceğini belirterek mezhep imamının söylemini desteklemiştir.²⁸⁵

Malikî mezhebi, mesalih-i mürseleyi bir asıl olarak kabul ederek, fûruda birçok hükmü bu kaideye bağlamıştır. Malikîlere göre, genel olarak Şari her hayrı emretmiş ve her şerri ise yasaklamıştır. Bu sebeple Malikîler, mesalih-i mürsele ile amel etmişlerdir.²⁸⁶

²⁸¹ İbn Rüşd, *Bidayetu'l-Müctehid Nihayetu'l- Muktesid*, II, 52.

²⁸² Yazıcı, Abdurrahman, "Osmanlı Hukûk-ı Âile Kararnamesi (1917) Ve Sadreddin Efendi'nin Eleştirileri", Ekev Akademi Dergisi Yıl: 19 Sayı: 62 (Bahar 2015), s. 579.

²⁸³ et-Turki, *Fakihler Arası Görüş Ayrılıklarının Sebepleri*, 193.

²⁸⁴ Abdülkerim Zeydani, *el-Medhal*, Risaletü'n-Naşirun Yayınları Beyrut 2009, s.192.

²⁸⁵ İsmail Köksal, "Mezhepler arası Usul Farklılıkları", *Harran Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, sayı: VI, Yıl:200, s. 48.

²⁸⁶ et-Turki, *Fakihler Arası Görüş Ayrılıklarının Sebepleri*, s. 193.

Mezhepler, mesalih- mürseleye bakış açılarının farklı olması sebebiyle nikâhın hükmü konusunda ihtilafa düşmüşlerdir. Şafî mezhebine göre nikâhın hükmü mübahtır.²⁸⁷ Malikîler ise, maslahat-ı mürseleyi esas alarak kişinin durumuna göre vacip, mubah ve mendub şeklinde ifade etmişlerdir.²⁸⁸ Malikî fukahası olan İbn Rüşd'ün dedesi *İbn Rüşd el- Ced* de nikâhın hükmünü kişilerin durumuna göre vacip, mübah ve mendub olduğunu belirtmiştir.²⁸⁹

Mezheplerin bu konuda farklı görüşte bulunmalarının sebebi maslahat-ı mürselenin delil olup olmamasıyla ilgilidir. Şafîler, maslahat-ı mürseleyi delil olarak kabul etmedikleri için ve nikâhın hükmünü açıkça ifade eden bir nass olmadığı gerekçesiyle nikâhın hükmünü mübah olarak değerlendirmişlerdir.²⁹⁰ Malikîler ise bu kaidenin bir delil olduğunu ve bununla amel edilmesi gerektiğini belirterek nikâhın hükmünü duruma göre vacip, mübah ve mendub olduğunu belirtmişlerdir.²⁹¹

İbn Rüşd, Malikîlerin delili hakkında şunları söylemektedir: Malikîler nikâhın hükmünü belirlerken maslahata göre hüküm belirtmişlerdir. Malikîlerin itibar ettiği bu maslahat, mürsel diye adlandırılan bir kıyastır. Onun dayandığı belli bir hüccet yoktur. Âlimlerin çoğu tarafından bu kaide reddedilirken; Malikîler, bu kaide ile ihticac etmişlerdir.²⁹²

3.4. İLLETE YAKLAŞIM FARKLILIĞI

Usul-ı Fıkıhta, en önemli yöntemlerden biri de kıyastır. Kıyas kelime olarak: *ölçmek, miktar tespit etmek* gibi anlamlara gelir. Usulcülerin kullandığı manada kıyas: *Kitap, Sünnet ya da icmada hükmü bulunmayan bir meselenin, aralarındaki aynı illet sebebiyle, bu kaynaklardan birinde yer alan meselenin hükmünü vermektir.*²⁹³

Mutlak olarak kıyası her iki mezhep kabul ettiği halde kıyasın asıl, fe'r ve hüküm esasları yanında özellikle illetin istinbatı ve ona götüren yollar konusunda her iki

²⁸⁷ el-Gumravi, *Siracu'l -Vehhac ala Metni'l - Minhac*, 350; Sabuni, *Ravaiu'l Beyan Tefsiru Ayati'l-Ahkâm*, II, 274-275.

²⁸⁸ İbn Rüşd, *Bidayetu'l-Müctehid Nihayetu'l- Muktesid*, II, 5.

²⁸⁹ İbn Rüşd el-Cedd, *el- Mukaddimat el-Mumehhidat*, I, 454.

²⁹⁰ el-Gumravi, *Siracu'l -Vehhac ala Metni'l - Minhac*, 350; Sabuni, *Ravaiu'l Beyan Tefsiru Ayati'l-Ahkâm*, II, 274-275.

²⁹¹ İbn rüşd el-Cedd, *el- Mukaddimat el-Mumehhidat*, I, 454.

²⁹² İbn Rüşd, *Bidayetu'l-Müctehid Nihayetu'l- Muktesid*, II, 5.

²⁹³ Zeydani, *Medhal*, s. 188.

mezhep arasında görüş ayrılıkları vardır.²⁹⁴ Bu usuli ihtilaflardan kaynaklanan bazı fer'i meseleler şunlardır:

Bu fer'i meselelerden biri, babanın küçük yaştaki kızının iznini almadan onu evlendirmesinin illeti hakkındadır. Hz. Aişe'den rivayet edilen Hz. Peygamber kendisi ile altı yaşındayken evlenmiş ve dokuz yaşında ise onunla zifafa girmiştir.²⁹⁵ Her iki mezhep bu rivayete dayanarak izin almaksızın küçük kızın evlendirilmesinin illeti ne olduğu konusunda farklı görüşler ifade etmişlerdir.

Şafîiler göre, illet kızın bekârlığıdır. Malikîlere göre ise, illet küçüklük yahut bekârlıktır.²⁹⁶ İletin tespitinde farklı yaklaşımlar sebebiyle, fer'i ihtilaflar meydana gelmiştir.

Bu fer'i ihtilaflardan biri şudur: Baliğa olmadığı halde dul kalan bir kadın, velisi tarafından zorla evlendirilebilir mi?

İbn Rüşd'e göre Malikîler, bir kızın izni alınmadan evlendirilmesinin illetini kızın küçüklüğü yahut kızın bakire olmasına dayandırır. Şafîîler ise, icbari evliliğin illetini kızın bekârlığı esasına dayandırır.²⁹⁷ Baliğa olmadığı halde dul kalan bir kadın, küçüklük illeti olması sebebiyle Malikîlere göre velisi tarafından zorla evlendirilebilir.²⁹⁸ Şafîîlere göre ise, zorla evlendirilemez.²⁹⁹ Çünkü zorla evlendirmenin illeti olan bekârlık yoktur.

Mefkudun hükmü gibi, küçüklerin evlendirilmesi konusunda da Osmanlı Aile Kararmanesi ile bir takım yenilikler yapılmıştır. Bu bağlamda erkek ve kız çocuklarının evliliği için belli bir yaş aralığı şart koşulmuştur.

3.5. FARKLI DELİLLERİ ESAS ALMAK

Mezheplerin şer'i hüküm istinbatında başvurdukları birinci derece kaynak süphesiz nasıdır. Kur'an-ı Kerim sübutu kat'idir. Bu sebeple, sübut açısından herhangi

²⁹⁴ et-Turki, *Fakihler Arası Görüş Ayrılıklarının Sebepleri*, s.168.

²⁹⁵ Buhari, *Kitabu'n-Nikâh*, 5133.

²⁹⁶ İbn Rüşd, *Bidayetu'l-Müctehid Nihayetu'l- Muktesid*, II, 9.

²⁹⁷ El-Hafif, Ali, *Esbabu İhtilafi'l- Fukaha*, Kahire ts., s. 227-230.

²⁹⁸ İbn Rüşd, *Bidayetu'l-Müctehid Nihayetu'l- Muktesid*, II, 9.

²⁹⁹ İbn Rüşd, *Bidayetu'l-Müctehid Nihayetu'l- Muktesid*, II, 9.

bir ihtilaf yoktur. Fakat hadislerin sübutunun kat'i olmaması nedeniyle delil gösterme konusunda mezhepler farklı tutum benimsemişlerdir.³⁰⁰

Her mezhebin hüküm istinbatında benimsediği kendine özgü kaide ve esaslar vardır. Bu kaide ve esaslar, rivayetlerin sübut ya da âdem-i sübutuna dair olabileceği gibi, delaletine, manasına veya muarızının bulunup bulunmaması gibi başka durumlar hakkında da olabilir.

Mezheplerin benimsedikleri bu yöntemler, diğer mezhepler tarafından bazen kabul edilmiş bazen de kendi yöntemlerine aykırı olması sebebiyle kabul edilmemiştir. Bu bağlamda fakih veya fukahanın görüşü, usul ve fûruda muhalif olan fakih için bağlayıcı bir delil değildir.³⁰¹

Bu görüşler doğrultusunda, bir mezhep imamının nazarında sahih olan bir hadis veya rivayet, diğer mezhep imamına göre sahih olmayabilir. Öyle ki kendi görüşüne göre sahih olduğu gerekçesiyle bazı hadis/ rivayetlerin bildirdiği hüküm ile amel eden bir mezhep imamı, o hadis/rivayetler diğer mezhep imamının nazarında sahih olmadığı için hadis/rivayetlerin bildirdiği hüküm ile amel etmemiştir. Bu gerekçelere bağlı olarak fer'i bir takım görüş ayrılıkları ortaya çıkmıştır. Buna dair örnekler şunlardır:

a) İddet Bekleyen Kadınla Evlenmek:

Malikî mezhebine göre bir kadın, iddeti devam ettiği halde başka biriyle evlenerek zifaf gerçekleşirse eşler birbirinden ayrılır. Bunlar birbirine ebediyen haram olurlar.

Şafîlilere göre ise, böyle bir durumda taraflar ayrılır. Kadının iddeti bittikten sonra tekrardan evlenebilirler.³⁰²

İbn Rüşd'e göre görüş ayrılığının nedeni şudur: Bu konu hakkındaki ihtilafın nedeni Hz. Ömer (r.a.) döneminde meydana gelen bir olayla ilgili nakledilen iki farklı rivayettir. Birincisi Malikîlerin esas aldığı rivayettir ve şöyledir: Hz. Ömer döneminde Reşit es-Sakafî adlı bir kişi, iddet bekleyen Tühayhatu'l -Esediyye adında bir bayanla evlilik yapmıştır. Hz. Ömer bu evlilik akdinden haberdar olunca şöyle demiştir: *Herhangi bir kadın iddet dönemi içinde evlenirse ve evlendiği kişi ile zifafa girmemişse araları ayrılır ve iddeti beklemeye devam eder. İddet dönemi bittikten sonra tekrardan*

³⁰⁰ El-Beyânûni, *Mezhep Meselesi ve Fıkhi İhtilaflar*, s.40.

³⁰¹ El-Beyânûni, *Mezhep Meselesi ve Fıkhi İhtilaflar*, s. 40.

³⁰² İbn Rüşd, *Bidayetu'l-Müctehid Nihayetu'l- Muktesid*, II, 45.

*birbiriyle evlenebilirler. Fakat kadın iddet beklerken evlilik gerçekleşmiş ve zifaf da olmuşsa araları ayrılır. Kadın iddet bekleyip tamamlasa dahi artık evlenemezler. Malikîler, Hz.Ömer’e dayandırılan bu rivayet ile amel etmişlerdir.*³⁰³

İkincisi ise, Şafiîlerin esas aldığı rivayettir. Şafiîlere göre, zikri geçen rivayette Hz. Ömer daha sonra görüşünden vazgeçmiştir. Hz. Ömer’in verdiği hüküm Hz. Ali’ye ulaşınca, Hz. Ali bu hükmü onaylamamıştır. Hz. Ali’ye göre, her ne kadar zifaf gerçekleşmişse de ebedi bir haramlık söz konusu olmaz. Hz. Ömer, Hz. Ali’nin bu görüşünü öğrenince verdiği hükümden vazgeçerek onun verdiği hükmü kabul etmiştir.³⁰⁴

Her iki mezhep, konu ile ilgili iki farklı rivayetten birini tercih etmiştir. Malikîler, Hz. Ömer’in ilk uygulamasını esas alarak, tarafların birbirine ebediyen haram olacağını savunurlar. Malikîler aynı zamanda Hz.Ömer’in görüşünden vazgeçmediğini iddia ederek Şafiîlerin delil olarak kabul ettiği ikinci rivayeti de kabul etmemişlerdir.

Şafiîler ise, Malikîlerin kabul ettiği rivayetin daha sonra değiştiğini belirterek Hz. Ali’nin verdiği hüküm ile amel etmişlerdir. Şafiîlere göre, taraflar birbirinden ayrılırlar. Ancak kadının iddet süresi bittikten sonra tekrar evlenebilirler. Şafiîler, Malikîlerin öne sürdüğü Hz. Ömer’in görüşünün sonradan değişmesi sebebiyle onunla amel edilemeyeceğini savunmuşlardır.³⁰⁵

b) Velinin Mehirle Birlikte Hediye Şart Koşması:

Malikîlere göre, nikâh akdi esnasında velinin hediye şart koşması durumunda, hediye kızın olur. Nikâh akdinden sonra ise hediye, babaya geçer. Şafiîlere göre ise böyle bir durumda nikâh akdi sahih, mehir de batıl olur. Kıza mehri misil gerekir.

Malikî mezhebi konu hakkında varid olan bir hadis ile amel etmiştir. İlgili hadis ise şöyledir: Nesai, Ebu Davud, Abdurezzak, Amr b.Şuayb’dan o da babasından, babası ise dedesinden şöyle nakletmiştir: Hz. Peygamber (s.a.v.) “*Herhangi bir kadın nikâhı daha kıyılmamışken bir hediye şart koşulmasıyla nikâhı kıyılırsa, hediye (nikâhı kıyılan)*

³⁰³ Sabuni, *Ravaiu'l Beyan Tefsiru Ayati'l-Ahkâm*, I, 353.

³⁰⁴ Sabuni, *Ravaiu'l Beyan Tefsiru Ayati'l-Ahkâm*, I, 353.

³⁰⁵ İbn Rüsd, *Bidayetu'l-Müctehid Nihayetu'l- Muktesid*, II, 45.

*kadna aittir. Nikâh akdinden sonra şart koşulmuşsa o hediye şart koşanındır. Kişi kızkardeşi veya kızı için iyilikte bulunması en iyisidir.”*³⁰⁶

Şafîilere göre, Malikîlerin öne sürdüğü hadisin sıhhatinde ihtilaf vardır.³⁰⁷ Şafîiler, bu hadisi sahih kabul etmedikleri için kıyasa başvurmışlardır. Şöyle ki: Nikâh akdi, satış akdine benzer. Bu bağlamda veli, vekil ile kıyas edilmiştir. Bir vekil müvekkilinin yerine satış akdi yaparken kendisi için bir hediye şart koştuğu zaman satış akdi geçersiz olur. Bu durumda satış akdi şartlı bir hediye sebebiyle batıl olduğu gibi, mehirle birlikte velinin bir hediye öne sürmesi durumunda da mehir batıl olur.

Malikîler, bu konuda görüşlerini hadise dayandırarak, onunla ile amel etmişlerdir. Şafîiler ise, Malikîlerin delil gösterdiği hadisin sıhhatinde ihtilaf olduğunu belirterek kıyasa başvurmışlardır.

c) Velinin Velayeti Altındaki Kadınla Evlenmesi:

Daha önce de ifade edildiği gibi Malikîlere göre, veli velayetindeki kişi ile evlenebilir. Öne sürdükleri delilleri ise, Hz. Peygamberin Ümmü Seleme ile velisiz evlenmesi hadisidir.³⁰⁸ Şafîilere göre, Malikîlerin ihticac ettiği hadis sadece Hz. Peygamber’e hastır. Şafîiler, bu düşüncelerinden dolayı ilgili hadis ile amel etmemişlerdir. Bu konuda kıyasa başvuran Şafîiler, velinin konumunu hâkim ve şahit kimsenin konumuna benzetmişlerdir. Nasıl ki bir hâkim lehine hükmedemiyorsa veya bir kişi kendisi için şahitlik yapamıyorsa aynı şekilde veli de velayetindeki bayanla evlenemez.³⁰⁹

İbn Rüşd, mezheplerin bu konudaki görüş ve delilleri hakkında şu açıklamalarda bulunmuştur: Bu konuda Malikîlerin hüccet kabul ettiği rivayetten başka herhangi bir delil bilmiyorum. Şafîiler ise Malikîlerin kabul ettiği rivayeti Hz. Peygamber’e özel olduğunu ifade ederek, şahit ve hâkim kıyasına başvurmışlardır. İmam Şafîi’nin hâkimin velayetindeki bir kadınla evlenip evlenemeyeceği konusunda değişik görüşlere sahiptir.³¹⁰

³⁰⁶ Ebu Davut, Sünen, *Kitabu’n -Nikâh*, 35; Nesai, *Kitabu’n -Nikâh*, 120.

³⁰⁷ İbn Rüşd, *Bidayetu’l-Müctehid Nihayetu’l- Muktesid*, II, 27.

³⁰⁸ Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, VI, 295; Nesai, *Sünen*, VI, 81.

³⁰⁹ İbn Rüşd, *Bidayetu’l-Müctehid Nihayetu’l- Muktesid*, II, 18; Şirbini, *Muğni’l -Muhtac*, III, 211.

³¹⁰ İbn Rüşd, *Bidayetu’l-Müctehid Nihayetu’l- Muktesid*, II, 18

3.6. MÜRSEL HADİSİ KABUL EDİP ETMEME

Mürsel, kelime olarak *serbest bırakmak, salıvermek, göndermek* v.b. anlamlara gelir. Hadis terimi olarak *tâbiîlerin, sahabeyi atlayarak doğrudan Hz. Peygamber'e isnad ederek rivayet ettikleri hadislere* denmektedir.³¹¹

Malikî ve Şafîî mezhepleri arasında yaşanan görüş ayrılıklarının sebeplerinden biri de mürsel hadisi kabul et-me-meyle ilgilidir. Malikîler, mürsel hadisi bir hüccet olarak kabul ederken; Şafîîler ise, Said b. el-Müseyyeb'in mürsellersi dışındaki mürsel hadisleri delil olarak kabul etmezler.³¹² İmam Şafîî'nin Said b. el-Müseyyeb'in mürsellersini istisna tutmasının sebebi, Said b. el-Müseyyeb'in mürsellersinin başka rivayetlerle desteklenmesine dayanmaktadır. İmam Şafîî, bununla beraber tabîînden büyük olanların mürsellersini başka rivayetlerle desteklenmesi durumunda hüccet olabileceğini belirtmiştir.³¹³

Mezheplerin mürsel hadisin hücceti konusundaki farklı düşünceleri sebebiyle, mürsel rivayetlerde yer alan hükümlerle amel etme konusunda görüş ayrılıkları ortaya çıkmıştır. Bu husustaki örnek şudur:

Bir kimse bir kadının fercine bakarsa kadının kızı kendisine haram olur mu?

Her iki mezhebin bu konuda farklı hüküm benimsemelerinin sebebi mürsel hadisin hücceti ile ilgilidir. Konu hakkında Ebû Hanî'nin naklettiği mürsel rivayet şöyledir: “*Bir kimse, bir kadının fercine bakacak olursa o kadının annesi de kızı da ona helal olmaz.*”³¹⁴ İbn Hazm, bu rivayet ile ilgili şunları söylemektedir: “*Bu rivayet mürseldir, mürselin ise delil olacak bir tarafı yoktur.*”³¹⁵

İbn Rüşd'e göre Malikî mezhebi, bu rivayet ile ihticac ederek bir kadının fercine bakan kişiye kadının kızı haramdır hükmünü vermiştir.³¹⁶

Şafîî mezhebi ise, bu rivayeti mürsel bir hadis olarak kabul etmişlerdir. Mürsel hadis ise delil olamaz. Şafîîlere göre bu mürsel hadis, bir ayet veya meşhur sünnet ile

³¹¹ Ahmet Yücel, *Hadis Tarihi ve Usûlü*, Marmara İlahiyat Vakfı Yayınları, İstanbul 2010, s. 212.

³¹² İsmail Lütfi Çakan, *Hadis Usûlü*, Kervan Yayınevi, İstanbul 2009, s.115; Yücel, *Hadis Tarihi ve Usûlü*, s. 212

³¹³ et-Turki, *Fakihler Arası Görüş Ayrılıklarının Sebepleri*, s.154; Çakan, *Hadis Usûlü*, s.115.

³¹⁴ el- Askalani, İbn Hacer Şihabuddin Ebu'l-Fadl Ahmet b. Ali *Fethu'l Bari bi Şerhi Sahihi'l Buhari*, Mektebetü's-Selafiyye, Mısır, ts, IX,156.

³¹⁵ et-Turki, *Fakihler Arası Görüş Ayrılıklarının Sebepleri*, s.155.

³¹⁶ İbn Rüşd, *Bidayetu'l-Müctehid Nihayetu'l- Muktesid*, II, 33.

teyit edilmediği ya da selef döneminde bu rivayeti pekiştirecek bir uygulama olmadığı için bu mürsel hadis ile amel edilmez.³¹⁷ Dolayısıyla Şafîler zina, nikâh sebebiyle haram olan şeyleri haram kılamaz diyerek; bir kimsenin bir kadının fercine bakması halinde kadının kızının kendisine haram olmayacağı hükmünü vermişlerdir.³¹⁸

3.7. NEHYİN DELÂLETİNE YÖNELİK YAKLAŞIM FARKLILIĞI

Nehiy, fiilden el çekme ve fiili terk etme talebine delalet eden sözdür. Nehiy, amelin mahiyeti ve özüyle ilgili olduğu zaman her iki mezhebe göre mutlak olarak fesâda delâlet etmektedir. Fakat nehiy, amelin özüyle ilgili olmayıp, onu çevreleyen bir sebepten dolayı olursa, Malikî usulcülere göre nehiy, aynı şekilde mutlak fesâdı gerektirir.³¹⁹ Şafîî usulcülere göre ise, eğer nehiy amelin icaplarından olmayıp, onu çevereleyen bir sebepten ötürü ise mutlak fesâdı gerektirmez. Fiil, sahih olarak kalır.³²⁰

Mezheplerin bu usulî ihtilaflarınınneticesinde ulaştıkları farklı meseleler şunlardır:

a) İddet İçinde Teklifte Bulunup İddetten Sonra Evlenmenin Hükmü:

İddet içinde olan bir kadına evlenme teklifinde bulunmanın haramlığı konusunda Malikî ve Şafîî mezhebi ittifak halindedir.³²¹ Bu ittifakın kaynağı nassın mefhum-ı muhalefetine dayanmaktadır.³²² İlgili nass şöyledir: “(Vefat iddeti beklemekte olan) kadınlara kendileri ile evlenmek istediğinizi üstü kapalı olarak anlatmanızda veya bu isteğinizi içinde tutmanızda sizin için bir günah yoktur. Allah biliyor ki siz onlara (bunu er geç mutlaka) söyleyeceksiniz. Meşru sözler söylemeniz dışında sakın onlarla gizliden gizliye buluşma yönünde sözleşmeyin. Bekleme müddeti bitinceye kadar da nikâh yapmaya kalkışmayın. Şunu da bilin ki, Allah içinizden geçeni hakkıyla bilir. Onun için Allah’a karşı gelmekten sakının ve şunu da bilin ki Allah gerçekten çok bağışlayandır, halimdir.”³²³ Fakat bir kimsenin iddet içindeki bir kadına evlenme teklifinde bulunması ve kadının iddeti bittikten sonra evlenmelerinin hükmü konusunda mezhepler farklı görüşler öne sürmüştür.

³¹⁷ el-Beyânûni, *Mezhep Meselesi ve Fıkhi İhtilaflar*, s. 47.

³¹⁸ İbn Rüşd, *Bidayetu'l-Müctehid Nihayetu'l- Muktesid*, II, 33.

³¹⁹ İbn Rüşd, *Bidayetu'l-Müctehid Nihayetu'l- Muktesid*, II, 163.

³²⁰ İbn Rüşd, *Bidayetu'l-Müctehid Nihayetu'l- Muktesid*, II, 163;

³²¹ eş-Şirazi, *el-Mühezzeb*, II, 27.

³²² Mefhumü'l -Muhalefeti hem Malikî hem de Şafîî mezhebi delil olarak kabul etmektedir.

³²³ Bakara 2/235

İbn Rüşd, ilgili görüş ayrılığını şöyle izah ediyor: Malikîlere göre böyle bir akit sahih değildir. Şafîilere göre ise nikâh, evlilik teklifiyle birlikte değil evlilik teklifinden sonra meydana geldiği için bu akit sahihtir. Ancak bu akdi gerçekleştiren günahkâr olmuştur.³²⁴

Malikîlere göre nassta geçen “*Bekleme müddeti bitinceye kadar da nikâh yapmaya kalkışmayın*” nehiy ifade eden bu ibare, mutlak olarak fesada delalettir. Dolayısıyla yapılan akid sahih değildir ve feshedilmesi gerekir.

Şafîilere göre ise, akid için geçerli olmayan ve onunla ilgili olan bir nehiy, mutlak fesâda hamledilmeyeceği için bu durumda yapılan nikâh akdi geçerlidir. Çünkü nikâh akdinin kendisinde olan bir durum değildir. Onun hakikatı dışında gerçekleşen bir vakıadır ki nikâh akdinin sıhhatini etkilemez. Tıpkı çalınmış bir suyla abdest alma gibidir. Abdest geçerlidir, fakat su çalındığı için kişi günahkâr olur.

c) *Hülle Nikâhı:*

Malikî mezhebi hülle nikâhının hükmünü batıl olarak değerlendirirken; Şafîî mezhebinin bu akdi sahih kabul ettiği daha önce ifade edilmişti.

Mezheplerin bu konuda ihtilafa düşmelerinin sebebi konu hakkındaki rivayettir. İlgili rivayet şöyledir: “*Allah hülle yapana lanet etmiştir.*”³²⁵

İbn Rüşd, bu görüş ayrılığını şöyle ifade ediyor: Malikî mezhebi, bu hadiste geçen لعن kelimesi – nehiy kaidesi gereği- mutlak olarak fesada delâlet ettiğini belirterek; hülle nikâhının fasit olduğunu belirtmiştir.³²⁶

Şafîîler ise, akit geçerlidir; fakat bu işi yapan kimse günahkâr olur. Dolayısıyla yapılan bir akdin neticesinde günahkâr olmak, o akdin geçersizliğine sebep olmaz. Çünkü buradaki nehiy, akdin kendisinde değil; akdin lazım (ayrılmayan) vafında meydana geldiği için yapılan akit geçerli – sahih- dir.³²⁷

Mezkûr meseledende anlaşıldığı gibi buradaki ihtilafın nedeni nehyin mutlak fesadı mı yoksa kısmi fesadı mı gerektireceği konusunda Malikî ve Şafîî mezhebinin yaklaşım farklılığıdır. Başka bir ifade ile nehiy, amelin özülüyle ilgili olmayıp, onu

³²⁴ Nevevi, *Minhacu't-Talibin*, III, 176-177.

³²⁵ Tirmizi, *Sünen*, 1119; Ebu Davud, *Kitabu'n -Nikâh*, 33.

³²⁶ İbn Rüşd, *Bidayetu'l-Müctehid Nihayetu'l- Muktesid*, II, 56.

³²⁷ İbn Rüşd, *Bidayetu'l-Müctehid Nihayetu'l- Muktesid*, II, 56; Şirbini, *Muğni'l -Muhtac*, III, 232; Nevevi, *Minhacu't-Talibin*, III, 232.

çevreleyen bir sebepten dolayı olması durumunda her iki mezhep, farklı yaklaşımlarda bulunmuşlardır. Verdiğimiz iki örneğin ihtilafı, mezheplerin bu farklı yaklaşımları neticesinde olmuştur.

3.8. AMEL-İ EHL-İ MEDİNE'Yİ HÜCCET KABUL EDİP ETMEME

Mezheplerin farklı hüküm bildirmelerinin sebeplerinden biri de Amel-i Ehl-i Medine'dir. Amel-i Ehl-i Medine, Malikîlerin kabul ettiği şer'i delillerden biridir.³²⁸ İmam Malik'e göre, Medine ehlinin şer'i bir konuda görüş birliği içerisinde olması halinde bu kuvvetli bir hüccet teşkil eder.³²⁹ Çünkü helal ve haramlar Medine'de teşri olunmuştur. Aynı zamanda İslam devletinin temeli -hukuk, ibadet, muamelat vs - Medine'de atılmıştır. Bu sebeple, Medine ehlinin ittifak ettiği bir mesele delil hükmündedir.³³⁰

Şafiîler, Malikîlerin Medine ehlinin uygulamasının bağlayıcı, şer'i bir delil olarak görmesine muhalefet etmiştir. Şafiîler bunu bir delil olarak görmedikleri için, fūruda bununla amel etmemişlerdir.³³¹ Her iki mezhebin Medine ehlinin uygulaması hakkındaki farklı yaklaşımları, nikâh akdinde ihtilafın meydana gelmesine sebep olmuştur.

Malikîler, Amel-i Ehl-i Medine ile amel etmeleri sebebiyle mehrin verilip verilmediği konusunda Şafiîlerden farklı bir yaklaşım benimsemişlerdir.

İbn Rüşd, her iki mezhebin bu konudaki görüşlerini şu şekilde ifade ediyor: Şafiîlere göre, kadın erkeğin mehrini vermediğini erkek de verdiğini iddia ederse söz kadının sözüdür.³³² Malikîlere göre ise, bu konu zifaf öncesi ve sonrasına göre farklı değerlendirilir. Şayet anlaşmazlık, zifaf öncesi olursa söz kadınındır. Zifaf sonrası ise, söz erkeğindir. Malikîlerin bu görüşü Amel-i Ehl-i Medine'ye dayanır. Çünkü Medine erkekleri, kadınlarına mehirlerini teslim etmeden onlara dokunmazlardı.³³³

³²⁸ Ali Duman, "Amel-i Ehl-i Medine Nedir?", 231, *Düşünce – Yorum Sosyal Bilimler Araştırma Dergisi*, Hikmet Yurdu, Yıl: 8, C: 8, Sayı: 16, Temmuz – Aralık, 2015, s. 2.

³²⁹ El- Beyânûnî, *Mezhep Meselesi ve Fıkhi İhtilaflar*, s.78.

³³⁰ El-Beyânûnî, *Mezhep Meselesi ve Fıkhi İhtilaflar*, s. 78.

³³¹ Köksal, İsmail, *Mezhepler Arası Usul Farklılıkları*, Harran Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, sayı: VI, Yıl: 200. s.51

³³² İbn Rüşd, *Bidayetu'l-Müctehid Nihayetu'l- Muktesid*, II,34; Şirazi, *el-Mühezzeb*, II,62.

³³³ İbn Rüşd, *Bidayetu'l-Müctehid Nihayetu'l- Muktesid*, II, 30.

Görüldüğü gibi buradaki görüş ayrılığının sebebi Mezheplerin Amel-i Ehl-i Medine'yi hüccet kabul edip etmeme nedenine dayanmaktadır. Buna binaen farklı yaklaşımlar sonucunda, iki mezhep arasında görüş ayrılığı ortaya çıkmıştır. Malikîler, bu meselede Medine ehlinin uygulamasını esas alarak, zifaf öncesi ve sonrasına göre hüküm vermişlerdir. Şafîiler ise, Medine ehlinin uygulamasını delil olarak kabul etmedikleri için -zifafa bakılmaksızın- kadının sözünün geçerli olduğu hükmünü vermişlerdir.

SONUÇ

Birçok alanda söz sahibi olan İbn Rüşd, hukuk alanında da mezhepler arası mukayeseli bir eser ortaya koymuş bir hukukçudur. İbn Rüşd'ün meydana getirdiği bu eser, hilaf -mezhepler arası mukayeseli- özelliğini taşıyan önemli eserlerdendir. Ülkemizde *Bidâyetü'l-Müctehid* ve *Nihâyetü'l-Muktesid* adlı eser üzerinde pek çok çalışma yapılmış olması bu eserin önemini ortaya koymaktadır. İbn Rüşd'ün herhangi bir mezhebe bağlı kalmaksızın bütün mezheplerin görüşlerine delilleriyle birlikte yer vermesi ve delillerini daha kuvvetli bulduğu mezhebin görüşünü tercih etmesi eserinin önemli özelliklerindendir.

Bu husuta İbn Rüşd, bazen Malikîlerin - tezvic ve nikâh lafızlarının dışındaki diğer lafızlarının da kullanılabileceği- ; bazen de Şafiîlerin- küçük kız çocuğunun başkasının evlendirmesi- görüşüne katılmıştır. İki mezhebin görüşlerinden birini tercih etmesinin sebebi, mezheplerin gösterdiği delil ve kullandıkları metoda dayanır. İbn Rüşd, daha zayıf bulduğu görüşü tenkit etmekten geri durmamıştır. Nitekim nikâhın hükmü konusunda Malikîlerin mürsel kıyas delilini, zayıf bulduğu için tenkit etmiştir.

İbn Rüşd, siyasi hâkimiyetin sıkıntılı olduğu dönemle birlikte sadece Malikî mezhebinin hukuk düşüncesi geçerli olduğu bir coğrafyada yaşamıştır. Buna rağmen ilmi çalışmalardan geri durmamış, hatta kadi'l- kudât derecesine yükselerek ilmi birikimini ıspatlamıştır. Bulunduğu bölgede mezhepçiliğin yaygın olmasına rağmen, kendisi taassuptan uzak durmayı başarmış ve *Bidâyetü'l-Müctehid* ve *Nihâyetü'l-Muktesid* adlı eserini bu başarısının bir meyvesi olarak İslam dünyasına takdim etmiştir.

İhtilaflar, Peygamber Efendimizin (s.a.v.) vefatından sonra ortaya çıkmıştır. Özellikle mezheplerin teşekkülüyle fukaha arasında farklı görüşler boy göstermiştir. Bu bağlamda mezhep imamlarının nassı anlama ve yorumlama noktasındaki farklı düşünce ve kabiliyetlere sahip olması, benimsedikleri metod/yöntemlerinin ve yaşadıkları toplumlarının geleneklerinin farklı olması gibi sebeplerden dolayı ihtilaflar ortaya çıkmıştır. Mezhep imamları arasında meydana gelen bu fıkhi ihtilaflardan biri de nikâh akdidir.

Malikî ve Şafiî mezhebi arasında, nikâh akdinin ekseninde ciddi görüş ayrılıkları ortaya çıkmıştır. İbn Rüşd'e göre, bu görüş ayrılıkları bazen nikâh akdinin temel

konularında, bazen temel konularının detaylarında, bazen de meseleler- farazi- üzerinde olmuştur.

Özellikle nikâh akdinin rukünlerindeki kullanılan lafızlar, veli ve evlenme engelleri yanında; akdin sıhhat şartlarındaki rıza ve ihtiyarın bulunması, akdin malî sonuçları – mehir ve nafaka- gibi konularda farklı görüşler ortaya çıkmıştır.

İbn Rüşd, söz konusu iki mezhep arasında meydana gelen bu görüş ayrılıklarının çok sayıda sebepleri olduğunu belirtmiştir. Bu sebeplerden biri usule ilişkindir. Nehyin delaletiyle ilgili Malikîler nehiy, malın özüyü ilgili olmayıp, onu çevreleyen bir sebepten dolayı olması durumunda mutlak fesadı gerektiğini savunurken; Şafîilere göre ise, mutlak fesadı gerektirmez. Usule ilişkin bu farklılık sebebiyle, iddet halindeki bir kadına evlilik teklifinde bulunmanın haramlığı ve hülle nikâhının hükmü hususunda farklı hükümler ortaya çıkmıştır.

İhtilafların diğer sebepleri, amel-i ehli Medine, mesalih-i mürsele ve mürsel hadis ki Şafîiler bunları bir delil olarak kabul etmezken; Malikîler kabul etmektedir. Mezkûr delillerin hücceti konusunda farklı yaklaşımlar neticesinde başta nikâhın hükmü olmak üzere, Bir kimsenin bir kadının fercine bakması durumunda kadının kızının kendisine haramlığı ve taraflar arasında mehrin tesliminde yaşanan anlaşmazlık gibi konularda farklı hükümler ortaya çıkmıştır.

Aynı şekilde yorum farklılıkları da, farklı görüşlerin meydana gelmesine sebep olmuştur. Bu bağlamda her ik mezhep, aynı delilleri farklı yorumlamıştır. Mezheplerin nassı farklı tevil etmeleri sebebiyle süt emme yaşı, nafaka miktarı, velinin mehri bağışlaması gibi konulardan ihtilaflar kaçınılmaz olmuştur.

Görüş ayrılıklarının ortaya çıkmasına sebep olan bir diğer husus da delillerin tearuzudur. Özellikle haberi vahid- kıyas ve istishab-ı hal- kıyas tearuzu halinde Şafîiler, rivayet ve istishab-ı hal delillerini tercih ederken; Malikîler ise kıyası tercih etmiştir. Delillerin tearuzu durumunda mezheplerin benimsedikleri bu tercih sebebiyle aynı konuda farklı hükümler ortaya çıkmıştır.

Çalışmamızı Rabbimizin kelamıyla noktalyoruz: “ *Bizi buraya erıştiren Allah’a hamd olsun. Eğer Allah bizi erıştirmeseydi, biz buraya erişemedik.*” (A’raf 7/43)

KAYNAKÇA

- Abdurrezzak, Ebu Bekir b.Hemmam, *el-Musannef*, Beyrut 1972.
- Ahmed b.Hanbel, *el-Müsned*, İstanbul, 1981.
- Akkad, Abbas Mahmud, *İbn Rüşd(Nevabigu'l-Fikri'l-Arabî)*, Daru'l –Mearif, Kahire 1982.
- Alvânî, Taha Câbir, *Fıkıh Usulü*, (Çev.: Mehmet Erdoğan), Koba Yayınları, İstanbul 1992.
- Amidi, Seyfüddin Ebi'l Hasen Ali, *el-İhkam fî Usuli'l Ahkâm*, Daru'l Kutubi'l Hidiviyye, Kahire 1332 / 1914.
- Amrani, Ahmed el-Emin, *el-Hareketü'l Fıkhiyye fî Ahdi's Sultan Muhammed b. Abdullah el-Alevi*, Vazeratü'l-Efkâr ve'ş-Şuûni'l-İslamiyye, Rabat, 1417/1996.
- Atar, Fahreddin, *Fıkıh Usulü*, Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, İstanbul 1988.
- Buhari, Ebu Abdillâh Muhammed b.İsmail, *Sahihu'l Buhari*, İstanbul 1981.
- Brockelmann, Carl *Geschichte der Arabischen Literatur*, Heyetü'l Mısıriyyetü'l- Amme, 1995.
- Ebu Davut, Süleyman b. Eş'as, *Sünenü Ebi Davud*, İstanbul 1981.
- Ebü Yûsuf, Ya'kub b. İbrahim - *Kitâbü'l-Âsâr*, Kahire 1356.
- Ebu'l- Feth el-Beyanuni, *Mezhep Meselesi ve Fıkhi İhtilaflar*, (Çev.: Ebubekir Sifil), Ravza Yayınları, İstanbul 2013.
- Erdoğan, Mehmet, *Fıkıh ve Hukuk terimleri*, Ensar Neşriyat Yayınları, İstanbul 2015.
- Cum'a, Muhammed Lütüf, *Tarihu Felasifeti'l İslam fî'l Meşrik ve'l Meğrib*, Mektebetü'l –İlmiyye, ts.
- Çakan, İsmail Lütüf, *Hadis Usulü*, Kervan Yayınevi, İstanbul 2009.
- Duman, Ali, “Amel-i Ehl-i Medine Nedir?”, *Düşünce – Yorum Sosyal Bilimler Araştırma Dergisi*, Hikmet Yurdu, Yıl: 8, 8(16), Temmuz – Aralık, 2015/2.
- El-Hafif, Ali, *Esbabu İhtilafi'l- Fukaha*, Kahire ts.

Hamidullah, Muhammed, *İslam Hukuk Etüdleri*, Bir Yayınları, İstanbul 1984.

Gazzali, Ebu Hamid Muhammed, *el- Menhu'l min Ta'likari'l Usul*, thk: Muhammed Hasan Hayto, Daru'l- Fikr, Dimeşk, 1980.

----- *el-Mustasfa min ilmi'l usul*, Daru İhyai't -Türasi'l-Arabî, Beyrut 1325.

el- Ğamravi, Muhammed Zuhri, *Siracu'l -Vehhac ala Metni'l - Minhac*, Daru Kutubu'l İlmiyye, Beyrut 2009.

el-Hin, Mustafa Mustafa el Buğa, Ali eş-Şerbeci, *el-Fıkhu'l - Menheci ala Mezhebi İmam eş-Şafii*, (Çev.: Ali Arslan), Huzur Yayınları, İstanbul 2010.

İbn Âşûr, Muhammed Tahir, *İslam Hukuk Felsefesi*, çev: Mehmet Erdoğan ve Vecdi Akyüz, Rağbet Yayınları, İstanbul 2013.

İbn Ebi Useybia, Ebu'l-Abbas Muvaffakuddin Ahmed b.Kasım, *Uyunu'l Enba fi Tabaki'l Etibba*, (thk: Nizar Rıza), Daru'l Mektebeti'l- Hayat, Beyrut ts.

İbn Ferhun, Ebu'l Vefa Burhaneddin İbrahim b. Ali, *ed-Dibacü'l Müzheb fi Ma'rifeti A'yan Ulemai Mezheb*, (thk.: Muhammed Ahmed Ebü'n-Nur), Daru't-Türas, Kahire 1972.

İbn Hacer, Şihabuddin Ebu'l-Fadl Ahmet b. Ali el- Askalani, *Fethu'l Bari bi Şerhi Sahihi'l Buhari*, Mektebetü's-Selefiyye, Mısır ts.

İbn Mace, Muhammed b.Yezid, *es 'Sünen*, İstanbul 1981.

İbnü'l Ebbar, Ebu Abdullah Muhammed b. Abdullah, *et-Tekmile li Kitabi's -Sıla*, Matbaatü'r-Ruhas, Madrid 1886.

İbn Rüşd, Ebu'l-Velid b.Muhammed b.Ahmed, b.Muhammed b. Ahmed b. Rüşd el-Cedd, el-Kurtubi, *el- Mukaddimat el-Mumehhidat*, Daru'l -Garb İslam, Beyrut 1988.

İbn Rüşd, Ebu'l-Velid b.Muhammed b.Ahmed, b.Muhammed el-Hafid, *Bidâyetü'l-Müctehid ve Nihâyetü'l -Muktesid*, Mektebetü'l -Asriyye, Beyrut 1428/2008.

Kallek, Cengiz, “Bidâyetü'l- Müctehid”, *DİA*, TDV Yay., İstanbul 1992.

Kamil, Ömer Abdullah, *Tehzibu Şerhi Metni'z-Zübedi li ibn Reslan fi Fıkhi's-Şafii'i*, yy, 1432/2010.

Karaman, Hayreddin, *Ana Hatlarıyla İslam Hukuku*, Ensar Neşriyat, İstanbul 2007.

-----, *Mukayeseli İslam Hukuku*, Ensar Neşriyat, İstanbul 1982.

Karlığa, H.Bekir, “İbn Rüşd”, *DİA*, TDV Yay., İstanbul 1999.

Kaya, Eyüp Said, “Maliki Mezhebi”, *DİA*, TDV Yay., Ankara 2003.

Kılıç, Muharrem, *İbn Rüşd’ün Hukuk Düşüncesi*, Ensar Neşriyat, İstanbul 2005.

Köksal, İsmail, “Mezhepler Arası Usul Farklılıkları”, *Harran Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, sayı: VI, Yıl: 200.

Malik b. Enes, *el-Muvatta*, İstanbul 1981.

Nevevi, Zekeriyya Yahya b. Şeref, *Minhacu’t-Talibin*, Daru’l- Fikr, Beyrut 1424/2003.

-----, *Ravzatu’t-Talibin*, Daru Kutubu’l İlmiyye, Beyrut ts.

Nübahi, Ebu’l Hasan, *Tarihu Kudati’l Endülüsi*, Beyrut 1983.

Sabuni, Muhammed Ali, *Ravaihu’l Beyan Tefsiru Ayati’l-Ahkâm*, Mektebetü’l Asriyye, Beyrut 1431/2010.

Sahnun, Abdusselam b. Said et-Tenûhî el-Hımsî el-Mağribîel-Kayravânî el-Mâlikî, *el-Müdevvenetü’l- Kübra*, Daru Sadır, Beyrut ts.

Sarioğlu, Hüseyin, *İbn Rüşd Felsefesi*, Klasik Yayınları, İstanbul 2006.

Serahsi, Ebu Bekr Şemsüleimme Muhammed b. Ahmed, *Usülü’s- Serahsi*, Darü’l Ma’rife, Beyrut 1393 / 1973.

Şafii, Muhammed b. İdris, *el-Ümm*, Daru’l-Ma’rife, Beyrut ts.

eş-Şâtıbî, Ebû İshâk İbrâhîm b. Mûsâ b. Muhammed el-Lahmî, *El-Muvafakat fi usuli’l-Fıkhi*, Beyrut ts.

Şirazi, Ebu İshak, *el-Mühezzeb*, Matbatü İsa el-Babü’l Halebî, Mısır, ts.

Şirbini, Muhammed el-Hatib, *Muğni’l-Muhtac*, Daru’l-Fikr, Beyrut 2003.

Tirmizi, Muhammed b. İsa, *Sünenü’t-Tirmizi*, Darü’l- kutubu’l- İlmiyye, İstanbul 1981.

et-Turki, Abdulmuhsin b. Abdullah, *Fakihler Arası Görüş Ayrılıklarının Sebepleri*, (Çev.: M.Beşir Ersoy), Ümmü’l- Kura Yayınları, İstanbul 2006.

- Uludağ, Süleyman, *Felsefe Din İlişkileri*, Dergâh Yayınları, İstanbul 1986.
- Ülken, Hilmi Ziya, “İbn Rüşd”, *İslam Ansiklopedisi*, MEB Yayınları, İstanbul 1968.
- Yazıcı, Abdurrahman, “Osmanlı Hukûk-ı Âile Kararnâmesi (1917) Ve Sadreddin Efendi’nin Eleştirileri”, *Ekev Akademi Dergisi*, Yıl: 19 Sayı: 62 (Bahar 2015)
- Yiğit, İsmail, “Murabıtlar”, *DİA*, TDV Yay., İstanbul 2006.
- Yücel, Ahmet, *Hadis Tarihi ve Usûlü*, Marmara İlahiyat Vakfı Yayınları, İstanbul 2010.
- Zeydani, Abdulkerim, *el-Medhal*, Risaletü’n-Naşirun Yayınları, Beyrut 2009.
- Zeydani, Abdulkerim, *Fıkıh Usulü*, çev: Ruhi Özcan, Risaletü’n-Naşirun Yayınları, İstanbul 1993.

ÖZGEÇMİŞ

Kişisel Bilgiler	
Adı Soyadı	Tacettin ÇETİNTÜRK
Doğum Yeri ve Tarihi	Muradiye, VAN – 16.01.1989
Eğitim Durumu	
Lisans Öğrenimi	Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi
Y. Lisans Öğrenimi	Atatürk Üniversitesi
Bildiği Yabancı Diller	Arapça
İş Deneyimi	
Stajlar	Pedagojik Formasyon Stajı
Çalıştığı Kurumlar	M.E.B.
İletişim	
E-Posta Adresi	tacettincetinturk@hotmail.com
Tarih	29.11.2017